

การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา

A STUDY OF SYSTEM THINKING ANALYSIS FOR
DAILY LIFE ACCORDING TO BUDDHISM

นางสาวกานต์สินี จันทรวีภาติลก

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา

นางสาวกานต์สินี จันทรวีภาติลก

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A STUDY OF SYSTEM THINKING ANALYSIS FOR DAILY LIFE ACCORDING TO BUDDHISM

MS. KARNSINE JANVIPADILOAK

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of master of Art
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้ับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระศรีสิทธิมนี)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(พระครูกลยาณสิทธิวัฒน์)

..... กรรมการ
(พระสุธีธรรมานวัตร)

.....กรรมการ
(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร)

.....กรรมการ
(อาจารย์รังษี สุนด์)

.....กรรมการ
(ผศ.ดร.ชลพัฒน์ ยศธร)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระสุธีธรรมานวัตร	ประธานกรรมการ
	พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร	กรรมการ
	อาจารย์รังษี สุนด์	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา

ผู้วิจัย : น.ส. กานต์สินี จันทน์วิภาคติก

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมาวุธ ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.

: พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร พธ.บ., ศศ.ม.

: อาจารย์รังษิ สุนันต์ ป.ธ. ๘, พธ.ม.

วันสำเร็จการศึกษา : ๔ เมษายน ๒๕๕๑

บทคัดย่อ

การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการทำวิจัยไว้ ๓ ประการ คือ ๑) ศึกษาวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการตามแนวพระพุทธศาสนา ๒) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และสาระสำคัญตามแนวคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย ๓) ศึกษากระบวนการบูรณาการและเสนอแนวทางการประยุกต์วิธีคิดที่ได้จากการบูรณาการเพื่อการดำเนินชีวิต

ผลการวิจัยพบว่า โยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดที่มีกล่าวเฉพาะในพระพุทธศาสนา และเป็นวิธีคิดที่ทำให้เกิดสภาวะรู้จริง รู้แจ้งและให้ผลเป็นความเห็นถูก(สัมมาทิฐิ) หรือปัญญาในระดับต่างๆ บทบาทสำคัญของโยนิโสมนสิการ คือ ทำหน้าที่เชื่อมต่อหลักธรรมกับการนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต หรือในอีกมุมหนึ่ง โยนิโสมนสิการเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งประกอบด้วย กระบวนการรับรู้ กระบวนการคิด และกระบวนการนำหลักธรรมสู่ภาคปฏิบัติ

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และหลักการวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย พบว่า มีรากฐานมาจากแนวคิดเชิงปรัชญาและจิตวิทยา รูปแบบของวิธีคิดที่ได้รับการยอมรับในปัจจุบันล้วนแต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งในการดำเนินชีวิต การทำธุรกิจ การบริหารจัดการ งานการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น และที่สำคัญประโยชน์ที่ได้รับจะต้องสามารถวัดได้ว่าเป็นรูปธรรม ในรูปของผลผลิต รายได้ หรือประสิทธิภาพที่เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ แนวคิดทั้งของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยกับวิธีคิดแบบพุทธ มีส่วนคล้ายคลึงที่สำคัญ คือ แนวคิดเรื่องระบบการมองโลกหรือระบบ

ความคิดแบบเดิมเป็นตัวทำให้เกิดปัญหา การสร้างระบบการมองโลก ระบบความคิดใหม่อย่าง เป็นระบบและถูกทาง จะช่วยให้ชีวิตประสบความสำเร็จ และมีความสุขยิ่งขึ้น

การศึกษากระบวนการบูรณาการและการประยุกต์ วิธีคิดของนักวิชาการตะวันตก และนักวิชาการไทยกับวิธีคิดแบบพุทธ จะได้รูปแบบวิธีคิดใหม่ ที่เรียกว่า “ระบบวิธีคิดแบบ คาย” กับ บันได ๔ ขั้น ประกอบด้วย ๑) เข้าใจหัวใจตนเอง ๒) เข้าใจหัวใจผู้อื่น ๓) เข้าใจ หัวใจกันและกัน ๔) เข้าถึงหัวใจสัจธรรม และได้เทคนิคการประยุกต์ใช้ ๔ แบบ คือ ๑) การหลุดจากกรอบความคิดเดิม ๒) การสร้างกรอบความคิดใหม่ ๓) การหมั่นฝึกฝนจน กลายเป็นอุปนิสัย ๔) การประเมิณผล

อย่างไรก็ตาม ผู้สนใจใฝ่ธรรมจะต้องให้ความสำคัญกับการนำหลักธรรมสู่ ภาคปฏิบัติหรือนำหลักธรรมไปใช้ เพราะสิ่งนี้คือหัวใจสำคัญของการศึกษาหลักธรรมใน พระพุทธศาสนา ดังนั้น แนวทางการศึกษาที่น่าสนใจต่อไปจึงยังคงอยู่บนพื้นฐานของการ ประยุกต์หลักธรรมเพื่อนำสู่การดำเนินชีวิต เช่น การศึกษาบทบาทของโยนิโสมนสิการเพื่อ การบริหารจัดการ, เพื่อส่งเสริมกระบวนการสร้างโยนิโสมนสิการในเด็กกลุ่มต่างๆ เช่น เด็ก ปฐมวัย เด็กประถม เด็กวัยรุ่น และเพื่อการบรรลุธรรม การศึกษาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่จะ ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมในสังคมไทยในยุคปัจจุบัน

Thesis Title : A Study of System Thinking Analysis for Daily life according to Buddhism.

Researcher : Ms. Karnsine Janvipadiloak

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Suthitthammanuwat. Pali IX, M.A. Ph.D.

: Phramaha Somboon Vutthikaro. Pali VII, B.A., M.A.(Buddhist Studies) .

: Mr. Rangsi Suthon. Pali IX, M.A. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : 4 April 2008.

ABSTRACT

This thesis aims at study of system thinking analysis for daily life according to Buddhism. The objectives of this research are of 3 kinds, namely : 1) The study of the method of thinking in the model of Yonisomanasikara in Buddhism, 2) the study of the Western and the Thai ways of thought, the theory and the essence of thought 3) the study of the process of the integration and the application of these ways of thought to the ways of life.

From studying, it is found that Yonisomanasikara is a sharp way of thought found only in Buddhism and it causes to arise the real knowledge. The result of Yonisomanasikara is right understanding or wisdom in many levels. The important rule found in Yonisomanasikara is the linking between doctrinal principles and the way to apply these doctrines to the happy way of daily life and the highest happiness. Yonisomanasikara is, on the other hand, an important device in the process of learning that consists of the process of reception, the process of thinking and the process of applying doctrines to the way of life.

From studying the way of Western thinking and Thai thinking, it is found that both have the foundations from philosophical and psychological concepts. The famous patterns of the way of thinking nowadays is the pattern that has the aims to be applied to the way of life, the business, the management, the politics, the economics and the societies ; and they have the concrete results such as the increasing products, revenue and capacity. Besides, the ways of Western thinking, the ways of Thai thinking and the ways of Buddhist thinking are the same as the main concepts that are the new concepts of the system of thinking, attitude, paradigms, metal maps and metal models which are blocked by the old ones . The process of creating the appropriate system of thinking will cause must more happiness to arise in human beings lives.

The process of the integration and the application of the Western thinking, the Thai thinking and the Buddhist thinking, will cause a new pattern of thinking called “ The Wisdom System of Thinking with 4 Steps” to arise such the four steps consist of :- 1) Understanding one’s own mind 2) Understanding other people’s mind 3) Understanding each other’s mind 4) Attaining the Truth. In each step there are 4 techniques of application consists of :- 1. The shifting out of the old paradigms 2. The creation of the new paradigms 3. The always practicing up to becoming the habits 4. The evaluations .

However, the people that interested in Dharma will place importance on the way to apply doctrines to operate or to use because this is the heart of the Dharma education in Buddhism. So, the interesting way of education still bases on how to apply doctrines to the way of life etc;- the education role of Yonisomanasikara for organization management, the support process of Yonisomanasikara to pre-school child, pupil, adolescent and for the enlightenment. These education will lead to concrete benefit in Thai social in nowadays.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความเมตตาและความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ดังต่อไปนี้

พระสุธีธรรมมานวัตร (เทียบ สิริญาโณ) คณบดีคณะพระพุทธศาสนา ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ที่ให้ความรู้ ให้คำแนะนำ กระตุ้นเตือน ให้งานเกิดความก้าวหน้าและสำเร็จลง พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้คอยท้วงติง สนับสนุน วิธีการวิเคราะห์ การประมวลความรู้ อาจารย์รังษี สุทนต์ อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้คอยตรวจสอบ ทบทวน โครงสร้างภาษา ทั้งบาลีและไทย เพื่อให้สละสลวยเหมาะสม ถูกต้อง ทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ ครบถ้วนมากยิ่งขึ้น และทั้งสามท่านก็ยังได้เสียสละเวลา ไม่ว่าจะมีความวุ่นวายเพียงใดก็เปิดกว้างให้เข้าปรึกษาได้ตลอดเวลา

นอกจากนี้ ยังมีคณาจารย์ เจ้าหน้าที่และบุคคลที่เกี่ยวข้องอีกหลายคน เช่น พระครูปลัดใบฎีกาสันน ทยรกุโข พระมหาราชัน จิตตปาโล อาจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร อาจารย์จำรูญ ธรรมดา อาจารย์อุดม จันทิมา และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน รวมทั้งญาติสนิทและมิตรสหายทั้งหลาย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังและคอยให้กำลังใจและมีส่วนช่วยให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงทั้งสิ้น

ผู้วิจัยขอน้อมจิตอุทิศประโยชน์อันจะพึงบังเกิดขึ้นจากงานวิจัยนี้ ไม่ว่าจะมากหรือน้อย เพื่อเป็นพุทธานุชาตแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระผู้ทรงเป็นผู้ชี้ทางแก่เหล่าเวไนยสัตว์ด้วยอรรถและธรรมอันหลายหลาก ตลอดจนถึงพ่อแม่ ครูอาจารย์ ญาติธรรมและมิตรสหาย ที่มีชีวิตและล่วงลับไปแล้วทุกท่าน ขออานิสงส์แห่งคุณความดีนี้จงส่งผลให้ทุกท่านมีแต่ความสุขความเจริญยิ่งๆขึ้นไป และหากงานวิจัยนี้มีข้อผิดพลาดไม่ว่าด้วยเหตุประการใดๆ ผู้วิจัยขอน้อมรับแต่ผู้เดียวและขอโปรดภัยไว้พร้อมขอคำชี้แนะด้วยจักเป็นพระคุณอย่างยิ่ง

น.ส.กานต์สินี จันทรวิภาติติก

๔ เมษายน ๒๕๕๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญแผนภูมิ/ตาราง	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ ขอบเขตในการวิจัย	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการตามแนวพระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๑ นิยามและความหมายโยนิโสมนสิการ	๑๑
๒.๑.๑ นิยาม	๑๑
๒.๑.๒ ความหมาย	๑๒
๒.๑.๒.๑ คัมภีร์พระไตรปิฎก	๑๒
๒.๑.๒.๒ คัมภีร์อรรถกถา	๑๔

๒.๑.๒.๓ งานนักวิชาการพระพุทธศาสนา	๑๔
๒.๑.๓ องค์ธรรม	๑๖
๒.๑.๓.๑ การหยั่งรู้สภาวะธรรม	๑๖
๑. เกิดกุศลธรรม	๑๖
๒. บรรเทาและขัดเกลาอกุศลธรรม	๑๗
๒.๑.๓.๒ การดำเนินของวิถิจิต	๑๘
๑. โยนิโสมนสิการเหตุไฉนให้เกิดกุศลที่ประกอบด้วยปัญญา	๑๙
๒. โยนิโสมนสิการเหตุไฉนให้เกิดปัญญารู้ตามความเป็นจริง	๒๐
๒.๒ บทบาทและความสำคัญของโยนิโสมนสิการ	๒๒
๒.๒.๑ คัมภีร์พระพุทธศาสนา	๒๒
๒.๒.๑.๑ บทบาทแห่งการเชื่อมต่อพุทธธรรมกับธัมมานุวัตรปฏิบัติ	๒๓
๒.๒.๑.๒ บทบาทของโยนิโสมนสิการกับกลไกการทำงานในกระบวนการคิด๒๘	
๒.๒.๒ งานวิชาการพระพุทธศาสนา	๓๑
๒.๒.๒.๑ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ๑๐	๓๑
๒.๒.๒.๑ จริต ๖ ศาสตร์ในการอ่านใจคน	๓๔
๒.๒.๓ วิเคราะห์และสรุป	๓๘
๒.๓ รูปแบบของโยนิโสมนสิการ	๓๙
๒.๓.๑ เพื่อการพัฒนาตน	๔๐
๒.๓.๒ เพื่อการปฏิบัติถูกต้องต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเพื่อความหลุดพ้น	๔๑
๒.๓.๓ เพื่อการถึงซึ่งความสุขที่แท้จริง	๔๐

บทที่ ๓ แนวคิด ทฤษฎี และสาระสำคัญตามแนวคิดนักวิชาการตะวันตกและไทย ๕๒

๓.๑ รากฐานที่มาของวัฒนธรรมทางการศึกษายุคปัจจุบัน	๕๓
๓.๑.๑ วัฒนธรรมทางการคิดเชิงปรัชญา	๕๓
๓.๑.๒ วัฒนธรรมทางการคิดเชิงจิตวิทยา	๕๔

๓.๒ แนวคิด ทฤษฎี และสาระสำคัญวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตก	๕๔
๓.๒.๑ ความหมายและสาระสำคัญของความคิด	๕๔
๓.๒.๒ กระบวนการคิด	๕๗
๓.๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีและสาระสำคัญ	๕๙
๓.๒.๓.๑ แนวคิดของนักวิชาการตะวันตก	๕๙
๓.๒.๓.๒ วิเคราะห์และสรุป แนวคิดของนักวิชาการตะวันตก	๗๑
๓.๒.๓.๓ แนวคิดของนักวิชาการไทย	๗๑
๓.๒.๓.๔ วิเคราะห์ และสรุป แนวคิดของนักวิชาการไทย	๗๗
๓.๓ เปรียบเทียบแนวคิด ทฤษฎี และหลักการของวิธีคิดยุคปัจจุบันกับแบบพุทธ	๗๗
๓.๓.๑ สรุปแนวคิด ทฤษฎีและหลักการ	๗๗
๓.๓.๒ วิเคราะห์ เปรียบเทียบ	๘๐
บทที่ ๔ กระบวนการบูรณาการและการประยุกต์วิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา	๘๓
๔.๑ แนวทางการบูรณาการและการประยุกต์	๘๕
๔.๑.๑ ลักษณะที่จำเป็นของแนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่นำมาบูรณาการ	๘๕
๔.๑.๒ สรุปแนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่นำมาบูรณาการ	๘๖
๔.๒ กระบวนการการบูรณาการ	๙๑
๔.๒.๑ ขั้นตอนการบูรณาการแนวคิด	๙๑
๔.๒.๑.๑ การเลือกเฟ้นธรรมในคัมภีร์	๙๑
๔.๒.๑.๒ จัดระบบความคิดใหม่	๙๕
๔.๒.๑.๓ การสร้างองค์ความรู้ใหม่	๙๖
๔.๒.๒ ขั้นตอนการบูรณาการเทคนิคหรือวิธีการประยุกต์	๑๐๒
๔.๒.๒.๑ เป้าหมายหรือเกณฑ์หรือมาตรฐานที่ใช้วัด	๑๐๓
๔.๒.๒.๒ เทคนิคหรือวิธีการประยุกต์	๑๐๓
๔.๓ การประยุกต์ “ระบบวิธีคิดแบบกาย” เพื่อการดำเนินชีวิต	๑๑๘

บทที่ ๕	สรุปและข้อเสนอแนะ	๑๒๘
๕.๑	บทสรุป	๑๒๘
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๓๓
บรรณานุกรม		๑๓๔
ประวัติผู้วิจัย		๑๓๗

สารบัญแผนภูมิและตาราง

แผนภูมิ/ตาราง

หน้า

๑.๑	กรอบแนวความคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)	๑๐
๒.๑	แสดงวิถีจิตที่เกิดโยนิโสมนสิการเมื่อมีอารมณ์มากระทบทวารทั้ง ๕ (ปัญจทวารวิถี)	๑๕
๒.๒	แสดงวิถีจิตที่เกิดโยนิโสมนสิการเมื่อมีอารมณ์มากระทบใจ (มโนทวารวิถี)	๒๐
๒.๓	แสดงวิถีจิตที่เกิดโยนิโสมนสิการเมื่อมีอารมณ์กระทบทวาร ๕ ขณะวิปัสสนากาวนา	๒๐
๒.๔	แสดงวิถีจิตที่เกิดโยนิโสมนสิการเมื่อมีอารมณ์มากระทบทวารใจ ขณะวิปัสสนากาวนา	๒๑
๒.๕	แสดงกระบวนการเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมกับการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมาย	๒๓
๒.๖	แสดงกระบวนการรับรู้แนวพุทธตามวิถีปฏิบัติจนสรุปภาพสรุปจากหนังสือพุทธธรรม	๒๙
๒.๗	แสดงกระบวนการคิดแนวพุทธ	๓๐
๒.๘	แสดงกรอบแนวคิดของจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาตามวิถีพุทธธรรม	๓๙
๓.๑	แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษาแนวคิด และสาระสำคัญของวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย	๕๓
๓.๒	แสดงการทำงานของสมอง สรุปจากแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์	๕๘
๓.๓	แสดงปัจจัยกำหนดปรัชญาการมองโลกของมนุษย์ของดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์	๗๔
๔.๑	แสดงกรอบแนวคิดกระบวนการบูรณาการและการประยุกต์	๘๓
๔.๒	แสดงขั้นตอนการนำหลักธรรมผ่านระบบวิธีคิดแบบคายไปใช้ในการดำเนินชีวิต	๘๕
๔.๓	แสดงกรอบแนวคิดการบูรณาการแนวคิด ทฤษฎี หลักการ และเทคนิคการประยุกต์	๘๗
๔.๔	แสดงขั้นตอนการบูรณาการแนวคิด บนพื้นฐานของทักษะการคิดขั้นสูงของดร.ทิตินา แคมมณีและคณะ	๙๑

๔.๕	แสดงเกณฑ์ในการวิเคราะห์พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย ชฌิมปณาสกั	๙๓
๔.๖	แสดงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนา กับกลุ่มบุคคล	๙๖
๔.๗	แสดงการจัดระบบความสัมพันธ์ เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่	๙๖
๔.๘	แสดงโครงสร้างความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างหลักธรรม จุดมุ่งหมาย และแนวทางการปฏิบัติ	๙๗
๔.๙	สรุปหลักธรรมใน “ระบบวิธีคิดแบบคาย” กับ บัณฑิต ๔ ชั้น	๑๐๐
๔.๑๐	แสดงขั้นตอนการบูรณาการเทคนิคหรือวิธีการประยุกต์	๑๐๒
๔.๑๑	แสดงเป้าหมายและเทคนิคการประยุกต์ของการเข้าใจหัวใจตนเอง	๑๐๕
๔.๑๒	แสดงเป้าหมายและเทคนิคการประยุกต์ของการเข้าใจหัวใจผู้อื่น	๑๑๓
๔.๑๓	แสดงเป้าหมายและเทคนิคการประยุกต์ของการเข้าใจหัวใจกันและ	๑๑๕
๔.๑๔	แสดงตัวอย่างการประยุกต์หลักธรรมสู่ภาคปฏิบัติ เพื่อการดำเนินชีวิต ผ่าน กลไกการทำงานของโยนิโสมนสิการ ใน “ระบบวิธีคิดแบบคาย”	๑๑๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
(เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้)

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้ข้อมูลอ้างอิงจากพระไตรปิฎก ภาษาบาลี และภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรคคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ส.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุก.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.ปญจก.	(บาลี)	=	สูตรนตปิฎก องคุดตินิกาย ปญจนิปาตปาลี(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สูตรนตปิฎก อังคุดตินิกาย ปญจนิปาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(บาลี)	=	สูตรนตปิฎก องคุดตินิกาย ทสกนิปาตปาลี (ภาษาบาลี)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สูตรนตปิฎก อังคุดตินิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(บาลี)	=	สูตรนตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทปาลี (ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สูตรนตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(บาลี)	=	สูตรนตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามคคปาลี(ภาษาบาลี)
ขุ.ป.	(ไทย)	=	สูตรนตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(บาลี)	=	อภิธมมปิฎก วิภคปาลี (ภาษาบาลี)
---------	--------	---	--------------------------------

ปกรณวิเสส

เนตติ.	(ไทย)	=	เนตติปกรณ (ภาษาไทย)
--------	-------	---	---------------------

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.จ.อ.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก จุฬาคคปาลีอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
---------	--------	---	---------------------------------------

อรรถกถาพระสูตรนตปิฎก

ที.ม.อ.	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย สมุจจลวิลาสินี มหาวคคอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย ปรมุตถโชติกา สูตรนตปิฎกอฎฐกถา(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสูตรนตปิฎก

ม.ม.ฎีกา	(บาลี)	=	มชฌิมนิกาย ลีนตถปทปาสนี มูลปณณาสกฎีกาภาษาบาลี)
----------	--------	---	--

การระบุหมายเลข

การระบุหมายเลขคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ โดยใช้การระบุหมายเลขเป็น เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๙-๑๑. หมายความว่า การอ้างอิงนี้ระบุถึงคัมภีร์ อังคุดตินิกาย จตุกกนิบาต พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๖ หน้า ๙ ถึง ๑๑ เป็นต้น

พระไตรปิฎกภาษาบาลี แจ้งเล่ม ข้อ หน้า เช่น อก.ทุก.(บาลี) ๒๐/๓๗๑/๑๑๐.
หมายถึง สุตตนต์ปิฎก อกุตุตตรนิกาย ทุกนินาตปาลี เล่ม ๒๐ ข้อ ๓๗๑ หน้า ๑๑๐
ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก.

ปกรณวิเสส ภาษาบาลี ยกเว้นวิสุทธิมคคปกรณ จะแจ้งเล่ม หน้า ที่ไม่
จัดเป็นลำดับเล่ม จะจ้ง หน้า เช่น มินุท.(บาลี) ๖๖ หมายถึง มินุทปญหปกรณ หน้า
๖๖ ฉบับ มหาจุฬาปกรณวิเสโส.

อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี แจ้งเล่มหน้า ที่ไม่จัดเป็นลำดับเล่ม จะแจ้ง หน้า
เช่น อก.เอกก.อ (บาลี) ๑/๒๙๗. หมายถึง มโนรทปุรณี อกุตุตตรนิกาย เอกกนินาตอฎฐก
ธา เล่ม ๑ หน้า ๒๙๗ ฉบับมหาจุฬาอฎฐกธา และอก.เอกก.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๙๗
หมายถึง อกุตุตตรนิกาย เอกกนินาตฎีกา เล่ม ๑ หน้า ๒๙๗ ฉบับมหาจุฬาฎีกา

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ในสังคมจะมีความสุขอย่างแท้จริงได้ต้องดำเนินชีวิตถูกต้อง ดีงาม คือ ต้องปฏิบัติถูกต้องต่อชีวิตตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งต่อเทคโนโลยีต่างๆ การดำเนินชีวิตมอญในแง่หนึ่งก็คือ การประกอบกิจกรรมหรือกระทำการงานต่างๆ โดยเคลื่อนไหวแสดงออก เป็นพฤติกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง เรียกว่า ทำ พูด คิด การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ผลดีก็คือการรู้จักทำ รู้จักพูด รู้จักคิด หรือที่เรียกว่า ทำเป็น(รวมทั้งผลเป็น) พูดเป็น(สื่อสารเป็น) และคิดเป็น^๑ ในบรรดาการกระทำ การงานต่างๆ การรู้จักคิดหรือคิดเป็น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในการรู้จักดำเนินชีวิต หรือดำเนินชีวิตเป็น แล้วคิดอย่างไรจึงจะเรียกว่า การรู้จักคิด หรือคิดเป็น

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เน้นพฤติกรรมทางจิต ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการรับรู้ กระบวนการคิด รวมทั้งกระบวนการที่อยู่เหนือการคิด จิตเป็นผู้นำในทุกกรณี บุคคลจะถูกจิตชักจูงไป^๒ ถ้าจิตดีก็จูงใจไปในทางที่ดี ถ้าจิตไม่ดีก็จูงใจไปในทางเสีย^๓ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องฝึกจิต เมื่อฝึกฝนจิตดีแล้วบุคคลจะอยู่อย่างมีความสุข การที่จะฝึกฝนจิตให้ได้ดีต้องมีโยนิโสมนสิการ คือ การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย หรือ มีความคิดโดยแยบคาย ซึ่งจะมีได้ก็ต้องศึกษาตามแนวทางที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ พอสรุปความได้ว่า

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

^๒ มโนปุพพกุมา ฐมมา : ธรรมทั้งหลายมีจิตเป็นผู้นำ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑/๑, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^๓ จิตฺเตน ปริกขุสฺสติ : โลกย่อมถูกจิตจูงไป ดูรายละเอียดใน ส. ส. (บาลี) ๑๕/๖๒/๔๔, ส. ส. (ไทย) ๑๕/๖๒/๗๓.

^๔ ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑ - ๒/๑๕, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑ - ๒/๒๓ - ๒๔.

^๕ จิตฺตสฺส สมโถ สารุ จิตฺตํ ทนฺตํ สุขจาวหํ. ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.(บาลี) ๒๔/๓๕/๒๒, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕/๓๖.

คุณงามความดีทั้งหลาย ทั้งธรรมที่สนับสนุนคุณงามความดีล้วนมีสาเหตุมาจาก โยนิโสมนสิการเป็นมูล^๖ โยนิโสมนสิการจัดเป็นธรรมปฐกแห่งกุศล เป็นสังขารขั้นพื้นฐานประกอบด้วยโสภณสาธารณเจตสิกที่เป็นคุณสมบัติในกุศลจิตทุกดวง^๗ โลภะ โทสะ โมหะ อโยนิโสมนสิการ และจิตที่ตั้งไว้ผิด เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทำกรรมชั่ว และให้กรรมชั่วเป็นไป อโลภะ อโทสะ อโมหะ โยนิโสมนสิการ และจิตที่ตั้งไว้ชอบ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้ทำกรรมดี และให้กรรมดีเป็นไป^๘ โยนิโสมนสิการเป็นเหตุให้สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น ให้สัมมาทิฐิที่เกิดขึ้นแล้วเจริญยิ่งขึ้น เมื่อมีโยนิโสมนสิการ สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น สัมมาทิฐิที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเจริญขึ้น^๙ โยนิโสมนสิการเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก^{๑๐} เป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแก่พระสัทธรรม^{๑๑}

พระพุทธองค์ทรงย้ำถึงความสำคัญของโยนิโสมนสิการ ตราบใจที่พุทธบริษัท ยังคงให้ความสำคัญต่อการกระทำในใจโดยแยบคายแล้ว ตรานั้นพระสัทธรรมก็จะยังคงดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญไป เมื่อย้อนไปสู่ครั้งพุทธกาลพระพุทธองค์ทรงปฏิรูปและปฏิวัติวิธีคิดใหม่ เพื่อลบล้างวิธีคิดแบบเดิมๆ ของเจ้าลัทธิต่างๆ ที่มุ่งถกเถียงแต่ปัญหาเรื่องสรรพสิ่งเกิดขึ้นมาได้ อย่างไร ใครเป็นผู้สร้าง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่วนเวียนอยู่ในวัฏฏะแห่งทุกข์ วิธีการคิดที่พระพุทธองค์ทรงนำเสนอในยุคนั้นก็คือ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ อันเป็นวิธีคิดที่สามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต ในการแก้ปัญหา และนำไปใช้เพื่อมุ่งสู่ความหลุดพ้น เป็นวิธีคิดที่มีเฉพาะในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นวิธีคิดที่มีหลักพุทธธรรมเป็นกรอบ เป็นแบบแผน เป็นแผนที่ เป็นทางเดินให้กระแสดวงความคิด ปัญหาคือทำอย่างไรจึงจะนำเอาวิธีคิดอันลึกซึ้งตามแนวพุทธธรรมนี้มาใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อให้เป็นไปอย่างถูกต้อง ดีงาม นำมาซึ่งความสุขต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อส่วนรวม ในบริบทของสังคมปัจจุบัน

ในปัจจุบัน นักคิด นักวิชาการทางตะวันตกร่วมสมัย ก็มีการศึกษาและนำเสนอวิธีคิดมากมาย เช่น ดร. เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน, ดร. สตีเฟน อาร์ โควี, ดร. ปีเตอร์ เซงเก้ รวมทั้งนักคิด นักวิชาการไทย เช่น ดร.ทศนา แคมมณี และ ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ แต่เมื่อศึกษาให้ถ่องแท้แล้วจะเห็นว่า วิธีคิดในยุคปัจจุบันเหล่านี้มีความสอดคล้องในหลาย

^๖ ธรรมทั้งปวงที่เป็นกุศล ที่เป็นฝ่ายกุศลล้วนมีโยนิโสมนสิการเป็นมูล ดุราภยละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๑๓/๑๔๕ - ๑๔๖.

^๗ ดุราภยละเอียดใน สงคห (บาลี) ๙ - ๑๐, วิชาวินัยฎีกา (บาลี) ๑๙๖ - ๑๙๘.

^๘ ดุราภยละเอียดใน อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๗/๑๐๓.

^๙ ดุราภยละเอียดใน อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๐๓/๓๙.

^{๑๐} ดุราภยละเอียดใน อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๐๗/๑๗.

^{๑๑} ดุราภยละเอียดใน อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๒๓/๑๙.

ประเด็นที่สำคัญกับวิธีคิดในพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องเกี่ยวกับระบบการมองโลก ทิศทางหรือจุดหมายพื้นฐาน แต่ส่วนที่แตกต่างอย่างยิ่ง คือ วิธีคิดแบบพุทธให้ความสำคัญกับหลักคุณธรรม และจริยธรรมตามหลักพุทธธรรม และผลที่ได้จะต้องเป็นกุศล เป็นความเห็นที่ถูกต้อง(ปัญญา) และยังเป็นวิธีคิดที่สามารถนำไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือ ความหลุดพ้น ซึ่งแนวความคิดอื่นมิได้กล่าวถึง วิธีคิดดังกล่าวคือ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษาแนวคิดโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และ แนวคิดโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในงานวิชาการต่างๆ เช่น ในงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ดร.อนุสร จันทพันธ์ และ ดร.บุญชัย โกศลธนากุล เพื่อบูรณาการร่วมกับวิธีคิดในยุคปัจจุบัน ทั้งของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย โดยมีวิธีคิดแบบพุทธเป็นแกนหลัก เกิดรูปแบบวิธีคิดแบบใหม่ รวมทั้งนำเสนอเทคนิคหรือวิธีการประยุกต์วิธีคิดแบบใหม่นี้สู่ภาคปฏิบัติ เพื่อพัฒนาการดำเนินชีวิต ทั้งส่วนตน ส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น ส่วนรวม และส่วนที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุเป้าหมายสูงสุด

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการตามหลักพระพุทธศาสนา และตามแนวคิดของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และ สาระสำคัญที่เกี่ยวกับวิธีคิดตามแนวคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย

๑.๒.๓ เพื่อศึกษากระบวนการบูรณาการและเสนอแนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีคิดที่ได้จากการบูรณาการเพื่อการดำเนินชีวิต

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ พระพุทธศาสนา และ งานวิชาการต่าง ๆ ได้กล่าวถึงวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ทั้งแนวคิด หลักการและสาระสำคัญ ไว้อย่างไร

๑.๓.๒ แนวคิด ทฤษฎี และสาระสำคัญของวิธีคิด ตามแนวคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยได้กล่าวไว้อย่างไร

๑.๓.๓ กระบวนการบูรณาการและการประยุกต์วิธีการคิดทั้งหมด ที่ได้จากการบูรณาการเพื่อพัฒนาสู่การดำเนินชีวิต มีขั้นตอนและรายละเอียดอย่างไรบ้าง และแต่ละขั้นตอนมีที่มาและวัตถุประสงค์อย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ หมายถึง วิธีคิดที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และวิธีคิดของนักวิชาการพุทธศาสนาที่ปรากฏในงานวิชาการทั่วไป

๑.๔.๒ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ๑๐ ในงานวิจัยนี้ หมายถึง วิธีคิดตามแนวพุทธธรรมที่ท่าน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แบ่งประเภทไว้จากการประมวลความรู้ตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็น ๑๐ วิธี

๑.๔.๓ การดำเนินชีวิต หมายถึง การประกอบกิจกรรม การกระทำสิ่งต่างๆ หรือการทำกิจการงานต่างๆในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของปุถุชนหรือบุคคลทั่วไป ทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับตนเอง เกี่ยวข้องกับผู้อื่น สังคม สิ่งแวดล้อม และเกี่ยวข้องกับการไปสู่เป้าหมายสูงสุด ให้ดีขึ้นเป็นลำดับจนถึงเป้าหมายหรือมาตรฐานที่ตั้งไว้

๑.๔.๔ การบูรณาการ หมายถึง การหลอมรวม ถักทอ แนวคิด ทฤษฎี หลักการและเทคนิคการประยุกต์ มากกว่าหนึ่งแนวคิด ทฤษฎี หลักการและเทคนิคการประยุกต์เข้าด้วยกัน โดยมีแนวคิด ทฤษฎี หลักการและเทคนิคการประยุกต์ทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนหลัก และคัดเลือกข้อดีของแนวคิด ทฤษฎี หลักการและเทคนิคการประยุกต์อื่นๆ ที่สามารถหลอมรวมกันได้มาใช้เป็นส่วนเสริมเพื่อให้สมบูรณ์ ทำให้เกิดเป็นแนวคิด ทฤษฎี หลักการและเทคนิคการประยุกต์ใหม่ที่สามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต

๑.๔.๕ การประยุกต์ หมายถึง การนำเอาแนวคิด ทฤษฎี และหลักการสู่การใช้ในภาคปฏิบัติ หรือใช้ในการดำเนินชีวิต

๑.๔.๖ วิธีคิดยุคปัจจุบัน ในงานวิจัยนี้หมายถึง วิธีคิดของนักวิชาการตะวันตก และวิธีคิดของนักวิชาการไทยในยุคปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ แนวคิดของ ดร.เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน, ดร.สตีเฟน อาร์ โควี, ดร. ปีเตอร์ เอ็ม เซงเก้ และนักวิชาการไทย ได้แก่ ดร.ทศนา แคมมณี และคณะ และดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์

๑.๔.๗ วิธีคิดแบบพุทธ ในงานวิจัยนี้หมายถึง วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ วิธีคิดตามคัมภีร์ในศาสนาพุทธ และวิธีคิดของนักวิชาการพุทธศาสนาที่ปรากฏในงานวิชาการทั่วไป ได้แก่แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ดร.อนุสร จันทพันธ์ และ ดร.บุญชัย โกศลธนากุล

๑.๔.๘ ระบบวิธีคิดแบบกาย หมายถึง วิธีคิดที่ได้จากการบูรณาการวิธีคิดยุคปัจจุบันกับวิธีคิดแบบพุทธ(วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ) ทั้งด้านแนวคิดและเทคนิคหรือวิธีการประยุกต์

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง วิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ๑๐ ไว้ในหนังสือ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม^{๑๒} หนังสือนี้เป็นการรวบรวมประมวล วิเคราะห์ และ จัดประเภทพุทธวิธีการคิดของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระไตรปิฎกอย่างเป็นระบบ อีกทั้ง ทำนยังได้นำเสนอ แนวทางการใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเพื่อนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดี ที่ถูกต้อง รวมทั้งนำเสนอการใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ในกระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนา ทางด้านปัญญาอันจะนำไปสู่ความสุขที่แท้จริง

๑.๕.๒ สุมณ อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวถึง วิธีคิดโยนิโสมนสิการ ในหนังสือการสอนโดย สร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ^{๑๓} สรุปได้ว่า โยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญใน กระบวนการสร้างสมาธิปฏิบัติ สัมมาญาณ คือ ความรู้จริง รู้แจ้ง อันจะนำไปสู่สัมมาวิมุตติ คือ อิสรภาพทั้งภายในและภายนอก นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึง กระบวนการพัฒนามนุษย์ด้วย ไตรสิกขา กระบวนการพัฒนาปัญญา อันประกอบด้วย สุตมยปัญญา จินตมยปัญญา และ ภาวนามยปัญญา

๑.๕.๓ พระมหาหนูพัฒน์ กองบาง ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ในพระสูตรตันตปิฎก^{๑๔} พบว่า วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแบ่งได้เป็น ๑๐ วิธี ซึ่งครอบคลุมวิธีคิดทั้งของฝ่ายตะวันตก คือวิธีคิดตามแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ และ วิธีคิดตามแนวตรรกศาสตร์ สามารถนำไปใช้ได้หลายๆ สถานการณ์ รวมเป็นวิธีคิดที่มี ความจำเป็นต่อการปฏิบัติตามแนวทางในพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ รวมทั้งการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม

๑.๕.๔ พระนิเทศ ญาณวีโร (ชิงหอม) ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษา เชิงวิเคราะห์วิภาษวาทในพุทธปรัชญาเถรวาท^{๑๕} พบว่าความคิดแบบวิภาษวาทซึ่งเป็นวิธีคิด

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๓๙-๑๒๒.

^{๑๓} สุมณ อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับสำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐).

^{๑๔} พระมหาหนูพัฒน์ กองบาง, “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระ สูตรตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๔.

^{๑๕} พระนิเทศ ญาณวีโร (ชิงหอม), “ศึกษาวิเคราะห์วิภาษวาทในพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔.

แบบหนึ่งตามหลักพุทธธรรม มองสรรพสิ่งโดยแยกแยะหรือมีหลายเงื่อนไข พระพุทธเจ้าทรงใช้ วิชาชาวทมิฬเสธ ไต้แยง คัดค้าน เพื่อทำลายทมิฬของเจ้าลัทธิ นิกายต่าง ๆ ถึง ๖๒ ลัทธิ และทรงหลีกเลี่ยงที่จะตอบปัญหาเชิงอภิปรายที่เกี่ยวกับทมิฬ ๑๐ เพราะเป็นปัญหาที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ทรงแสดงธรรมเฉพาะที่เป็นประโยชน์ ทรงทำการปฏิบัติและปฏิรูปโดยวาง แนวคำสอนขึ้นใหม่เพื่อนำไปสู่กระบวนการคิดที่ถูกต้อง คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล และคิดอย่าง มีจุดหมายอันนำไปสู่หลักความจริง

๑.๖ ขอบเขตในการวิจัย

๑.๖.๑ งานวิจัยนี้ ศึกษาแนวคิดโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาทและที่ปรากฏเฉพาะในงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ในหนังสือ พุทธ ธรรม และ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม ซึ่งได้ประมวลการคิดแบบโยนิโสมนสิการจากคัมภีร์ พระไตรปิฎกไว้ ๑๐ วิธี, ดร.อนุสร จันทพันธ์ และ ดร.บุญชัย โกศลธนากุล ซึ่งได้กล่าว เกี่ยวกับลักษณะของจริต หรือนิสัย ๖ ประเภทของมนุษย์ เท่านั้น

๑.๖.๒ การศึกษาวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตกในครั้งนี้ศึกษาเฉพาะวิธีคิดของดร. เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน, ดร. สตีเฟน อาร์ โคว์, ดร. ปีเตอร์ เซงเก้ เท่านั้น

๑.๖.๓ การศึกษาวิธีคิดของนักวิชาการไทยในครั้งนี้ ศึกษาเฉพาะวิธีคิดของ ดร. ทิศนา ขัมมมณีและคณะ และ ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ เท่านั้น

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) มุ่งเน้นศึกษาข้อมูล ทางเอกสารซึ่งมีวิธีวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ ผู้วิจัยจะใช้เอกสารชั้นต้นและชั้นรอง ที่เกี่ยวข้องดังนี้

๑.๗.๑.๑ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ฉบับภาษาบาลีและไทย และวิธีคิดตามแนวพุทธที่ปรากฏในงานของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ในหนังสือพุทธธรรม และ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม

๑.๗.๑.๒ หนังสือเรื่อง จริต ๖ ศาสตร์ในการอ่านใจคน ซึ่งเป็นผลงานของ ดร.อนุสร จันทพันธ์ และ ดร.บุญชัย โกศลธนากุล

๑.๗.๑.๓ ตำราเกี่ยวกับวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตก ได้แก่

๑) ดร. เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน. แปลโดย สุตตระการชนโกเศศ, พลอย จริยะเวช, ดวงพร มาจำเนียร, พินทุสร ตานนท์, สาลินี หาญวารีวงศ์ศิลป์, สัตย์พิณ รัตนเรือง เรื่อง หมวก ๖ ใบ คิด ๖ แบบ และ คิดแนวข้าง

๒) ดร. สตีเฟน อาร์ โควี เรียบเรียงโดย สงกรานต์ จิตสุทธิภากร และ นิรันดร์ เกชาคุปต์ เรื่อง ๗ อุปนิสัยพัฒนาสู่ผู้มีประสิทธิภาพสูง

๓) ดร. ปีเตอร์ เอ็ม เซงเก้ เรื่อง The Fifth Discipline Fiedkbook.

๑.๗.๑.๔ ตำราเกี่ยวกับวิธีคิดของนักวิชาการไทย ได้แก่

๑) ดร.ทศนา แคมมณีและคณะ เรื่อง วิทยาการด้านการคิด

๒) ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ เรื่อง ลายแทงนักคิด

๑.๗.๑.๕ ค้นคว้าและศึกษาเอกสาร งานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพิ่มเติมจาก แหล่งข้อมูลต่างๆ เช่น หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดแห่งชาติ รวมทั้งเอกสารจากการสัมมนา ข้อมูลจาก อินเทอร์เน็ต บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ เกณฑ์การคัดเลือกเอกสาร

ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ต่อไปนี้ในการคัดเลือกเอกสาร

๑.๗.๒.๑ เป็นเอกสารในลักษณะตำรา หนังสือ เอกสารงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง โดยตรง ทั้งของทางราชการ องค์กรและเอกชน

๑.๗.๒.๒ เป็นเอกสารที่ได้รับการจัดพิมพ์เผยแพร่หรือเป็นเอกสารที่ได้รับการยอมรับจากสังคมว่าเป็นที่เชื่อถือได้

๑.๗.๓ การพิจารณาคุณค่าเอกสาร

ผู้วิจัยจะตรวจสอบความน่าเชื่อถือและคุณค่าของเอกสาร ดังนี้

๑.๗.๓.๑ การตรวจสอบคุณค่าภายนอก จะศึกษาว่า เอกสารนั้นพิมพ์เมื่อใด ที่ไหน ใครเป็นผู้เขียน เป็นเอกสารต้นฉบับหรือไม่ ถ้าไม่ใช่ต้นฉบับจะเชื่อถือได้หรือไม่ว่าเป็น ข้อมูลที่ตรงกับต้นฉบับ

๑.๗.๓.๒ การตรวจสอบคุณค่าภายใน จะศึกษาว่า เอกสารนั้นมีสาระสามารถ ตอบคำถามหรือตรงกับการวิจัยครั้งนี้หรือไม่ ผู้เขียนได้ให้ความหมายของข้อมูล

หรือสาระนั้นอย่างไร ขัดแย้งกันหรือไม่ มีแหล่งอ้างอิงที่เชื่อถือได้หรือไม่ สาระนั้น
น่าเชื่อถือได้ หรือมีความเที่ยงตรงของเนื้อหาและถูกต้องในการแปลความหมายหรือไม่

๑.๗.๔ เอกสารหลัก

เมื่อพิจารณาความที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สรุปแล้ว ผู้วิจัยจะใช้เอกสารหลักในการ
วิจัยดังต่อไปนี้

- ๑) คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ฉบับภาษาไทย
- ๒) หนังสือพุทธธรรม และ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม ของพระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ.ปยุตฺโต)
- ๓) หนังสือเรื่อง จริต ๖ ศาสตร์ในการอ่านใจคน ของ ดร.อนุสร จันทพันธ์
และ ดร.บุญชัย โกศลธนากุล
- ๔) หนังสือหมวก ๖ ใบ คิด ๖ แบบ และ คิดแนวข้าง ของดร. เอ็ดเวิร์ด เดอ
โบโน
- ๕) หนังสือ ๗ อุปนิสัยพัฒนาสู่ผู้มีประสิทธิภาพสูง ของ ดร. สตีเฟน อาร์ โควี
- ๖) หนังสือ The Fifth Discipline Fieldbook ของ ดร. ปีเตอร์ เซงเก้
และ วิธีคิดกระบวนการแบบ โดย ปิยนาท ประยูร
- ๗) หนังสือ วิทยาการด้านการคิด ของ ดร.ทศนา แคมมณีและคณะ
- ๘) หนังสือ ลายแทงนักคิด ของ ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์

๑.๗.๕ รวบรวมเอกสารจากข้อมูลปฐมภูมิ ทุตติภูมิ จากงานวิชาการ งานวิจัย
และเอกสารต่างๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

๑.๗.๖ การศึกษา วิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้นัยสำคัญของคำที่เกี่ยวข้องใน
เอกสารดังกล่าวเป็นหน่วยในการวิเคราะห์

๑.๗.๗ การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะอ่านสาระและนัยสำคัญอย่างละเอียดและ
บันทึกข้อความที่ปรากฏ สอบทานซ้ำ รวมทั้งสอบทานจากเอกสารที่มีสาระเกี่ยวข้องมา
รวบรวมเป็นข้อมูล

๑.๗.๘ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงและนำเสนอกรรมการวิทยานิพนธ์
พิจารณา จากนั้น สรุปผลและเสนอเป็นผลการวิจัย

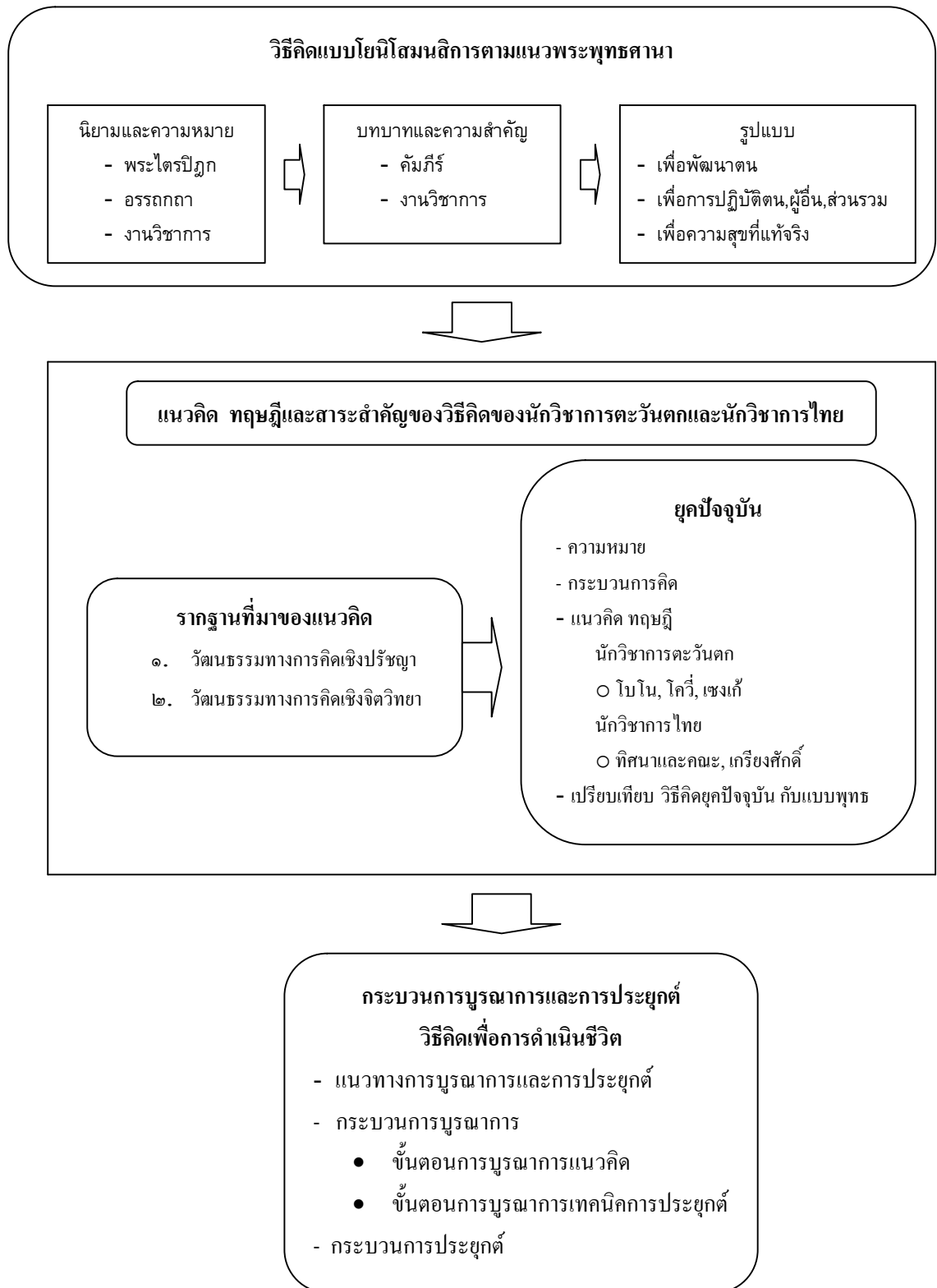
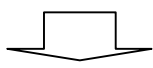
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้รู้และเข้าใจสาระสำคัญของวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการตามแนวพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ได้ทราบถึงทฤษฎี หลักการและวิธีการบูรณาการและการประยุกต์ใช้วิธีคิดตามแนวคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย

๑.๘.๓ ได้ทราบถึงขั้นตอนการบูรณาการและการประยุกต์ใช้ วิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการเชิงเพื่อพัฒนาการดำเนินชีวิต

๑.๘.๔ เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับผู้สนใจและองค์กรต่างๆได้นำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตทั้งส่วนตนและส่วนรวมต่อไป

กระบวนการบูรณาการและการประยุกต์

วิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิต

- แนวทางการบูรณาการและการประยุกต์
- กระบวนการบูรณาการ
 - ขั้นตอนการบูรณาการแนวคิด
 - ขั้นตอนการบูรณาการเทคนิคการประยุกต์
- กระบวนการประยุกต์

แผนภูมิ ๑.๑ กรอบแนวความคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

บทที่ ๒

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการตามแนวพระพุทธศาสนา

๒.๑ นิยาม และความหมายโยนิโสมนสิการ

๒.๑.๑ นิยาม

โยนิโสมนสิการ^๑ คือ การใช้ความคิดถูกวิธี การกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สืบหาเหตุผลจนตลอดสายแยกแยะออก พิจารณาด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย (reasoned attention: systematic attention; analytical thinking; critical reflection; thinking in terms of specific conditionality; thinking by way of causal relations or by way of problem solving) และเป็น ฝ่ายปัญญา (a factor belonging to the category of insight or wisdom)

โยนิโสมนสิการ เป็นศัพท์วิชาการที่ใช้เฉพาะในพระพุทธศาสนา เกิดจากการสมานระหว่าง โยนิโส กับ มนสิการ คำว่า โยนิโส มาจาก โยนิ+โส แปลว่า โดยเหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด^๒ ปัญญา^๓ อุบาย^๔ วิธี ทาง^๕ คำว่า มนสิการ มาจาก มนสิ+การ แปลว่า การตั้งไว้ในใจ การคำนึงถึง การใส่ใจ การพิจารณา หมายความว่า การตั้งอารมณ์ให้แก่จิต หรือความใส่ใจในอารมณ์ เมื่อรวมเข้าด้วยกัน โยนิโสมนสิการ แปลว่า การตั้งไว้ในใจโดยแยบคาย หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการเข้าถึงสาเหตุและเงื่อนไข สามารถวิเคราะห์ ตรวจสอบ สืบถึงเหตุผล ใส่ใจ เชื่อมโยง เข้าใจตามที่เป็นจริงและหาผลสรุปได้

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๕๗-๕๘.

^๒ “การณ” ดุรายละเอียดใน ที่.ม.อ. (บาลี) ๒๕๔, ที่.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๕๕๖, ม.อ.อ. (บาลี) ๑๘๑, ม.อ.อ. (ไทย), ๓/๒/๓๖๒.

^๓ อภิธาน. (บาลี) ๑๕๓, พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พันธ์ที่ติง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑๐.

^๔ “อุบาย” ดุรายละเอียดใน ที่.ม.อ. (บาลี) ๒๕๔, ที่.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๕๕๖, ที่.ป.อ. (บาลี) ๑๗๘, ที่.ป.อ. (ไทย) ๓/๒/๑๖๔, ม.อ.อ. (บาลี) ๑/๘๐, ๘๘, ๙๐, ม.อ.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๗๓, ๑๘๗, ๑๙๑.

^๕ “ปถ” ดุรายละเอียดใน ที่.ม.อ. (บาลี) ๒๕๔, ที่.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๕๕๖, ม.อ.อ. (บาลี) ๑/๘๐, ๘๘, ๙๐, ม.อ.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๗๓, ๑๘๗, ๑๙๑.

๒.๑.๒ ความหมาย

เพื่อช่วยให้เข้าใจความหมายแห่งโยนิโสมนสิการในหลากหลายแง่มุม จะขอศึกษาความหมายจากคำแปลทับศัพท์และคำแปลเป็นภาษาไทยในหลายๆ นัย ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และในเอกสารวิชาการ การศึกษาในลักษณะนี้จะช่วยให้เข้าใจทั้งกรรม(เหตุ)และอรรถ(ผลหรือจุดมุ่งหมาย) ของการเทศนาของพระพุทธองค์ในแต่ละสถานการณ์ได้ดียิ่งขึ้น

๒.๑.๒.๑ คัมภีร์พระไตรปิฎก

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีคำที่ให้ความหมายเดียวกับโยนิโสมนสิการปรากฏอยู่มากมาย เช่น พิจารณาโดยแยกกาย มนสิการโดยแยกกาย มนสิการ อูบายวิธี ใส่ใจ ไคร่ครวญ ไตร่ตรอง คำนี้ถึง เป็นต้น และจากกลุ่มคำที่มีความหมายเดียวกับโยนิโสมนสิการเหล่านี้ จะเห็นถึงระดับของการนำโยนิโสมนสิการไปใช้ในความหมายต่างๆ ตามวัตถุประสงค์และสถานการณ์ ได้ ๒ ระดับ ดังต่อไปนี้

ระดับ ๑ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ก) หมายถึง การพิจารณาอย่างถูกต้อง เหมาะสม ก่อนบริโภคอาหาร เช่น พระพุทธองค์ได้เทศนาแก่พระอริยสาวก ให้พิจารณาโดยแยกกายในการฉันอาหาร ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่เพียงเพื่อความดำรงอยู่ของร่างกายเท่านั้น^๖

ข) หมายถึง การมนสิการ การไตร่ตรอง การคิด ให้รอบคอบ ก่อนกล่าววาจา เช่น ที่พระพุทธองค์ทรงย้ำให้มนสิการก่อนที่จะตอบ^๗ หรือ ให้ไตร่ตรองให้รอบคอบ ก่อนกล่าวติเตียนหรือกล่าวสรรเสริญผู้อื่น^๘

ค) หมายถึง การไตร่ตรอง การคำนึงถึงในการเล่าเรียน เนื้อความแห่งธรรมอย่างถูกวิธี ถูกทาง ดังเช่นพุทธพจน์แสดงว่า “ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางพวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัပ္ภุตธรรมและเวทัลละ พวกเขาล่าเรียนธรรมนั้นแล้ว ย่อมไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมเหล่านั้นด้วยปัญญา ธรรมเหล่านั้นจึงประจักษ์ชัดแก่พวกเขาผู้ไตร่ตรองเนื้อความด้วยปัญญา กุลบุตรเหล่านั้นเล่าเรียนธรรมมิใช่มุ่งจะข่มขู่ผู้อื่น และมีมุ่งจะเปลื้องตนจากคำนิทานว่าร้าย

^๖ ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔/๒๗.

^๗ มนสิการ ในที่นี้หมายถึงการพิจารณาไตร่ตรองแล้วทรงจำไว้ในใจ ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๗/๓๕๘, (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๘/๑๘๖).

^๘ ดูรายละเอียดใน อ.จ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๓๕/๑๑๗.

ยอมได้รับประโยชน์แห่งธรรมนั้น เหมือนที่เหล่ากุลบุตรเล่าเรียนธรรมได้รับ ธรรมเหล่านั้นที่พวกเขาเรียนดีแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน”^๙

ง) หมายถึง การคำนึงถึงอย่างเข้าใจ ถูกทาง เพื่อการดำเนินชีวิตที่เป็นสุข เช่น ไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรหวังในสิ่งที่ยังมาไม่ถึง สิ่งล่วงไปแล้วให้ละ สิ่งที่ยังมาไม่ถึงก็เป็นสิ่งที่มาไม่ถึงไม่ต้องนำมาคิดคำนึง^{๑๐} หรือ ในขณะที่ใกล้จะตายให้คิดคำนึงแต่ในแง่มุมที่ดี ในกุศลที่ได้ทำสำเร็จแล้ว ดังพุทธพจน์ที่ว่า “โภคทรัพย์ทั้งหลายเราได้บริโภคแล้ว คนที่ควรเลี้ยงเราได้เลี้ยงแล้ว อันตรายทั้งหลายเราได้ข้ามพ้นแล้ว ทักษณามีผลสูงขึ้นไปเราได้อะไรแล้ว และพลีกรรม ๕ อย่างเราได้ทำแล้ว”^{๑๑} ดังนั้นจึงถือว่าเป็นผู้มีโยนิโสมนสิการ

ระดับ ๒ การเข้าถึงสัจธรรม

หมายถึง การพิจารณาอย่างสำรวม โดยการสำรวมในอินทรีย์ทั้ง ๕^{๑๒} ความตั้งใจ มุ่งมั่น เพียรปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม^{๑๓} การพิจารณาสาเหตุตามเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดปัญญา^{๑๔} การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี การใส่ใจ ใคร่ครวญ การพิจารณาโดยอุบายวิธีที่แยบคาย เช่น พิจารณาว่าไม่เที่ยงในสิ่งที่ไม่เที่ยง พิจารณาว่าเป็นทุกข์ในสิ่งที่เป็นทุกข์^{๑๕} และพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายหรือใส่ใจลงมหายใจเข้าออกด้วยความเพียร สัมปชัญญะ และสติ^{๑๖} เป็นต้น

ดังนั้น การศึกษาความหมายของโยนิโสมนสิการในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการเทศนา ที่แสดงให้เห็นถึงการใช่วิธีพิจารณาโดยแยบคาย ทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การกิน การพูด การศึกษาหาความรู้ ตลอดจนการพิจารณาเมื่ออยู่ในภาวะวิกฤตหรือเมื่อใกล้ตาย เป็นต้น ลักษณะการคิดเช่นนี้เป็นการสร้างปัญญาระดับพื้นฐานเพื่อบรรลุความสุขในทางโลกถือเป็นความสุขเบื้องต้น และการใช่วิธีพิจารณาโดยแยบคายอัน

^๙ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๘/๒๕๔.

^{๑๐} ดุรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๒/๓๑๙.

^{๑๑} ดุรายละเอียดใน อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๔.

^{๑๒} ดุรายละเอียดใน ม. ม. (ไทย) ๑๒/ ๒๓ / ๒๒.

^{๑๓} ดุรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๓๕ / ๔๔.

^{๑๔} ดุรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๗/๓๑.

^{๑๕} การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี หมายถึง การพิจารณาโดยอุบายวิธีที่แยบคาย เช่น พิจารณาว่าไม่เที่ยงในสิ่งที่ไม่เที่ยง พิจารณาว่าเป็นทุกข์ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ดุรายละเอียดใน ที.ปา.อ.(บาลี) ๑๔๙/๗๕, ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๑๔๙/๗๕. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๙/๑๐๙.

^{๑๖} ดุรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๙๐.

เป็นเหตุให้เกิดปัญญารู้ตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นปัญญาระดับสูง เพื่อการสิ้นกิเลสเข้าสู่ภาวะ
หมดการปรุงแต่งอันเป็นหนทางสู่พระนิพพาน

๒.๑.๒.๒ คัมภีร์อรรถกถา

ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาพอสรุปความหมายของโยนิโสมนสิการ ซึ่งให้ความสำคัญกับ
ความหมายในแง่ของการเข้าถึงสัจธรรม ได้ดังนี้คือ

๑. การพิจารณาใส่ใจโดยหลักการหรือแนวทางที่ถูกต้อง(กล่าวคือ การกำหนด
ในใจโดยความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อสุภะ)^{๑๗}

๒. การพิจารณาใส่ใจ โดยหลักการที่สอดคล้องกับการตรัสรู้ริบสัจ ๔ (ได้แก่
มโนทวาริกขณจิตหรืออวิชชณจิตที่เป็นตัวเปลี่ยนจากภวังค์มาเป็นวิถิ)^{๑๘} หมายถึง การพิจารณา
ใส่ใจตั้งแต่เมื่อ ตากระทบกับรูป, หูกระทบกับเสียง,... โดยใส่ใจหรือกำหนดรู้ นี้คือ ทุกข์ สมุทัย
นิโรธ มรรค

๓. ความใส่ใจโดยแยกคายในการฟัง โดยองค์ธรรม คือ ปัญจทวารารัชชนจิต
มีลักษณะไคร่ครวญอารมณ์ทางทวาร ๕^{๑๙}

๒.๑.๒.๓ นักวิชาการพุทธศาสนา

โยนิโสมนสิการที่ท่านผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการได้ให้ความหมายไว้นั้น ท่านก็ได้นำ
ข้อความจากคัมภีร์มาอธิบาย โดยท่านอธิบายตามที่คัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกาซึ่งได้ไขความ
ไว้ โดยวิธีแสดงไวพจน์ให้เห็นความหมายแยกดังต่อไปนี้

ก) อุบายมนสิการ^{๒๐} หมายถึง คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือ คิดอย่างมีวิธี
หรือคิดถูกวิธี หมายถึงคิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้าแนวสัจจะ ทำให้หยั่งรู้
สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

ข) ปถมนสิการ^{๒๑} หมายถึง คิดเป็น หรือ คิดถูกทาง คือ คิดได้ต่อเนื่องเป็น
ลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน เล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็น

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน ที.ม.อ. (บาลี) , ๒/๕๐, ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๓๕.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๐, ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๓๓๕.

^{๑๙} มหาภักจายนเถระ รจนา, เหน็ดติปกรณ, พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต ตรวจ
ชำระ พระคันธसारากิจังค์ แปลและอธิบาย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์,
๒๕๕๐), หน้า ๔๙.

^{๒๐} ที.ม.อ. (บาลี) ๕๕, ๒๕๔, ๓๙๒, ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๓๕, ๕๕๖, ๒/๒/๓๑๘ .

ระเบียบตามแนวเหตุผล เป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ใช่ประเดี๋ยววันเวียนติดพันเรื่องนี้ที่นี้ เดี่ยวเตลิดออกไปเรื่องนั้นที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นชั้นเป็นอันไม่ได้

ค) กรณมนสิการ^{๒๒} หมายถึง คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือ คิดอย่างมีเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึง การคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

ง) อุปาทกมนสิการ^{๒๓} หมายถึง คิดให้เกิดผล คือ ใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึง การคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติหรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการอื่นๆ ได้ให้ความหมายไว้ในเอกสารทางวิชาการ ดังนี้

๑. คิดเป็น คิดเป็นระบบ คิดเป็นเรื่องเป็นราว เป็น Systematic Thought ความคิดที่เป็นระบบหรือว่า thoughtful พวกที่คิดเป็นระบบ คิดเป็น เข้าใจในความคิด มีวิธีคิด เป็นเรื่องที่ไม่ค่อยได้สอนกับในโรงเรียน คือ วิธีคิดว่าเรื่องนี้ควรจะคิดอย่างไร แล้วมันก็จะได้ผลออกมาดีมาก ถ้ามีวิธีคิด หรือคิดเป็น^{๒๔}

๒. การทำไว้ในใจโดยแยบคาย, การพิจารณาโดยแยบคาย นั่นคือ ความเป็นผู้ฉลาดในการคิด คิดอย่างถูกวิธีถูกระบบ พิจารณา ไตร่ตรองสาวไปจนถึงสาเหตุหรือต้นตอของเรื่องที่กำลังคิด คือคิดถึงรากถึงโคนนั่นเอง แล้วประมวลความคิดรอบด้านจนกระทั่งสรุปออกมาได้ว่า สิ่งนั้นควรหรือไม่ควร ดีหรือไม่ดี เป็นวิถีทางแห่งปัญญา เป็นธรรมสำหรับกลั่นกรองแยกแยะข้อมูลหรือแหล่งข่าว(ปรโตโฆสะ)อีกชั้นหนึ่ง เป็นบ่อเกิดแห่งสัมมาทิฐิ ทำให้มีเหตุผลไม่มั่ว^{๒๕}

๓. การใช้ความคิดถูกวิธี คือ การกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิด พิจารณาสืบถึงต้นเค้าสาวหาเหตุผลจนตลอดสายแยกแยะออก พิเคราะห์ดูด้วย

^{๒๑} ที่.ม.อ. (บาลี) ๕๕, ๒๕๔, ๓๙๒, ที่.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๓๕, ๕๕๖, ๒/๒/๓๑๘.

^{๒๒} ไข้อยบายความปณณสิการ ดูรายละเอียดใน ที่.ส.อภินวฎีกา (บาลี) ๔๘๑.

^{๒๓} ที่.ม.อ. (บาลี) ๔๐๗, ที่.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๔๒, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๑๒, ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๗๗๑, อภิ.วิ.อ.(บาลี) ๓๐๓, อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๔๓.

^{๒๔} วศิน อินทสระ, โยนิโสมนสิการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เรือนธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^{๒๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, (กรุงเทพมหานคร : วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๓.

ปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและอธิบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งปัจจัยและเป็นฝ่ายปัญญา ธรรมข้ออื่น ที่ได้รับยกย่องคล้ายโยนิโสมนสิการในบางแง่ ได้แก่ อัปปมาทะ(ความไม่ประมาท), วิริยารัมภะ(การปรารภความเพียร), สันตุกฺขี(ความสันโดษ), สัมปชัญญะ(ความรู้ตัว สำนึกตระหนักด้วยปัญญา), กุสลธัมมานุโยค(การหมั่นประกอบกุศลธรรม), สีลสัมปทา(ความถึงพร้อมแห่งศีล), ฉันทสัมปทา(ความพร้อมแห่งฉันทะ), อัตตสัมปทา(ความถึงพร้อมแห่งตน คือมีจิตใจซึ่งพัฒนาเต็มที่แล้ว), ทิฏฐิสัมปทา(ความถึงพร้อมแห่งทิฏฐิ) และอัปปมาทสัมปทา(ความถึงพร้อมแห่งอัปปมาทธรรม)^{๒๖}

๒.๑.๓ องค์ธรรม

จุดมุ่งหมายของการแสดงองค์ธรรม เพื่อให้เห็นองค์ประกอบและกระบวนการทำงานของจิตขณะเกิดโยนิโสมนสิการ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจลักษณะและสภาวะของโยนิโสมนสิการในแง่มุมต่างๆ มากยิ่งขึ้น รวมทั้งเข้าใจถึงการทำงานและการดำเนินไปของจิตขณะเกิดโยนิโสมนสิการ ทั้งนี้จะเป็นเครื่องมือช่วยตรวจสอบว่า กระบวนการคิดขณะนั้นเกิดโยนิโสมนสิการหรือไม่ รวมทั้งทำให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้นถึงกระบวนการสร้างให้เกิดวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในการแสดงองค์ธรรมแห่งโยนิโสมนสิการนี้จะขอแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท ตามลักษณะของการหยั่งรู้สภาวะธรรมและการดำเนินของวิถิจิต ดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

๒.๑.๓.๑ การหยั่งรู้สภาวะธรรม

การแสดงองค์ธรรมตามลักษณะของการหยั่งรู้สภาวะธรรม จะทำให้เห็นสภาวะซึ่งเป็นผลหรืออานิสงส์จากการเกิดโยนิโสมนสิการ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้มากยิ่งขึ้น การเกิดโยนิโสมนสิการทำให้เกิดสภาวะธรรม ได้ ๒ ลักษณะ ดังนี้คือ

๑. เกิดกุศลธรรม

เป็นสภาวะที่จิตเป็นกุศล ประกอบด้วยปัญญา ได้แก่ จิตดวงที่เป็นมหากุศลญาณสัมปยุต ๔ ดวง เป็นจิตที่ประกอบด้วยกุศลเหตุ คือ ความไม่โลภ(อโลภเหตุ) ความไม่โกรธ(อโทสเหตุ) และความมีปัญญา(อโมหเหตุ) ในความหมายนี้กินความกว้างครอบคลุมการคิดการพิจารณาที่เป็นเหตุใกล้ให้เกิดปัญญา ๒ ระดับ คือ^{๒๗}

^{๒๖} น.อ. (พิเศษ) ปรีชา นันทาภิวัฒน์ ร.น., พจนานุกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๑๐-๑๑.

ก) **ระดับที่ใช้โลกียปัญญา** เป็นการคิดตามหลักความดีงามและความคิดที่อยู่ในแนวทางศีลธรรม ระดับนี้ไม่ต้องใช้ปัญญาลึกซึ้ง เช่น คิดในทางเป็นมิตร คิดปรารถนาดี คิดเมตตากรุณา คิดเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คิดไม่ย่อท้อ เป็นต้น การคิดแบบง่าย ๆ นี้เพื่อค่อยชักกระแสนำความคิดเข้ามาในทางที่ดีงาม เมื่อทำบ่อย ๆ ซ้ำ ๆ ก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดปัญญาในระดับที่เรียกว่าโลกียสัมมาทิฏฐิ หรือ กัมมัสสกตาสัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน เห็นชอบว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มีความเชื่อในนรกสวรรค์ เชื่อโลกหน้า เชื่อในคุณพระรัตนตรัย เชื่อว่ามารดาบิดามีคุณ เป็นต้น) เป็นขั้น จริยธรรม

ข) **ระดับที่ต้องใช้โลกุตระปัญญา** เป็นการคิดตามความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย ตามที่มันเป็น ไม่เอนเอียงไปตามความชอบความชังของตน หรือตามที่ยากให้มันเป็น อยากให้มันไม่เป็น เป็นปัญญาที่เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา หรือ โลกุตระสัมมาทิฏฐิ หรือ สัจจानุโลมิกญาณ เป็นขั้นสัจธรรม ได้แก่ “การพิจารณาเอาใจใส่โดยหลักการที่ถูกต้องอันเป็นช่องทางการเกิดกุศลธรรม การพิจารณาใส่ใจในอารมณ์ตามแนวทางที่ถูกต้อง พิจารณาเห็นจริงตามสภาวะ เพื่อเข้าถึงอริยธรรม”^{๒๘} คือ การพิจารณาใคร่ครวญ การพิจารณาใคร่ครวญอยู่เนือง ๆ การเอาใจใส่ การน้อมจิตเข้าไปหา การมนสิการสังขารที่มีสภาพไม่เที่ยงว่า ไม่เที่ยง, สังขารที่มีสภาพไม่งามว่า ไม่งาม, สังขารที่มีสภาพเป็นทุกข์ว่า เป็นทุกข์, สังขารที่มีสภาพเป็นอนัตตาว่า เป็นอนัตตา (ไม่อยู่ในบังคับบัญชา) ก็การพิจารณาอย่างนี้ท่านเรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” เป็นวิธีการที่เกื้อกูลต่อการได้บรรลุอริยสัจ

๒. บรรเทาและขัดเกลากุศลธรรม

ปกติแล้วเมื่อจิตเกิดสภาวะธรรมที่เป็นกุศล ย่อมไม่เกิดสภาวะธรรมที่เป็นอกุศล แต่ในความเป็นจริงแล้ว การทำให้จิตของแต่ละคนเป็นกุศลตลอดเวลาย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะจิตของแต่ละคนย่อมไหลไปตามพื้นฐานและอุปนิสัยเดิม ดังนั้น เมื่อจิตเกิดอกุศลขึ้น การโยนิโสมนสิการคือการคิดถูกวิธี ถูกทาง ย่อมช่วยบรรเทาและขัดเกลากุศลให้เบาบางลง นั่นคือ การทำให้จิตเกิดความคิดถูกวิธี ถูกทางจะช่วยให้คนเราสามารถเปลี่ยนอุปนิสัยเดิมในส่วนที่ไม่ดีได้ ความคิดที่จะบรรเทาและขัดเกลากุศลธรรมทั้งหลาย อันประกอบด้วยอกุศลมูล ๓ คือ โลภมูล โทสมูล โมหมูล หมายถึง เมื่อมีการรับรู้อารมณ์ ตามปกติกระบวนการความคิดจะแล่นต่อไปทันทีตามพื้นฐานหรือจิตของแต่ละบุคคล จุดนี้คือขั้นตอนของการช่วงชิงบทบาทระหว่างอกุศลธรรม กับ โยนิโสมนสิการ หากสามารถทำให้โยนิโสมนสิการเกิดขึ้นได้ อกุศลธรรมก็จะไม่เกิดขึ้น นั่นหมายความว่า ในระยะเริ่มต้นย่อมเป็นปกติที่อกุศลธรรมจะเป็นฝ่ายชนะ แต่เมื่อมีการใช้ มีการฝึกฝนวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการบ่อยขึ้น ย่อมช่วยขัดเกลากุศลธรรมให้เบา

^{๒๘} ดูรายละเอียดใน ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๐.

บางลง จิตเกิดกุศลธรรมบ่อยขึ้นและพัฒนาจนเกิดกระบวนการความคิดที่เข้าสู่วิถีแห่งปัญญา แห่งญาณทัสสนะ ในที่สุด^{๒๙}

ผู้วิจัยเห็นว่า การเข้าใจสภาวะธรรมที่เป็นผลจากการเกิดโยนิโสมนสิการไม่ว่าจะเป็น สภาวะของการเกิดกุศลธรรม และสภาวะการบรรเทาและขัดเกลากุศล มีส่วนช่วยให้เห็นสภาวะธรรมที่เป็นผลลัพธ์ของการคิดแบบคาย และนอกจากสภาวะที่เป็นกุศลแล้วยังเกิดปัญญาในระดับต่างๆ ควบคู่ไปด้วย สิ่งที่ต้องศึกษาต่อ คือ ทำอย่างไรจึงจะทำให้สภาวะทั้ง ๓ นี้เกิดขึ้นมากที่สุด คำถามนี้เองทำให้เกิดแนวคิดที่จะสร้างรูปแบบวิธีคิด รวมทั้งเทคนิคที่จะทำให้สภาวะทั้ง ๓ เกิดขึ้นให้มากที่สุด อันเป็นที่มาของแนวคิดในการทำวิจัยนี้

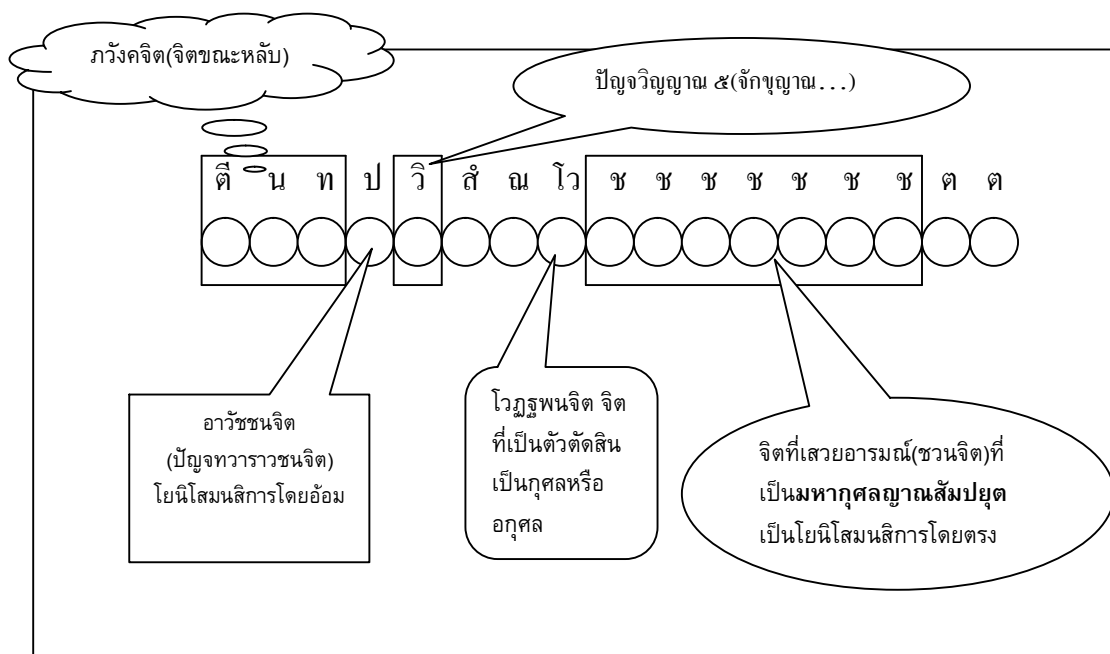
๒.๑.๓.๒ การดำเนินของวิถีจิต

การแสดงองค์ธรรมหรือองค์ประกอบของโยนิโสมนสิการ ตามลักษณะการดำเนินของวิถีจิต ซึ่งเป็นการแสดงความเป็นไปของจิตตามลำดับการเกิดก่อนหลัง จะช่วยให้เห็นการทำงานของจิตขณะรู้สึกตัว (จิตอีกลักษณะหนึ่ง คือ ภวังคจิต เป็นจิตที่ไม่ขึ้นวิถีเกิดขึ้นขณะหลับและขณะที่ไม่รู้สึกรู้สีกตัว) เริ่มตั้งแต่เมื่อมีการกระทบของอายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) กับ อายตนะภายนอก(รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์) เกิดจิตผู้รู้(จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ) การศึกษากระบวนการทำงานของจิต ที่ดำเนินไปตามวิถีจะช่วยให้อำนาจกระบวนการเกิดโยนิโสมนสิการมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับกระบวนการรับรู้ กระบวนการคิด กระบวนการทำงานของสมอง ที่นักวิชาการด้านการศึกษานิยมศึกษากันอยู่ในยุคปัจจุบัน การแสดงวิถีจิตขณะเกิดโยนิโสมนสิการแสดงได้ ๒ ลักษณะดังนี้

^{๒๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, หน้า ๓๕-๓๖.

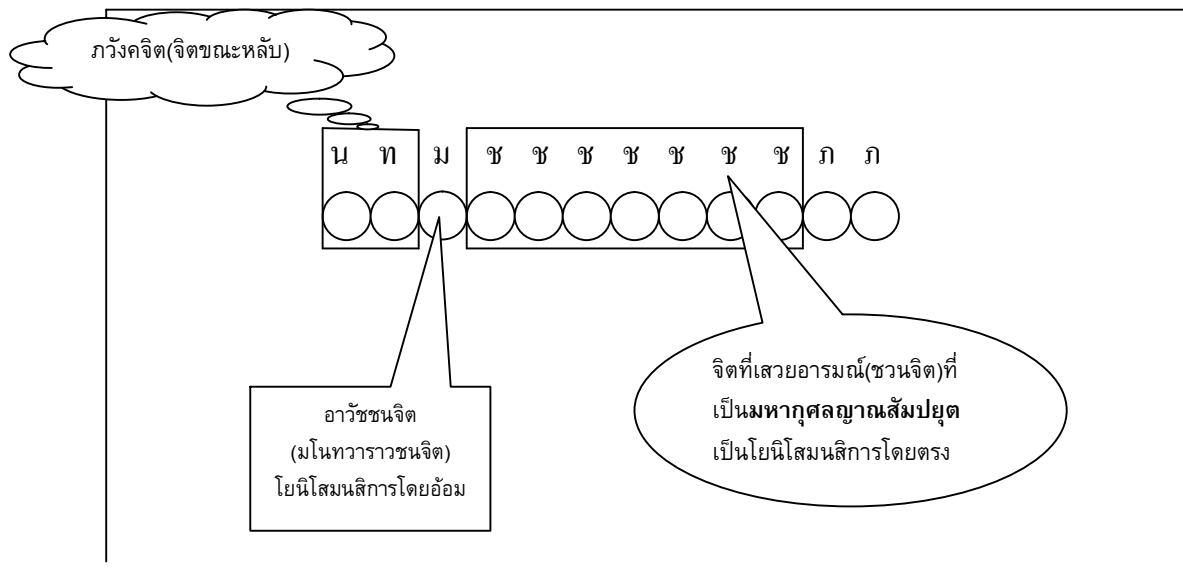
๑) โยนิโสมนสิการเหตุใกล้ให้เกิดกุศลที่ประกอบด้วยปัญญา

ในขณะที่จิตใส่ใจ หรือพิจารณาถึงอารมณ์ใหม่ที่เข้ามากระทบ จิตจะยกกระแสจิตออกจากภวังค์ขึ้นสู่วิถีจิต(วิถีปฏิบัติ) มหากุศลจิตที่ประกอบด้วยปัญญา คือ มหากุศลญาณสัมปยุตจิต ได้ชื่อว่า โยนิโสมนสิการโดยตรง ส่วนอวิชชานจิต(จิตที่ทำหน้าที่รับอารมณ์ที่มากกระทบใหม่)ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดญาณสัมปยุตจิตนั้น ได้ชื่อว่า โยนิโสมนสิการโดยอ้อม^{๓๐}

แผนภูมิ ๒.๑ แสดงวิถีจิตที่เกิดโยนิโสมนสิการเมื่อมีอารมณ์มากกระทบทวารทั้ง ๕ (ปัญจทวารวิถี)

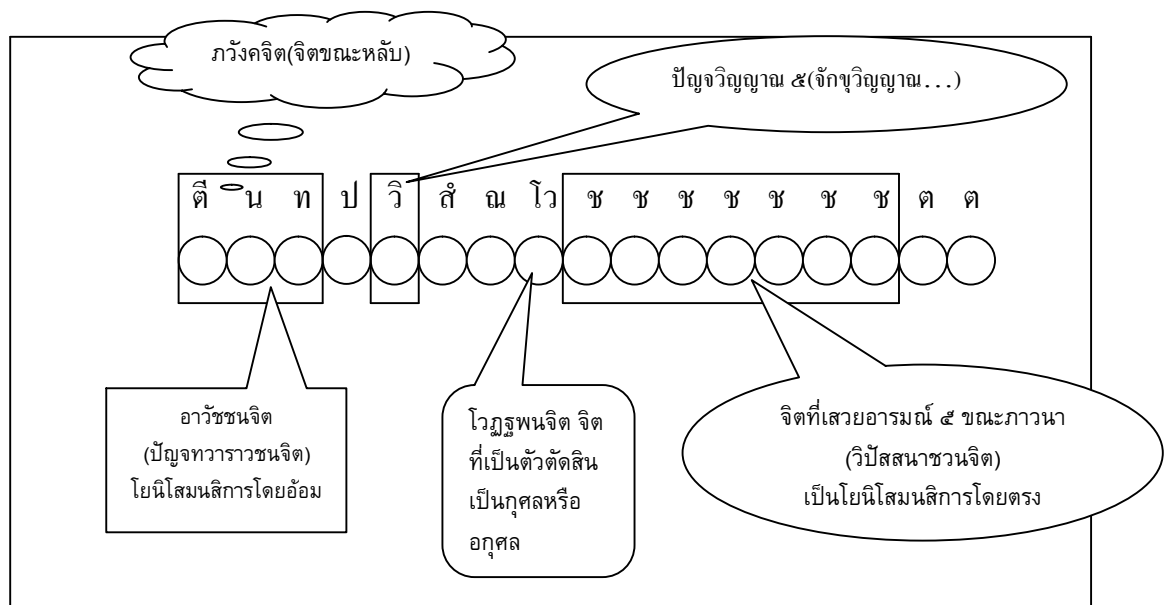
^{๓๐} อวิชชานจิต “ตทาโภคตยา อวชฺชนาปี ตถคตฺติกาเอว” แม้แต่อวิชชานจิตหมายถึง จิตที่ทำหน้าที่รับอารมณ์ใหม่ที่มากกระทบ ก็มีสภาพที่เป็นไปเหมือนกับญาณสัมปยุตจิตนั้นนั่นทีเดียว เพราะเป็นจิตที่ทำให้มหากุศลญาณสัมปยุตจิตนั้น เอาใจใส่อารมณ์อื่นจากอารมณ์ของภวังค์ หมายความว่า แม้แต่อวิชชานจิต (จิตที่พิจารณาถึงอารมณ์ใหม่) องค์ธรรมคือ ปัญจทวารวิชชานจิต (กิริยาจิตที่เกิดขึ้นเพื่อพิจารณาอารมณ์ใหม่ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย) และ มโนทวารวิชชานจิต (กิริยาจิตที่เกิดขึ้นเพื่อพิจารณาอารมณ์ใหม่ทางใจ) ก็ยังได้ชื่อเรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ดูรายละเอียดใน ม.มู.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๐๗.

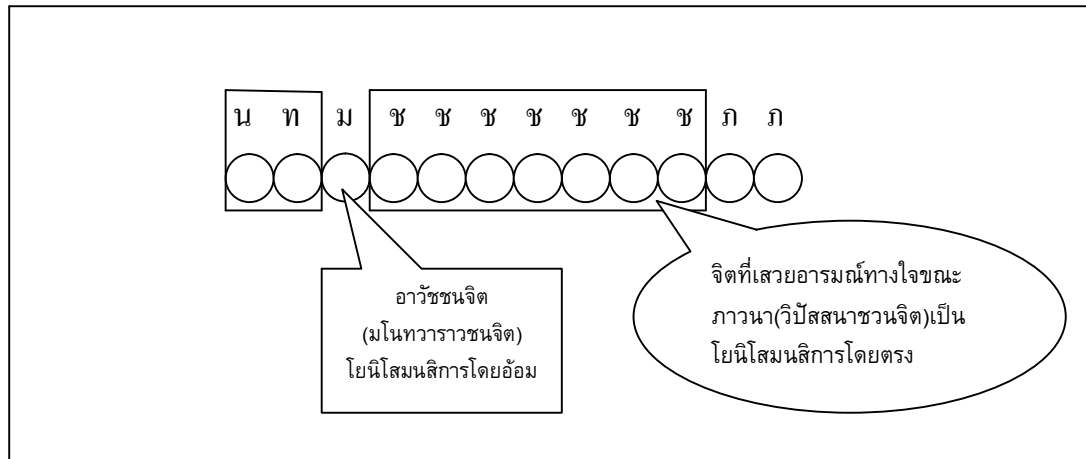
แผนภูมิ ๒.๒ แสดงวิธีจิตที่เกิดโยนิโสมนสิการเมื่อมีอารมณ์มากระทบใจ (มโนทวารวิธี)

๒) โยนิโสมนสิการเหตุใกล้ให้เกิดปัญญารู้ตามความเป็นจริง

ในขณะที่จิตใส่ใจ หรือพิจารณาถึงอารมณ์ใหม่ที่เข้ามากระทบ จิตจะยกกระแสจิตออกจากภวังค์ขึ้นสู่วิถิจิต(วิถิปฎิปาทก) ปัญญาที่รู้ตามความเป็นจริง คือ วิปัสสนาชวนจิต ได้ชื่อว่า โยนิโสมนสิการโดยตรง ส่วนอวัชชนจิต(จิตที่ทำหน้าที่รับอารมณ์ที่มากกระทบใหม่)ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดวิปัสสนาชวนจิตนั้น ได้ชื่อว่า โยนิโสมนสิการโดยอ้อม

แผนภูมิ ๒.๓ แสดงวิธีจิตที่เกิดโยนิโสมนสิการเมื่อมีอารมณ์กระทบทวาร ๕ ขณะวิปัสสนาภาวนา

แผนภูมิ ๒.๔ แสดงวิถีจิตที่เกิดโยนิโสมนสิการเมื่อมีอารมณ์มากระทบทวารใจขณะวิปัสสนาภาวนา

การทำให้โยนิโสมนสิการเกิดขึ้นเนื่องๆ นี้ พึงทราบว่ายโยนิโสมนสิการ ได้แก่ จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับเจตสิก(คุณสมบัติของจิต) และในบรรดาเจตสิกที่ประกอบจะมีปัญญาเจตสิกรวมอยู่ด้วย จิตที่ประกอบด้วยปัญญาเจตสิกนี้จะทำหน้าที่รู้ในสองระดับ คือ ทางโลกหรือระดับจริยธรรม จิตที่ทำหน้าที่ในลักษณะนี้เรียกว่า ชวนจิตที่เป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต กับ ระดับเห็นแจ้งเห็นตามความเป็นจริงในสภาวะ - รส - ลักษณะ เป็นต้น ของธรรมทั้งหลาย จิตที่ทำหน้าที่ลักษณะนี้จะเรียกว่า “วิปัสสนาชวนจิต”^{๓๑}

สรุปคือ ในการแสดงการดำเนินไปตามลำดับของจิต แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) ส่วนที่จิตยังอยู่ในภวังค์ไม่มีความรู้สึกตัว ประกอบด้วย ภวังคจิต ๓ ประเภท คือ ตี (อดีตภวังค์) น (ภวังคจลนะ) ท (ภวังคุปเนทะ) ๒) ส่วนที่จิตขึ้นวิถีมีความรู้สึกตัว เริ่มต้นเมื่อมีอารมณ์ภายนอกกระทบ แบ่งเป็น ปัญจทวารวิถี คือ วิถีจิตที่เกิดผ่านปัญจทวาร (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) และ มโนทวารวิถี คือ วิถีจิตที่เกิดผ่านมโนทวาร (ทางใจ) องค์ประกอบของกระบวนการโยนิโสมนสิการตามความหมายนี้ จะเกิดตั้งแต่ปัญจทวารวชจิต หรือ มโนทวารวชจิต ซึ่งเปรียบเสมือนประตูเชื่อมภายในและภายนอก จนถึงชวนจิต ซึ่งเป็นจิตที่ทำหน้าที่เสวยอารมณ์ เป็นกุศล อกุศล โยนิโสมนสิการจะเกิดขึ้นต่อเมื่อชวนจิตเป็นมหากุศลญาณสัมปยุต และ วิปัสสนาชวนะ เท่านั้น

^{๓๑} “โยนิโสมนสิการพหุลีกาโรติ กุสลาทีนํ ตตฺสภาวสสรสสกลฺกฺขณาทิกสฺส ยาถาวัต อวพุชฌณวเสน อุปปนฺโน ญาณสมปยุตตจิตฺตูปาโท โส หิ อวิปรตมฺนสิการตาย ‘โยนิโสมนสิการโร’ ติ วุตฺโต” ตูรายละเอียดยใน ที่.ฎี. ๒/๔๐๗ มจร.

จากการศึกษานี้ ความหมายของโยนิโสมนสิการ ทั้งจากคัมภีร์และจากงานวิชาการต่างๆ รวมทั้งการศึกษาในลักษณะองค์ประกอบหรือองค์ธรรม พบว่า วิธีคิดแบบพุทธหรือที่เรียกเป็นทางการว่าวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ หมายถึง การคิด พิจารณา ไตร่ตรอง ธรรมของพระพุทธองค์อย่าง ถูกวิธี ถูกทาง ถูกเหตุ ถูกผล เหมาะสมกับสถานการณ์ในบริบทต่างๆ ตั้งแต่การรับข้อธรรมเข้า การคิดพิจารณา ไตร่ตรอง เพื่อนำไปใช้จนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ นอกจากนี้ กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการเป็นกระบวนการคิดที่ทำให้เกิดสภาวะรู้แจ้ง รู้จริง และผลคือ เกิดความเห็นถูก(สัมมาทิฐิ) จึงเป็นกระบวนการคิดที่เกิดพร้อมด้วยปัญญา อาจจะเป็นปัญญาในระดับการดำเนินชีวิตทั่วไป หรือ ปัญญาในระดับสูงคือ ปัญญาที่เกิดการรู้ตามความเป็นจริง จะเห็นได้ว่า ความหมายที่แสดงในแง่มุมต่างๆ หรือการอธิบายองค์ประกอบของจิต(องค์ธรรม) เพื่อให้เห็นการดำเนินไปของจิตขณะเกิดโยนิโสมนสิการ ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นความเกี่ยวพันของการคิดแบบโยนิโสมนสิการกับปัญญา ซึ่งเป็นข้อที่แตกต่างกระบวนการคิดต่างๆ ไปที่อาจจะเกิดความรู้ ความเข้าใจขึ้น แต่ในบางกรณีก็ไม่ใช่ความรู้ที่เรียกว่า เป็นปัญญา เพราะเป็นความรู้ที่ไม่อยู่ในสภาวะของการเกิดกุศล เป็นความรู้ที่เจือด้วยอกุศล เจือด้วยความอยากได้ใคร่ดี ความรักความชัง ความทะเยอทะยาน ความลุ่มหลง ดังนั้น ข้อสังเกตที่แสดงให้เห็นว่ากระบวนการคิดนี้เป็นกระบวนการคิดแบบพุทธ ที่เรียกว่า การคิดแบบโยนิโสมนสิการ สามารถพิจารณาที่ผลของการคิดว่า เกิดสภาวะที่เป็นกุศลและประกอบไปด้วยปัญญาหรือไม่ เพราะโยนิโสมนสิการจะเกิดพร้อมกับความรู้ที่เรียกว่าปัญญา ซึ่งประกอบด้วยปัญญาในทางโลก หรือ ในทางเหนือโลกเท่านั้น

๒.๒ บทบาทและความสำคัญของโยนิโสมนสิการ

ดังได้กล่าวแล้วว่า โยนิโสมนสิการเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการคิดแบบพุทธ เพราะเป็นเหตุใกล้ให้เกิดปัญญา ต่อไปจะขอแสดงบทบาทและการทำงานของโยนิโสมนสิการในลักษณะต่างๆ

๒.๒.๑ คัมภีร์พระพุทธศาสนา

พุทธธรรมที่พระพุทธองค์ทรงประกาศมีปรากฏอยู่มากมาย ทั้งนี้เป็นไปเพื่อให้เหมาะแก่เหล่าเวไนยสัตว์ ซึ่งมีพื้นฐานที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ธรรมทั้งหมดรวมลงที่จุดมุ่งหมายเดียวกัน คือเป็นไปเพื่อความดับทุกข์ หหมดสิ้นอาสวะทั้งปวง อย่างไรก็ตาม พระพุทธองค์เปรียบเสมือนผู้ชี้ทาง เราทุกคนจึงต้องเป็นผู้เดินตามทางที่ทรงชี้แนะด้วยตนเอง นั่นคือ เราต้องศึกษาทำความเข้าใจในหลักพุทธธรรมและนำหลักธรรมที่เหมาะสมสู่ภาคปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย จะเห็นว่า การแสดงธรรมของพระพุทธองค์ มีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ส่วน คือ

๑) พุทธธรรม คือ หลักความจริงตามแนวพุทธที่มีตามธรรมชาติ (เปรียบเสมือนเหตุ) อันประกอบด้วยธรรมหลักๆ ดังนี้

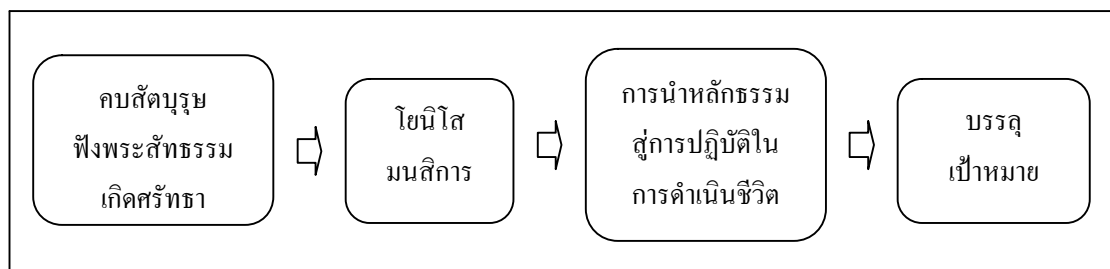
- ชีวิตเป็นเพียงขั้น ๕ หรือ รูปกับนาม เท่านั้น
- ชีวิตมีลักษณะธรรมชาติ ๓ อย่าง(ไตรลักษณ์) คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
- ชีวิตเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย และเป็นไปตามกฎแห่งกรรม

๒) อรรถ หมายถึง จุดมุ่งหมายสูงสุด (เปรียบเสมือนผล) คือ พระนิพพาน

๓) รัชมานุรัสมปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม และแนวทางปฏิบัติ (เปรียบเสมือนวิธีการปฏิบัติ) เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ การปฏิบัติตามแนวทาง “มัชฌิมปฏิปทา”

สำหรับบทบาทของโยนิโสมนสิการที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบข้างต้นนั้น มีดังนี้

๒.๒.๒.๑ บทบาทในฐานะแห่งการเชื่อมต่อพุทธธรรมกับรัชมานุรัสมปฏิบัติ

แผนภูมิ ๒.๕ แสดงกระบวนการเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมกับการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมาย

บทบาทสำคัญของโยนิโสมนสิการ คือ การทำหน้าที่เป็นกลไกในการนำหลักธรรมสู่ภาคปฏิบัติ หรือ การนำธรรมของพระพุทธองค์ สร้างเป็นกรอบ เป็นแผนที่ ในระบบความคิด เพื่อเป็นแบบแผนในการมองโลก ในการคิดทำกิจกรงานต่างๆในการดำเนินชีวิต หากรู้ปริยัติแต่ไม่นำไปปฏิบัติ หรือ นำไปปฏิบัติไม่ถูกต้องย่อมไม่สามารถไปสู่จุดหมายได้ ที่เป็นเช่นนี้เพราะโยนิโสมนสิการเป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรม^{๓๒} กำจัดอกุศลธรรม^{๓๓} เป็นบุญนิमितแห่งการเกิดของอริยอัษฎางคิกมรรค^{๓๔} และโพชฌงค์ ๗^{๓๕} เป็นเหตุให้เกิดสัมมาทิฐิ^{๓๖} และ เหตุแห่งการสิ้น

^{๓๒} ดุรายละเอียดยใน ส.ม. (บาลี) ๑๙/๔๖๕/๑๒๙.

^{๓๓} ดุรายละเอียดยใน อ.จ.เอก. (บาลี) ๒๐/๖๘/๑๕.

^{๓๔} ดุรายละเอียดยใน ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๓๖/๓๗.

^{๓๕} ดุรายละเอียดยใน ส.ม. (บาลี) ๑๙/๔๑๔/๑๓.

^{๓๖} ดุรายละเอียดยใน อ.จ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๑๘๖/๔๑.

ไปของอัสวะกิเลส^{๓๗} นอกจากนี้โยนิโสมนสิการยังต้องทำงานควบคู่กับองค์ธรรมสำคัญอีก ๒ ประการ คือ ศรัทธา และ ปัญญา ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์

อาหารของวิชาและวิมุตติ^{๓๘}

วิชาและวิมุตติ อาศัย โพชฌงค์ ๗ เป็นอาหารคือหล่อเลี้ยงให้เจริญเพิ่มพูน
โพชฌงค์ ๗ อาศัย สติปัฏฐาน ๔ เป็นอาหาร
สติปัฏฐาน ๔ อาศัย สุจริต เป็นอาหาร
สุจริต ๓ อาศัย อินทรีย์สังวร เป็นอาหาร
อินทรีย์สังวร อาศัย สติสัมปชัญญะ เป็นอาหาร
สติสัมปชัญญะ(ปัญญา) อาศัย โยนิโสมนสิการ เป็นอาหาร
โยนิโสมนสิการ อาศัย ศรัทธา เป็นอาหาร
ศรัทธา อาศัย การสดับสัทธรรม เป็นอาหาร
การสดับสัทธรรมาศัยการเสวนาสัปปุริส เป็นอาหาร
การเสวนาสัปปุริสอย่างบริบูรณ์.....ย่อมยังการได้สดับสัทธรรมให้บริบูรณ์
การได้สดับ(เล่าเรียน)สัทธรรมบริบูรณ์ย่อมยังศรัทธาให้บริบูรณ์
ศรัทธา บริบูรณ์.....ย่อมยังโยนิโสมนสิการให้บริบูรณ์
โยนิโสมนสิการ บริบูรณ์ ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์

ฯลฯ

โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์.....ย่อมยังวิชาวิมุตติให้บริบูรณ์
วิชาวิมุตติ มีอาหารอย่างนี้ มีความบริบูรณ์ อย่างนี้”

“ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้แจ้งโสดาปัตติผล ๔ ประการ”^{๓๙}

๑. สัปปุริสสังเสวะ (คบสัตบุรุษ)
๒. สัทธัมมัสสวนะ (ฟังพระสัทธรรม)
๓. โยนิโสมนสิการ (การพิจารณาโดยแยบคาย)
๔. ธรรมานุวัตรปฏิบัติ (ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม)”

จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบเสมือนสัปปุริสและกัลยาณมิตรผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้นำสั่งสอนพระสัทธรรมซึ่งเปรียบเสมือนหลักการ อันเป็นกรอบแนวทางสำหรับนำไป

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๑/๑๒.

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน อง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๖๑/๑๓๖.

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน ขุ.ป.(บาลี) ๓๑/-/๕๔๓.

ปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายในแต่ละขั้นจนถึงจุดหมายสูงสุด ในที่นี้จะขอแสดงภาพรวมของวิธีธรรมที่ได้จากการคบสัตบุรุษและได้เสนาธรรม เป็นเหตุให้เกิดศรัทธาซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆสะ) และการรู้จักโยนิโสมนสิการ คือ รู้จักพิจารณาโดยแยบคาย พิจารณาอย่างถูกต้อง ถูกทาง ซึ่งเป็นปัจจัยภายใน ทั้งสองปัจจัยมีส่วนสำคัญต่อกระบวนการสร้างปัญญา อันจะนำไปสู่จุดหมายสูงสุด และในการนำหลักธรรมสู่ภาคปฏิบัติมีวิธีการดำเนินไป ๒ ขั้นตอน คือ

๑) ขั้นตอนการทำงานระหว่างศรัทธากับโยนิโสมนสิการ เป็นขั้นตอนของการเชื่อมโยงจากภายนอกสู่ภายใน ในระหว่างที่เกิดปรโตโฆสะ คือเสียงหรือข้อมูลจากภายนอกที่ได้จากการคบสัตบุรุษ ได้ฟังธรรมจากสัตบุรุษ จะเกิดศรัทธาซึ่งจะเป็นอาหารของโยนิโสมนสิการ

๒) ขั้นตอนการทำงานระหว่างโยนิโสมนสิการกับปัญญา เป็นขั้นตอนที่เกิดภายใน ต่อเนื่องจากขั้นตอนแรก และเป็นขั้นตอนการทำงานร่วมระหว่างโยนิโสมนสิการและปัญญาในการสร้างกุศล บรรเทาขัดเกลากุศล และเพื่อบรรลุธรรมสูงสุด ดังข้อความที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเป็นไปแห่งสัมมาทิฐิ มี ๒ ประการ คือ ปรโตโฆสะ และ โยนิโสมนสิการ”^{๔๐}

(ก) ปรโตโฆสะ เสียงจากผู้อื่น เป็นการกระตุ้นจากภายนอก เช่น การแนะนำสั่งสอน คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน การโฆษณา การเรียนจากผู้อื่น เฉพาะส่วนที่ถูกต้อง ดีงาม รวมทั้งการรับฟังธรรมจากผู้ที่เพียรพยายามมิตร รวมความแล้วหมายถึงปัจจัยภายนอกอันได้แก่ สภาพแวดล้อม ทั้งจากบุคคล สังคม ที่เป็นส่วนที่ก่อให้เกิดความถูกต้อง ดีงาม เรียกว่า วิธีการแห่งศรัทธา

(ข) โยนิโสมนสิการ การทำในใจโดยแยบคาย การใช้ความคิดที่ถูกต้อง คิดเป็น หมายถึงการรู้จักมอง รู้จักพิจารณา มองตามเหตุตามปัจจัยตลอดสาย มองตามสภาวะความเป็นจริง รวมความแล้วหมายถึงปัจจัยภายใน อันได้แก่ ปัจจัยภายในตัวบุคคลเอง เรียกว่า วิธีการแห่งปัญญา”^{๔๑}

จะเห็นได้ว่า กระบวนการแห่งการสร้างเหตุให้เกิดปัญญา เพื่อนำพาสู่ความหลุดพ้น เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างธรรม ๓ คือ ศรัทธา โยนิโสมนสิการ และปัญญา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน อภ.ทก. (บาลี) ๒๐/๓๗๑/๑๑๐, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๙๗/๕๓๙.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๖๒๑.

๑. การทำงานร่วมระหว่างศรัทธากับโยนิโสมนสิการ

เป็นการทำงานร่วมระหว่างปรโตโฆสะ (เสียง ข้อมูลจากภายนอก ซึ่งในคัมภีร์ หมายถึง ส่วนของการได้คบสัตบุรุษและฟังพระสัทธรรม ก่อให้เกิดศรัทธา) กับโยนิโสมนสิการ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นก่อน จะมีลักษณะเหมือนกระบวนการรับรู้ หมายความว่า ศรัทธาที่ได้จากการคบสัตบุรุษและฟังพระสัทธรรม เปรียบเสมือนข้อมูลจากภายนอก เมื่อผ่านอายตนะซึ่งเป็นช่องทางที่เชื่อมต่อระหว่างโลกภายนอกกับโลกภายในแล้ว โยนิโสมนสิการ จะเข้ามามีบทบาทในการพิจารณาข้อมูลจากภายนอกอย่างแยบคาย เป็นการพิจารณาที่จะ รับแต่เฉพาะสิ่งที่ดีงาม เก็บไว้เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ต่อไป จะเห็นได้จากการที่พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้ภิกษุทั้งหลาย ใส่ใจให้ดี หรือรับสั่งให้ วัจนะปริพาชก ใส่ใจให้ดี ถึงธรรมทั้งที่เป็นกุศลและเป็นอกุศล ที่พระองค์จะทรงแสดงโดยพิศดาร

นอกจากนี้ ยังมีธรรม ๕ ประการ ที่สนับสนุนให้เห็นถึงความสำคัญของการฟังพระ สัทธรรม(ปรโตโฆสะ)และการโยนิโสมนสิการ เพื่อเป็นปัจจัยให้เกิดกุศลธรรม คือ

- ๑) ไม่นึกหมั่นเรื่องที่เขาพูด
- ๒) ไม่นึกหมั่นผู้พูด
- ๓) ไม่นึกหมั่นตนเอง
- ๔) ใจไม่ฟุ้งซ่าน ฟังธรรม โดยมีจิตหนึ่งเดียว
- ๕) มนสิการโดยแยบคาย(โยนิโสมนสิการ)^{๔๒}

จะเห็นได้ว่า ศรัทธาและโยนิโสมนสิการนี้ เป็นองค์ธรรมเบื้องต้นของสัมมาปฏิบัติ ทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสมาธิ ไม่ว่าจะเป็นปัญญา หรือจะคลุ้มไปถึงศีล ทั้งหมดต้องอาศัย ศรัทธาและโยนิโสมนสิการมาตั้งแต่เบื้องต้น เหมือนอย่างรุ่งอรุณเป็นเบื้องต้นของวัน ศรัทธา และโยนิโสมนสิการก็เปรียบเหมือนว่าเป็นรุ่งอรุณ เป็นเบื้องต้นของความสว่างของสัมมาปฏิบัติ คุณงามความดีทั้งสิ้นนับว่าเป็นความสว่าง จึงต้องอาศัยศรัทธาและโยนิโสมนสิการดังนี้ ในหมวดธรรมบางหมวดก็ได้ตรัสอธิบายขยายความออกไปในทางปฏิบัติว่า ส่องเสพบหาสัตบุรุษ คือคนดีได้แก่กัลยาณมิตรนี้เอง ฟังธรรมของคนดีทำให้เกิดศรัทธา มีโยนิโสมนสิการ คือ นำเอาธรรมะที่ฟังมาใส่ใจไว้ในใจ ตั้งแต่ตั้งใจใส่ใจฟัง ตั้งใจคิดพิจารณา จับเหตุจับผลและ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ข้อใดที่ฟังละก็ละ ข้อใดที่ฟังปฏิบัติก็ปฏิบัติ ข้อใดฟังปฏิบัติก่อนก็ ปฏิบัติก่อน ข้อใดที่ฟังปฏิบัติหลังก็ปฏิบัติหลัง ดังนี้ เป็นต้น เรียกว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ ธรรม

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๑/๑๙๕.

๒. การทำงานร่วมระหว่างโยนิโสมนสิการกับปัญญา

ขั้นตอนการทำงานร่วมของโยนิโสมนสิการกับปัญญา จะดำเนินต่อจากขั้นตอนแรก ภายหลังจากการมีการรับข้อมูลเข้าจากภายนอกอย่างถูกต้อง ถูกทางแล้ว โยนิโสมนสิการจะทำหน้าที่อีกครั้งในการพิจารณา ไตร่ตรอง เลือกใช้ข้อมูลหรือข้อธรรมอย่างถูกต้อง ถูกทาง ก่อให้เกิดปัญญาและเป็นไปเพื่อการประหารกิเลส โดยโยนิโสมนสิการมีลักษณะค้ำนั่ง พิจารณา ส่วนปัญญามีลักษณะตัดขาด โยนิโสมนสิการรวบจับความคิดมาเสนอ ทำให้ปัญญางาน กำจัดกิเลสได้ เหมือนมือซ้ายรวบจับเอารวงข้าวไว้ ให้มือขวาที่ถือเคียวเกี่ยวตัดได้สำเร็จ^{๓๓} อย่างไรก็ตาม ปัญญาที่เกิดขึ้นมีหลายประเภท ในที่นี้จะขอแสดงบทบาทของโยนิโสมนสิการ ตามแหล่งที่เกิดขึ้นของปัญญา ดังนี้

๑. จากการสดับฟังธรรม เรียกว่า สุตมยปัญญา ปัญญาประเภทนี้เกิดขึ้นจากการ ได้สดับหรือรับข้อมูลจากผู้อื่น(กัลยาณมิตร) เป็นขั้นของการทำงานระหว่างศรัทธากับโยนิโสมนสิการ ซึ่งในขั้นนี้จะเกิดศรัทธาขึ้นก่อน หลังจากนั้นก็จะเกิดการศึกษาแยกคาย จนเกิด ปัญญาที่มีเหตุเบื้องต้นจากการฟัง ที่เรียกว่า สุตมยปัญญารุ่งตามมา ดังจะเห็นได้จาก เนื้อความในคัมภีร์ที่ว่า “ในการงานทั้งหลายที่ต้องจัดการด้วยปัญญา ในศิลปะทั้งหลายที่ต้องจัดการด้วยปัญญา ในวิชาทั้งหลายที่ต้องจัดการด้วยปัญญา บุคคลได้ฟังจากผู้อื่น ได้กัมมัชฌกตญาณ หรือได้สัจจานุโลมิกญาณว่า รูปไม่เที่ยงชลช เวทนาไม่เที่ยงชลช สัญญาไม่เที่ยงชลช สังขารไม่เที่ยงชลช วิญญาณไม่เที่ยงดังนี้บ้าง ได้ความสามารถ ความคิดอ่าน ความพอใจ ความกระจำง ความเพ่งพินิจและได้ปัญญาที่สามารถไตร่ตรอง สภาวธรรมอันเหมาะสม เรียกว่า สุตมยปัญญา”^{๓๔}

๒. จากการคิด พิจารณา เรียกว่า จินตามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการคิด ไตร่ตรองโดยแยกคาย เป็นการทำงานระหว่างโยนิโสมนสิการกับปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการคิด ดังจะเห็นได้จากเนื้อความในคัมภีร์ที่ว่า “ในการงานทั้งหลายที่ต้องจัดการด้วยปัญญา ในศิลปะทั้งหลาย ที่ต้องจัดการชลช สัญญาไม่เที่ยง ชลช สังขารไม่เที่ยงชลช วิญญาณไม่เที่ยงดังนี้บ้าง ได้ความสามารถ ความคิดอ่าน ความพอใจ ความกระจำง ความเพ่งพินิจ และ ได้ปัญญาที่สามารถไตร่ตรองสภาวธรรมอันเหมาะสม ลักษณะเช่นว่านี้ เรียกว่า จินตามยปัญญาด้วยปัญญา หรือในวิชาทั้งหลายที่ต้องจัดการด้วยปัญญา บุคคล

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๓๒.

^{๓๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๖๘/๕๐๓-๕๐๔.

มิได้ฟังจากผู้อื่น ได้กัมมัฏสสกาญาณ หรือได้สัจจานุโลมิกญาณว่า รูปไม่เที่ยง ฯลฯ เวทนาไม่เที่ยง เรียกว่า จินตามยปัญญา”^{๔๕}

๓. จากการภาวนา เรียกว่า ภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติ เป็นการทำงานของโยนิโสมนสิการกับปัญญา แต่เป็นการพิจารณาขณะภาวนา ดังจะเห็นได้จากเนื้อความในคัมภีร์ที่ว่า “ปัญญาของผู้เข้าสมาบัติแม้ทั้งหมด เรียกว่า ภาวนามยปัญญา”^{๔๖}

ขั้นตอนการสร้าง หรือ พัฒนาดนทางพุทธศาสนา เพื่อให้ถึงเป้าหมายสูงสุดมีอยู่ชัดเจน และในทุกขั้นตอนล้วนแต่มีโยนิโสมนสิการเข้าไปเกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่าโยนิโสมนสิการมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมต่อโลกภายนอกกับภายใน ผ่านทวารทั้ง ๖ โดยทำหน้าที่เป็นตัวกลั่นกรองข้อมูลจากภายนอก มาเก็บภายใน และมีส่วนสำคัญในการพิจารณา ไตร่ตรอง เลือกเฟ้นข้อมูลที่เก็บไว้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตทั้งในทางโลกและทางธรรม ดังนั้น การเลือกเก็บ เลือกใช้หลักธรรมที่เหมาะสม และการสร้างทัศนคติ กรอบความคิดซึ่งเป็นวิธีการมองโลก วิธีการแปลความสิ่งที่มากระทบบนพื้นฐานของหลักพุทธธรรมเหล่านั้น จึงเป็นเรื่องที่สำคัญ นอกจากนี้ การสอดแทรกเทคนิคที่เหมาะสมกับบริบท เพื่อช่วยให้การปฏิบัติเป็นไปตามกรอบความคิดที่ต้องการ ก็เป็นสิ่งที่จำเป็น เปรียบเสมือนการให้อาหารเสริม ย่อมมีส่วนช่วยให้โยนิโสมนสิการ ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายตามแนวทางที่ต้องการ จะเห็นได้ว่า หากมีศรัทธาเป็นพื้นฐานอยู่แล้วการโยนิโสมนสิการย่อมเกิดขึ้นได้ แต่หากยังไม่มีศรัทธาในพุทธธรรม เช่น คนพุทธบางกลุ่ม หรือ คนที่นับถือศาสนาอื่น ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจโยนิโสมนสิการ (ยกเว้น คนบางคนที่เกิดมาพร้อมที่จะพัฒนาภายใน ซึ่งปัจจุบันมีน้อยมาก) การสร้างศรัทธา จึงมีความจำเป็นสำหรับการเริ่มต้น

๒.๒.๑.๒ บทบาทของโยนิโสมนสิการกับกลไกการทำงานในกระบวนการคิด

กระบวนการคิด เป็นส่วนหนึ่งที่ประกอบอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ สำหรับกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ หมายถึง กระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา สารของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธได้สรุปไว้แล้ว ในธรรม ๔ ประการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ประกอบด้วย การเสวนาสัตบุรุษ การฟังธรรม โยนิโสมนสิการ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ^{๔๗} และ จากพุทธพจน์นี้ สามารถแยกกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ ออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ ๑) การรับรู้ ได้แก่ การเสวนาสัตบุรุษ และการฟังธรรม ๒) การคิด การ

^{๔๕} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๖๘/๕๐๓-๕๐๔.

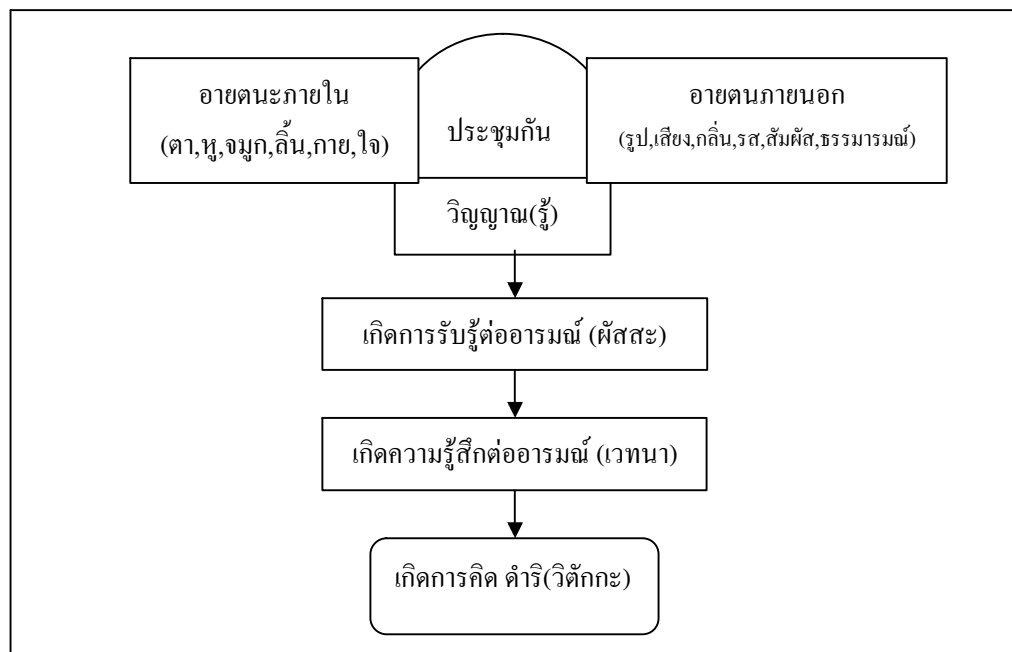
^{๔๖} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๖๘/๕๐๓-๕๐๔.

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๒/๕๔๓.

พิจารณา การมนสิการ การไคร่ครวญ ได้แก่ โยนิโสมนสิการ ๓) การปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ

(๑) กระบวนการรับรู้แนวพุทธ (ตามวิธีปฏิบัติจสุมปาท) เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายนอก(อารมณ์ ๖) กระทบ(ผัสสะ)กับอายตนะภายใน(ทวาร ๖) ณ.จุดที่กระทบกันจะเกิดตัวรู้ (จิต หรือวิญญาณ ๖)

ตา	+	รูป	————>	จักขุวิญญาณจิต
หู	+	เสียง	————>	โสตวิญญาณจิต
จมูก	+	กลิ่น	————>	ฆานวิญญาณจิต
ลิ้น	+	รส	————>	ชิวหาวิญญาณจิต
กาย	+	สัมผัส	————>	กายวิญญาณจิต
ใจ	+	ธรรม	————>	มโนวิญญาณจิต

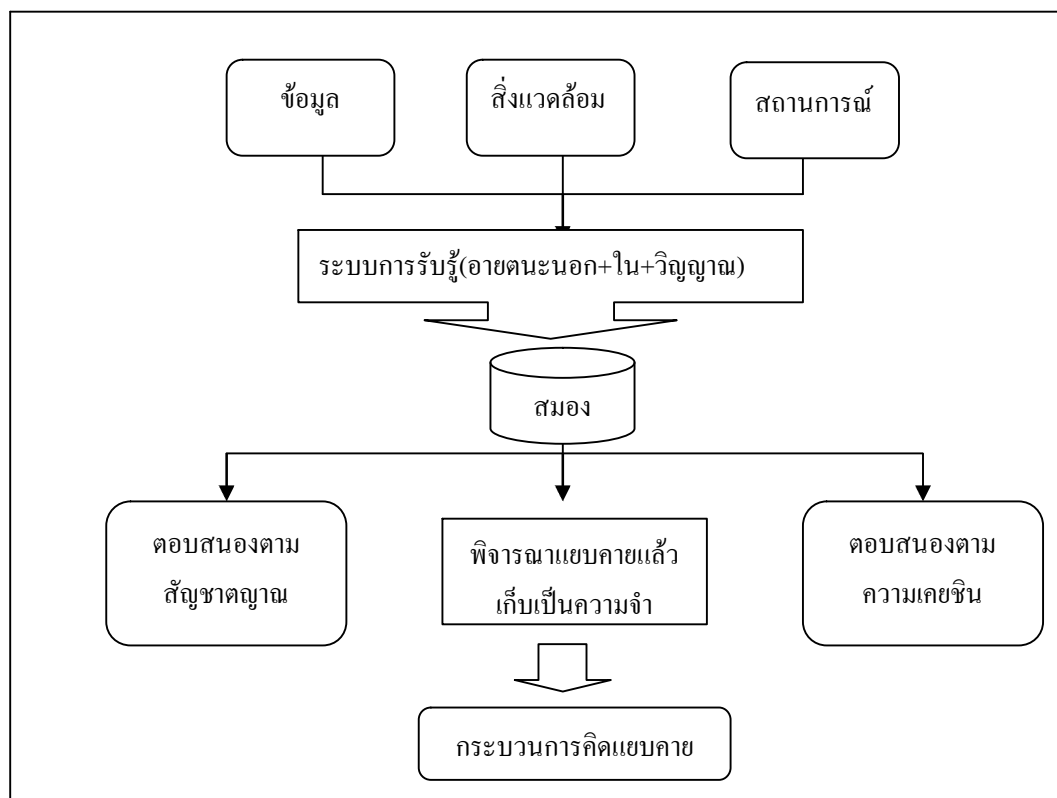

แผนภูมิ ๒.๖ แสดงกระบวนการรับรู้แนวพุทธตามวิธีปฏิบัติจสุมปาท ที่มา:หนังสือพุทธธรรม

จิตแต่ละดวงจะมีส่วนที่เรียกว่า เจตสิก ซึ่งเป็นตัวปรุงแต่งจิต แสดงคุณลักษณะของจิต อย่างน้อยที่สุดจะต้องมีเจตสิก ๗ ดวง คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เอกคัตตา ชีวิตินทรีย์ มนสิการ เมื่อเกิดการกระทบซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการรับรู้ หลังจากนั้นก็

จะเข้าสู่กระบวนการรับรู้ความรู้สึก(สุข, ทุกข์, เจ็บ) กระบวนการจำ และกระบวนการตรึกหรือที่เรียกว่า กระบวนการคิด

(๒) กระบวนการคิดแนวพุทธ จะเกิดขึ้นต่อจากกระบวนการรับรู้ แบ่งได้ ๒ ประเภท คือ คิดปรุงแต่ง (คิดตามอารมณ์พาไป) กับคิดไม่ปรุงแต่ง (มองตามความเป็นจริงอย่างรู้เท่าทัน) คิดปรุงแต่งในทางตอบสนองตันทะหนาคือถ้ารู้สึกว่ามีอะไรก็จะเกิดตันทะหนายากได้ ก็รู้สึกว่ามีดีก็เกิดตันทะหนายากหนีให้พ้น สุดท้ายก็เกิดทุกข์ใจขึ้น การคิดไม่ปรุงแต่ง คิดตามความจริงคิดเพื่อแก้ปัญหาดับปัญหาโดยใช้สติปัญญา ใช้วิธีคิดแบบแยกกาย (โยนิโสมนสิการ) ก็จะเกิดปัญญองคค์ความรู้ ก็จะคิดแก้ปัญหาดับทุกข์ที่ต้นเหตุ หรือตันทะหนาคือ

แผนภูมิ ๒.๗

แสดงกระบวนการคิดแนวพุทธ

(ค) กระบวนการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

เป็นกระบวนการนำหลักธรรมสู่ภาคปฏิบัติ ในคัมภีร์ได้กล่าวถึง แนวทางการปฏิบัติเพื่อสู่ความพ้นทุกข์ที่สำคัญคือ ทางสายกลางที่เรียกว่า “มัชฌิมปฏิปทา” หรือ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือทางประเสริฐมีองค์ประกอบ ๘ ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ หรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เป็นข้อปฏิบัติที่อยู่ในหลักธรรมสำคัญ คือ อริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นธรรมที่ครอบคลุมธรรม

ทั้งหมด ดังนั้นธรรมใดที่ขัดกับหลักอริยสัจจึงไม่ใช่หลักธรรมในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้การนำหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต บวญญัติแห่งปัญญาในระดับกัมมสกตปัญญา คือ ปัญญาที่เข้าถึงเรื่องกรรม ก็จะช่วยให้ชีวิตดำเนินไปบนเส้นทางแห่งความสุขในระดับเบื้องต้น

๒.๒.๒ งานวิชาการพระพุทธศาสนา

ในงานวิชาการได้กล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของโยนิโสมนสิการไว้มากมาย แต่จะขอหยิบยกงานที่ได้รับการยอมรับและมีการนำไปใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคมไทย ได้แก่

๒.๒.๒.๑ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ๑๐

แนวคิดและหลักการโยนิโสมนสิการ ๑๐ แบบ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) เป็นแนวคิดและหลักการที่ได้รับการยอมรับมากที่สุดในปัจจุบัน ท่านนำเสนอโดยพยายามรักษารูปร่างตามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ และมีผู้นำแนวคิดของท่านไปประยุกต์มากมายทั้งในวงการศึกษ และในสังคมทั่วไป

(๑) แนวคิด สาระสำคัญ สรุป

โยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติที่ท่านได้รวบรวมจากคัมภีร์ แล้วนำมาประมวลเป็นวิธีคิดประเภทต่าง ๆ พร้อมทั้งจะนำไปใช้ประโยชน์ได้ตลอดเวลา ฟังใช้แทรกอยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวัน^{๔๔} เริ่มตั้งแต่ “การวางใจ วางท่าที การตั้งแนวความคิด หรือ ทางเดินกระแสนะความคิด การทำใจ การคิดการพิจารณา” โดยอาศัยหลักธรรมที่ท่านได้ประมวลเป็นหลักธรรม หรือ วิธีคิดแนวพุทธ ๑๐ แบบ เมื่อเกิดการรับรู้ประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในทางที่จะไม่ก่อให้เกิดปัญหา ไม่ให้มีโทษ แต่ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ทั้งตนเองและผู้อื่น เพื่อความเจริญอกงามแห่งปัญญาและกุศลธรรม เพื่อเสริมสร้างนิสัยและคุณลักษณะที่ดี เพื่อความรู้ตามเป็นจริง เพื่อฝึกอบรมตนในแนวทางที่นำไปสู่ความสุขขั้นสูงสุด คือหลุดพ้นเป็นอิสระ เป็นธรรมที่เป็นบุพภาคแห่งมัชฌิมาปฏิปทา ควบคู่กับ ปรัตยโฆสะ เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างบุคคลกับโลก หรือสภาพแวดล้อมภายนอกในทางจิตใจ อันได้แก่ ท่าทีแห่งการรับรู้และความคิดซึ่งเป็นที่แห่งปัญญาหรือการคิดตามความเป็นจริงนั่นเอง เมื่อเกิดการรับรู้(อายตนะภายนอก+อายตนะภายใน+วิญญาณ ๖)ขึ้น ความรู้สึกสุขทุกข์ย่อมเกิดตามมา หากไม่มีการโยนิโสมนสิการ(เกิดโยนิโสมนสิการ) ย่อมก่อให้เกิดตณหา และนำไปสู่การเกิดปัญหาหรือเกิดทุกข์ต่อไป ในทางตรงกันข้าม หากมีโยนิโสมนสิการภายหลังจาก

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๖๕๔.

เกิดการรับรู้ เกิดความรู้สึก ก็จะนำไปสู่การเกิดปัญญา และสามารถแก้ปัญหาช่วยดับทุกข์หรือบรรเทาทุกข์ที่เกิดขึ้นได้

(๒) รูปแบบวิธีคิด

รูปแบบวิธีคิดที่ท่านรวบรวมไว้ มี ๑๐ รูปแบบ ดังรายละเอียด ดังนี้

๑. สืบสาวเหตุปัจจัย การพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผล ให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ ส่งผลสืบทอดกันมา

๒. แยกแยะส่วนประกอบ กระจายเนื้อหา เป็นการศึกษาที่มุ่งให้มองเห็นและให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเอง ในทางธรรม ท่านมักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสาร หรือความไม่เป็นตัวเป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ให้หายยึดติดถือมั่นในสมมุติบัญญัติ

๓. สามัญลักษณ์ คิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือมองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้นๆ ตามธรรมดาของมันเอง ในฐานะที่มันเป็นไปตามเหตุปัจจัย

๔. อริยสัจ/แก้ปัญหา วิธีแห่งความดับทุกข์ซึ่งถือเป็นวิธีคิดหลัก เพราะสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่นๆ ได้ทั้งหมด

๕. อรรถธรรมสัมพันธ์ คิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือ พิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง ธรรม กับ อรรถ หรือหลักการ กับ ความมุ่งหมาย นำไปสู่การปฏิบัติถูกต้องที่เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ แปลว่า ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมแปลตามความหมายว่า ปฏิบัติธรรมน้อยคล้ายแก่ธรรมใหญ่ หรือ ปฏิบัติธรรมย่อยคล้ายตามหลักใหญ่ ทำให้ข้อปฏิบัติย่อยเข้ากันได้ สอดคล้องกัน และส่งผลแก่หลักการใหญ่เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต้องการ

๖. เห็นคุณโทษและทางออก พิจารณาครบทั้ง อัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง เน้นการยอมรับทั้งด้านดี ด้านเสีย และเป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาก มีลักษณะสำคัญ ๒ ประการ คือ

ก) ต้องมองเห็นทั้งด้านดี และด้านเสีย หรือ ทั้งคุณ ทั้งโทษ

ข) เมื่อจะแก้ปัญหา หรือออกไปจากภาวะที่ไม่พึงประสงค์ แค่เห็นด้านดี ด้านเสีย ไม่เพียงพอ ต้องมองเห็นทางออก เห็นจุดหมาย และรู้ว่าจุดหมายที่จะไปนั้นคืออะไร

๗. รู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม เป็นการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสวนา คือการใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาตัณหา เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลากิเลสหรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้าครอบงำ ไข่มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคปัจจัย ๔ จำแนกเป็น ๒ ประเภท

ก) คุณค่าแท้ หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ในแง่ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตน

ข) คุณค่าพอกเสริมหรือคุณค่าเทียม หมายถึง คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ที่มนุษย์พอกเพิ่มให้แก่สิ่งนั้น เพื่อปรนเปรอการเสพส่วยเวทนา หรือเพื่อเสริมราคา คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่า จะเรียกว่าคุณค่าสนองตัณหาก็ได้

๘. รู้คุณธรรม รู้กุศล กุศลภาวนา เป็นวิธีคิดในแนวสกัดกันหรือบรรเทาและขัดเกลากิเลส จึงเป็นข้อปฏิบัติระดับต้นๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญงอกงามแห่งกุศลธรรม สร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ หลักทั่วไปของแนวคิดนี้มีอยู่ว่า ประสพการณ์ คือสิ่งที่ได้ประสบหรือได้รับรู้อย่างเดียวกัน บุคคลผู้ประสบหรือรับรู้ต่างกันอาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไปคนละอย่าง สุดแต่โครงสร้างของจิตใจหรือแนวทางความเคยชินต่างๆ ที่เป็นเครื่องปรุงจิต คือสังขารที่ผู้ที่ได้สัมผัสไว้หรือสุดแต่การเข้าใจในขณะนั้นๆ โยนิโสมนสิการแบบเร้ากุศลนี้ มีความสำคัญทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ดีงามเป็นประโยชน์ในขณะนั้นๆ และในแง่ที่ช่วยแก้ไขนิสัยความเคยชินแบบร้ายๆ ของจิตที่ได้สัมผัสไว้แต่เดิม พร้อมกับสร้างนิสัยความเคยชินใหม่ ๆ ที่ดีงามให้แก่จิตไปในเวลาเดียวกันด้วย ในทางตรงข้าม หากปราศจากอุปายแก้ไขเช่นนี้ ความคิดและการกระทำของบุคคลก็就会被ชักนำให้เดินไปตามแรงชักจูงของความเคยชินเก่าๆ ที่ได้สัมผัสไว้เดิมเพียงอย่างเดียว และช่วยเสริมความเคยชินอย่างนั้น ให้มีกำลังแรงมากยิ่งขึ้นเรื่อยไป^{๔๔}

๙. อยู่กับปัจจุบัน เป็นวิธีคิดแบบมีปัจจุบันเป็นอารมณ์ วิธีคิดนี้เป็นเพียงการมองอีกด้านหนึ่งของการคิดแบบอื่น ๆ เป็นการคิดในแนวทางของความรู้ หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา

๑๐. วิชัชวาท การมองและแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ละด้านครบทุกแง่ทุกด้าน (วิเคราะห์) แบ่งเป็น

ก) จำแนกโดยแง่ของความจริง

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๘๐.

- ข) จำแนกโดยส่วนประกอบ
- ค) จำแนกโดยลำดับ
- ง) จำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย
- จ) จำแนกโดยเงื่อนไข
- ฉ) จำแนกโดยทางเลือกหรือความเป็นไปได้ต่างกัน
- ช) วิธีตอบปัญหาอย่างหนึ่ง

(๓) เทคนิคการประยุกต์ใช้

ท่านได้นำเสนอเทคนิคการคิดเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งสามารถเลือกใช้วิธีใดวิธีหนึ่งในทุกสถานการณ์ หรือ จะเลือกมากกว่าหนึ่งเทคนิคก็ได้

๑. การได้เจอเพื่อมาเป็นประสบการณ์ เป็นเรื่องซ้ำๆ ไม่รับกระทบ
๒. มองเป็นการเรียนรู้ มาดีก็เรียนรู้ไม่ดีก็เรียนรู้
๓. มองแบบเข้าใจเพื่อนมนุษย์ ช่วยแก้ปัญหาให้ผู้อื่น มีเมตตา
๔. มองเป็นเรื่องของการทดสอบ เช่น รับเรื่องราวๆ มาเป็นบททดสอบ ทั้งแรงเบา
๕. มองเป็นเรื่องของแบบฝึกหัดพัฒนาตัวเอง ชีวิตราบรื่นเกินไปไม่พัฒนา ชีวิตจะไม่เข้มแข็ง ใช้กัลยาณมิตรมาช่วยฝึก ช่วยแก้ปัญหา มองแง่การพัฒนา
๖. มองทุกอย่างตามเป็นจริง ตามเหตุปัจจัย รู้เข้าใจถูกต้อง ไม่มีอะไรกระทบ ใจเป็นอิสระ
๗. มองทุกอย่างให้เป็นประโยชน์แก่ตน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดีหรือไม่ดี
๘. มองตามชอบใจ ก็เกิดปัญหา มองตามเหตุปัจจัย เกิดปัญญา
๙. ตั้งคติธรรม(ทางไปให้จิตเดิน) ขึ้นก่อน แล้วใช้สติดึงตัวจิตมาใช้ ประเด็นใช้เทคนิคทำให้สติจะดึงตัวจิตมาใช้

๒.๒.๒.๒ จริต ๖ ศาสตร์ในการอ่านใจคน^{๕๐}

ดร.อนุสร จันทพันธ์ และ ดร.บุญชัย โกศลธนากุล ได้ร่วมกันเขียนหนังสือ “จริต ๖ ศาสตร์ในการอ่านใจคน” โดยแสดงมุมมองที่น่าสนใจเกี่ยวกับการรู้จักจิตของคนว่าเป็นหนทางเดียวที่จะช่วยในเราสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง รู้จุดอ่อน จุดแข็ง รู้ว่าชอบหรือไม่ชอบอะไร เมื่อรู้แล้วจึงจะสามารถเปลี่ยนวิถีชีวิต เปลี่ยนภาพ เปลี่ยนชาติ เปลี่ยนตระกูล และเปลี่ยนฐานะของตนเองได้

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน ดร.อนุสร จันทพันธ์และดร.บุญชัย โกศลธนากุล, จริต ๖ ศาสตร์ในการอ่านใจคน, (กรุงเทพมหานคร ; บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖-๑๕๐.

(๑) แนวคิดและสาระสำคัญ

แท้จริงแล้วมนุษย์ต่างก็มีระบบความคิด ระบบการมองโลกที่แตกต่างกัน การที่คนเราสามารถเข้าถึงระบบการมองโลกและระบบความคิดของผู้อื่นได้ จะช่วยให้เราเข้าใจและสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของคนคนนั้นได้ จะทำให้เรารู้ว่าควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร ก็จะช่วยลดความขัดแย้ง เกิดความสงบสุขทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมโดยรวม ดังนั้น การศึกษาเรื่องจิต ๖ จึงตั้งอยู่บนแนวคิดที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

ก) มนุษย์น้อยคนที่จะรู้จักตนเอง โดยเฉพาะการเข้าใจผู้อื่น ความไม่สามารถสื่อความกัน พยายามยึดเยียดกรอบความคิดของตนเองให้อีกฝ่าย หากเราเข้าใจอุปนิสัยและระบบความคิดของตนเองก่อน เราจึงจะสามารถเข้าใจลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของผู้อื่นได้

ข) นิสัยคนยากที่จะเปลี่ยน ยกเว้นกรณีการฝึกพลังจิตฝึกพลังสมาธิ ประกอบกับความรู้ความเข้าใจความเป็นจริงของสรรพสิ่งในโลก จึงสามารถเปลี่ยนแปลงนิสัยไปในทางที่ชอบ ในทางที่สร้างสรรค์ และไปในทางที่เป็นมงคลแก่ชีวิต ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

ค) ผู้ใดที่เข้าใจเรื่องจิต ๖ จะช่วยให้รู้วิธีพูดและวิธีการแสดงออกต่อคนทุกประเภท

(๒) ประเภทของจิต

จิต เป็นตัวแทนของระบบความคิด ระบบการมองโลก หรืออุปนิสัยของแต่ละคน การเข้าใจเรื่องจิตจึงช่วยให้เกิดการเข้าใจตัวเอง เข้าใจผู้อื่น ซึ่งมีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ชีวิตมีความสุข สงบมากขึ้น จิตถูกแบ่งประเภทได้ ๖ ประเภท ดังอธิบายต่อไปนี้

ก) ราคะจิต

ลักษณะ - เป็นคนบุคลิกดีมีมาด น้ำเสียงนุ่มนวลไพเราะ ติดในความสวย ความงาม ความหอม ความไพเราะ ไม่ชอบคิด แต่จินตนาการเพ้อฝัน

จุดแข็ง - มีความประณีต และละเอียดอ่อน ช่างสังเกต เก็บข้อมูลเก่ง มีบุคลิกหน้าตาเป็นที่ชอบและชื่นชมของทุกคนที่เห็น วาจาไพเราะ เข้าได้กับทุกคน เก่งในการประสานงาน

จุดอ่อน - ไม่มีสมาธิทำงานใหญ่ได้ยาก ไม่มีเป้าหมายในชีวิตไม่มีความเป็นผู้นำ ขี้เกรงใจคน ขาดหลักการ มุ่งแต่บำรุงบำเรอผัสสะทั้ง ๕ ของตัวเอง อารมณ์รุนแรง ช่างอิจฉาริษยา

วิธีแก้ไข - พิจารณาโทษของจิตที่ขาดสมาธิ ฝึกให้มีสมาธิ หาเป้าหมายที่ชัดเจนในชีวิต พิจารณาสังปฏิภูลต่าง ๆ เพื่อลดการติดในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส

ข) โทสะจริต

ลักษณะ - จิตขุ่นเคือง โกรธง่าย คาดหวังว่าโลกต้องเป็นอย่างที่ตัวคิด พุดตรงไปตรงมา ชอบชี้ถูกชี้ผิด เจ้าระเบียบ เครื่องกฎเกณฑ์ แต่งตัวประณีตสะอาด เดินเร็ว ตรงแนว

จุดแข็ง - อุทิศตัวทุ่มเทให้กับการงาน มีระเบียบวินัยสูงตรงเวลา วิเคราะห์เก่ง มองอะไรตรงไปตรงมา มีความจริงใจต่อผู้อื่น สามารถพึ่งพาได้ พุดคำไหนคำนั้น ไม่ค่อยโลก

จุดอ่อน - จิตขุ่นมัว ร้อนรุ่ม ไม่มีความเมตตา ไม่เป็นที่น่าคบค้าสมาคมของคนอื่น และไม่มีบาร์มี ไม่มีความคิดสร้างสรรค์ สร้างวีกรรมเป็นประจำ มีโรคภัยไข้เจ็บง่าย

วิธีแก้ไข - สังเกตดูอารมณ์ตัวเอง เจริญเมตตาให้มากๆ คิดก่อนพูดนานๆ อย่าจริงจังกับโลกมากนัก เปิดใจรับความคิดใหม่ๆ พิจารณาโทษความโกรธต่อความเสื่อมโทรมของร่างกาย

ค) โมหะจริต

ลักษณะ - ง่วง ซึม เปื่อ เซ้ง ดวงตาดูเศร้าๆ ซึ้งๆ พุดจาเบาๆ นุ่มนวล อ่อนโยน ยิ้มง่าย อารมณ์ไม่ค่อยเสีย ไม่ค่อยโกรธใคร ไม่ชอบเข้าสังคม ไม่ชอบทำตัวเป็นจุดเด่น เดินแบบขาดจุดมุ่งหมาย ไร้ความมุ่งมั่น

จุดแข็ง - ไม่ฟุ้งซ่าน เข้าใจอะไรได้ง่ายและชัดเจน มีความรู้สึก มักตัดสินใจอะไรได้ถูกต้อง ทำงานเก่ง โดยเฉพาะงานประจำ ไม่ค่อยทุกข์หรือเครียดมากนัก เป็นเพื่อนที่ดีน่าคบ ไม่ทำร้ายคน

จุดอ่อน - ไม่มีความมั่นใจ มองตัวเองต่ำกว่าความเป็นจริง โทษตัวเอง หมกมุ่นแต่เรื่องตัวเอง ไม่สนใจคนอื่น ไม่จัดระบบความคิดทำให้เหมือนไม่มีความรู้ ไม่มีความเป็นผู้นำ สมาธิอ่อนและสั้น เปื่อง่าย อารมณ์อ่อนไหวง่าย ใจน้อย

วิธีแก้ไข - ตั้งเป้าหมายชีวิตให้ชัดเจน ฝึกสมาธิ ให้จิตออกจากอารมณ์โดยจับการเคลื่อนไหวของร่างกาย หรือเล่นกีฬา แสวงหาความรู้ และต้องจัดระบบความรู้ความคิด สร้างความแปลกใหม่ให้กับชีวิต อย่าทำอะไรซ้ำซาก

ง) วิตกจริต

ลักษณะ - พุดน้ำไหลไฟดับ ความคิดฟุ้งซ่าน มองโลกในแง่ร้าย หน้าบึ้ง อึดตาสูง อยากรู้ อยากเห็น ผัดวันประกันพรุ่ง

จุดแข็ง - เป็นนักคิด นักพูด จูงใจคนเก่ง เป็นผู้นำ ละเอียดยรอบคอบ เห็นความผิดเล็กน้อยที่คนอื่นไม่เห็น

จุดอ่อน - มองจุดเล็กลึกลับภาพใหญ่ ความคิดเปลี่ยนตลอดเวลา ไม่รักษาสัญญา ไม่มีวิจารณญาณ ลังเล ตัดสินใจผิดพลาด เอาไร้อาเปรียบผู้อื่น มีทุกข์เพราะเห็นแต่ปัญหาแต่แก้ไม่ได้

วิธีแก้ไข - เลือกความคิด อย่าให้ความคิดลากไป ฝึกสมาธิ สร้างวินัย สร้างกรอบเวลา ฝึกมองภาพรวม คิดให้ครบวงจร พัฒนาสมองด้านขวา

จ) ศรัทธาจริต

ลักษณะ - ยึดมั่นในบุคคล หลักการหรือความเชื่อ ย้ำคิด ย้ำพูดแต่สิ่งที่เชื่อถือ ถือว่าตนเองเป็นคนดีมากกว่าคนอื่น เป็นคนจริงจัง พูดมีหลักการ

จุดแข็ง - มีพลังจิตสูง เข้มแข็ง พร้อมเสียสละเพื่อผู้อื่น ต้องการเปลี่ยนแปลงตัวเองและสังคมไปสู่สภาพที่ดีกว่า มีพลังขับเคลื่อนมหาศาล มีลักษณะผู้นำ

จุดอ่อน - หูเบา ความเชื่ออยู่เหนือเหตุผล ยิ่งศรัทธามาก ปัญญายิ่งลด จิตใจคับแคบ ไม่ประนีประนอม สามารถทำทุกอย่างแม้แต่ความรุนแรงเพื่อบรรลุเป้าหมาย

วิธีแก้ไข - นึกถึงกาลามสูตร ใช้เหตุผลเหนือความเชื่อ ใช้ปัญญานำทางและศรัทธาเป็นพลังขับเคลื่อน เปิดใจรับความคิดใหม่ๆ ลดความยึดมั่นในตัวบุคคล ลดตัวกูของกู

ฉ) พุทธิจริต

ลักษณะ - คิดอะไรเป็นเหตุเป็นผล มองทุกอย่างตามความเป็นจริง พร้อมรับความคิดที่แตกต่าง ใฝ่เรียนรู้ ช่างสังเกต มีเมตตา หน้าผ่องใส ตาเป็นประกาย ไม่มีทุกข์

จุดแข็ง - เห็นเหตุผลชัดเจน สามารถแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง อัดตาต่ำ เปิดรับข้อเท็จจริง จิตอยู่กับปัจจุบัน ไม่จมปลักในอดีต และไม่กังวลในสิ่งที่เกิดในอนาคต เป็นกัลยาณมิตร

จุดอ่อน - มีความเฉื่อย ไม่ต้องการพัฒนาจิตวิญญาณ ชีวิตราบรื่นหากต้องเผชิญปัญหาอาจเอาตัวไม่รอด ไม่มีความเป็นผู้นำ จิตไม่มีพลังพอที่จะดึงดูดคนให้คล้อยตาม

วิธีแก้ไข - ถามตัวเองว่าพอใจกับภาพปัจจุบันหรือไม่ เพิ่มพลังสติสมาธิ พัฒนาจิตให้มีพลังขับเคลื่อนที่แรงขึ้น เพิ่มความเมตตา พยายามทำประโยชน์ให้กับสังคมมากขึ้น

แต่ในความเป็นจริงแล้ว คนๆ หนึ่งจะมีหลายจริต แต่จะมีจริตใดจริตหนึ่งโดดเด่นออกมา เรียกว่า จริตหลัก จริตอื่นๆ เรียกว่า จริตรอง ซึ่งจริตทั้งสองแบบสามารถที่จะ

เปลี่ยนแปลงได้หากเราเข้าใจลักษณะของแต่ละจิตอย่างถ้วนถี่ เพื่อนำมาปรับเปลี่ยนก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

๒.๒.๓ วิเคราะห์และสรุป

๒.๒.๓.๑ บทบาทสำคัญของโยนิโสมนสิการที่กล่าวอยู่ในคัมภีร์ มุ่งให้ความสำคัญกับการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น โดยอยู่ในกรอบที่สำคัญคือ

- ต้องรู้หลักธรรม จากการฟังผู้อื่น รวมทั้งเลือกรับเฉพาะที่ถูกต้อง ดีงาม
- เข้าใจกระบวนการคิด พิจารณา ไตร่ตรองที่ถูกต้อง เหมาะสม
- นำไปปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายทั้งเป้าหมายในการดำเนินชีวิต และเป้าหมายสูงสุด

๒.๒.๓.๒ ในงานของท่านป.อ.ปยุตโต ได้จัดรูปแบบวิธีคิดแบบพุทธเพื่อง่ายต่อการนำไปใช้ประโยชน์ เช่น

ก. ตามหลักธรรมที่สำคัญ เช่น หลักปฏิจจนมุขปาถ กฎไตรลักษณ์ หลักอริยสัจ ๔ ขันธ์ ๕ เป็นต้น

ข. เพื่อให้เกิดสภาพธรรมที่เป็นคุณ เช่น อยู่กับปัจจุบัน เราให้เกิดกุศล ให้เห็นคุณโทษ เห็นคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม เป็นต้น

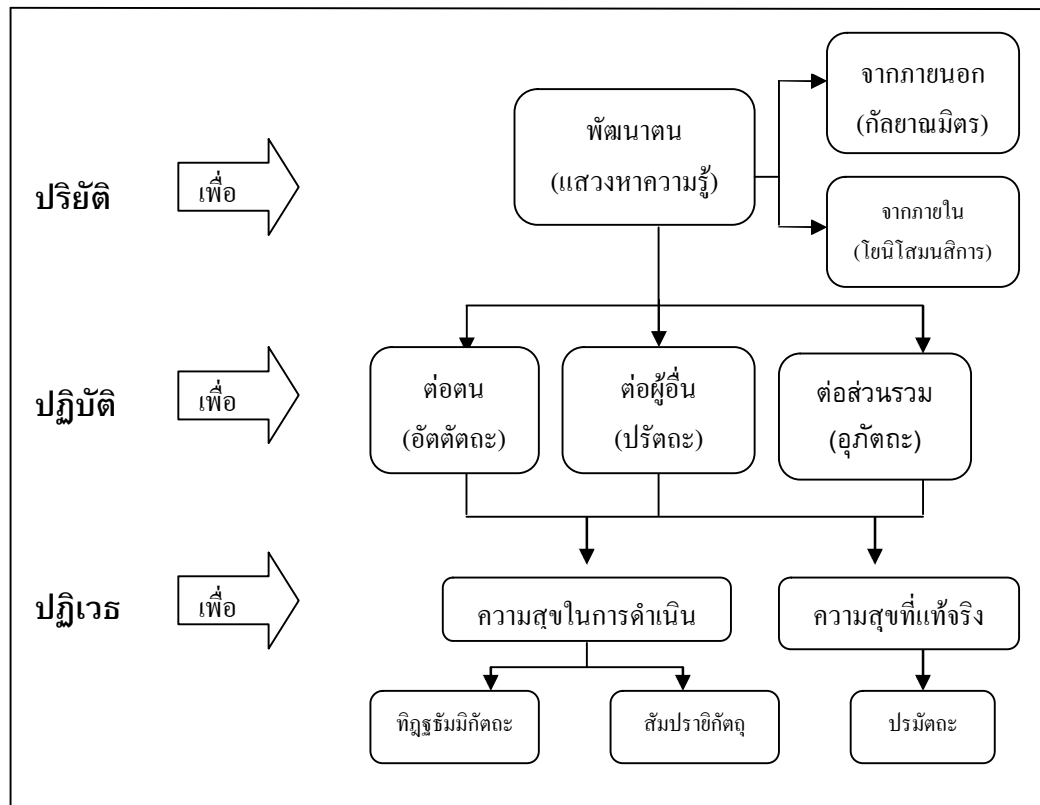
ค. เพื่อแสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายที่สัมพันธ์กับหลักการ

ง. เพื่อแสดงหลักการ หรือ วิธีการจำแนก แยกแยะ หรือที่เรียกว่า การวิเคราะห์ เหตุการณ์หรือสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น โดยมีหลักในการวิเคราะห์ จำแนก แยกแยะในหลายลักษณะ เช่น จำแนกในแง่ของความจริง โดยส่วนประกอบ โดยลำดับ โดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย เป็นต้น ซึ่งเป็นหลักการที่ใช้ในการวิเคราะห์ ข้อ ก. ข. ค. ข้างต้น

๒.๒.๓.๓ ในงานของดร.อนุสร จันทพันธ์ และ ดร.บุญชัย โกศลธนากุล

ท่านทั้งสองได้ศึกษาเรื่องจิตของคน โดยมีจุดประสงค์เพื่อการพัฒนาศักยภาพของตนเอง และเข้าใจผู้อื่น โดยนำเสนอจุดอ่อน จุดแข็ง แนวทางแก้ไขจุดอ่อนและส่งเสริมจุดแข็งของจิตแต่ละประเภท เมื่อรู้แล้วจึงจะสามารถเปลี่ยนวิถีชีวิต เปลี่ยนภาพ เปลี่ยนชาติ เปลี่ยนตระกูล และเปลี่ยนฐานะของตนเองได้ แนวคิดของท่านส่งเสริมแนวคิดที่ว่าจิต หรือนิสัยของคนเราสามารถเปลี่ยนแปลงได้ และหากสามารถเปลี่ยนแปลงในทางที่ถูกต้องจะนำมาซึ่งประโยชน์เฉพาะหน้า และประโยชน์สะสมในภพชาติต่อไปได้

๒.๓ รูปแบบของโยนิโสมนสิการ

แผนภูมิ ๒.๘ แสดงกรอบแนวคิดของจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาตามวิถีพุทธธรรม

รูปแบบของโยนิโสมนสิการในงานวิจัยนี้ จะจำแนกตามจุดมุ่งหมายในการพัฒนาตามวิถีพุทธธรรม ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๓ ส่วน คือ

๑) เพื่อการพัฒนาตน หมายถึง การแสวงหาความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งก็คือส่วนของปฏิบัติ เป็นการศึกษาลักษณะ หรือหลักธรรมในพระพุทธศาสนา สำหรับนำไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติ(ส่วนที่ ๒) เพื่อบรรลุเป้าหมายชีวิต(ส่วนที่ ๓)

๒) เพื่อการปฏิบัติ เป็นขั้นของการปฏิบัติ การนำความรู้ที่ได้ศึกษามาเป็นอย่างดีไปปฏิบัติ ทั้งต่อตนเอง(อัตตัตตะ คือการบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตตน) ต่อผู้อื่น(ปรัตตะ คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนผู้อื่นให้บรรลุประโยชน์) และเกิดประโยชน์ร่วมระหว่างตนเองและผู้อื่น(อุภัตตะ คือ ประโยชน์ที่ทั้งเกิดขึ้นแก่ตน และผู้อื่น รวมทั้งสังคมและชุมชน)

๓) เพื่อบรรลุผลจากการปฏิบัติ ที่เรียกว่า ปฏิเวธ ซึ่งประกอบด้วยความสุข ๒ ระดับ คือ (๑) ความสุขในการดำเนินชีวิต (๒) ความสุขที่แท้จริง

นอกจากนี้การจำแนกประเภทตามแนว ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธดังกล่าวแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายเฉพาะในส่วนการปฏิบัติ ซึ่งแบ่งได้ ๓ ระดับ^{๕๐} ดังจะให้ความหมายโดยสรุปดังนี้

๑) ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์บัดนี้ ประโยชน์ชีวิตนี้หรือประโยชน์ปัจจุบัน เป็นจุดหมายขั้นต้นหรือจุดหมายเฉพาะหน้า หมายถึง ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ทรัพย์สิน ชีวิตคู่ที่เป็นสุข เป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยชอบธรรม การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้โดยถูกต้อง การใช้สิ่งเหล่านี้ทำตนและคนที่เกี่ยวข้องให้มีความสุข การอยู่ร่วมกันด้วยดีและธรรมที่เป็นไปเพื่อได้ ทิฏฐธัมมิกัตถะ ๔ ประการ คือ

- ก) ความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาจัดดำเนินการ
- ข) รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สินและผลแห่งกิจการงานให้รอดพ้นอันตรายไม่เสื่อมเสีย
- ค) รู้จักเสวนาคบหาคนที่เกื้อกูลแก่การงานความดีงามและความก้าวหน้าของชีวิต
- ง) รู้จักเลี้ยงชีวิตแต่พอดีให้มีความสุขได้โดยไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย สามารถประหยัดทรัพย์ไว้ให้เพิ่มพูนขึ้นได้

๒) สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า หรือประโยชน์ที่ลึกล้ำยิ่งกว่าที่จะมองเห็นกันเฉพาะหน้า เกี่ยวด้วยชีวิตด้านในหรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต เป็นจุดหมายธรรมที่เป็นไปเพื่อได้ สัมปรายิกัตถะ ๔ ประการ

- ก) มีความเชื่อ ประกอบด้วยเหตุผล ถูกหลักพระศาสนา ซาบซึ้งในคุณพระรัตนตรัย มีสิ่งดีงามเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ
- ข) ถึงพร้อมด้วยศีล มีความประพฤติดีงามเลี้ยงชีพโดยทางสุจริต มีระเบียบวินัยสมควรแก่ภาวะแห่งการดำเนินชีวิตของตน
- ค) ประกอบด้วยความเสียสละ รู้จักเผื่อแผ่แบ่งปัน พร้อมที่จะช่วยเหลือคนที่ควรได้รับการช่วยเหลือ
- ง) ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา รู้จักคิดรู้จักพิจารณา รู้เท่าทันโลกและชีวิต สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระได้ตามโอกาส

๓) ปรมัตถะ ประโยชน์สูงสุด อันจะนำไปสู่สภาวะเหนือโลก

๒.๓.๑ เพื่อการพัฒนาตน

การพัฒนาตนเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปภายในตัวบุคคล กระบวนการพัฒนาจะเริ่มต้นและดำเนินไปได้ ต้องอาศัยความติดต่อกับสภาพแวดล้อมและอิทธิพลจากภายนอกเป็นแรงผลักดัน หรือเป็นปัจจัยก่อตัว หลังจากนั้นการพัฒนาตนก็จะเกิดขึ้นภายใน

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๕๕๔.

ตนและพัฒนาเป็นแนวคิด ทศนคติ ค่านิยม กรอบความคิด เป็นต้น ดังนั้นการพัฒนาตนจึงดำเนินไป ๒ ขั้นตอน คือ

๒.๓.๑.๑. จากแหล่งภายนอก กระบวนการพัฒนาตนจากแหล่งภายนอกที่ดีที่สุดวิธีหนึ่งคือ การพัฒนาผ่านกัลยาณมิตร(ในที่นี้คงจะไม่กล่าวถึงคุณสมบัติของกัลยาณมิตร เพราะสามารถศึกษาได้จากเอกสารทางธรรมทั่วไป) ประกอบด้วย พ่อแม่ พี่น้อง ครูบาอาจารย์ เพื่อน เป็นต้น เบื้องต้นแล้วบุคคลเหล่านี้เองจะช่วยให้เราเกิดความรู้ในหลักการหรือหลักธรรม ที่ถูกต้องดีงาม เกิดความเข้าใจ ความซาบซึ้ง และศรัทธาในหลักพุทธธรรม

๒.๓.๑.๒ จากภายในตน เป็นกระบวนการพัฒนาตนที่เกิดจากภายในโดยผ่านการโยนิโสมนสิการ คือ กระบวนการคิดแยกคาย คิดถูกต้อง คิดถูกทาง ดังได้กล่าวถึง บทบาทของโยนิโสมนสิการแล้ว ในส่วนของการพัฒนาตน โยนิโสมนสิการจะเข้ามามีบทบาทในการทำงานต่อกจากกัลยาณมิตร เป็นการทำงานภายในเพื่อสร้างให้เกิดความรอบความคิด ทศนคติ ค่านิยม ที่ถูกต้องดีงามตามแนวพุทธเพื่อนำไปสู่ภาคปฏิบัติต่อไป อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีซึ่งมีไม่มากนักกระบวนการภายในตนอาจจะเกิดขึ้นได้เองกับบุคคลบางคน อันสืบเนื่องมาจากเหตุในกาลก่อน คนเหล่านี้ก็สามารถพัฒนาจากภายในได้โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการพัฒนาจากภายนอกก่อน

ในกระบวนการพัฒนาตนตามวิถีพุทธ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องประกอบด้วย การรับรู้อย่างถูกต้อง การคิด พิจารณาอย่างถูกต้อง และนำไปสู่การปฏิบัติอย่างถูกต้อง โดยจะต้องเรียนรู้ และเข้าใจหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ดังนั้น ในกระบวนการพัฒนาตน จะต้องวางอยู่บนฐานของการศึกษาภาคปริยัติควบคู่ไปด้วยอย่างเหมาะสม

๒.๓.๒ เพื่อการปฏิบัติถูกต้องต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อส่วนรวม

แนวทางการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาจะอยู่ในระบบมัชฌิมาปฏิปทา (มรรคมืองค์๘) โดยสามารถแบ่งตามระดับของจุดมุ่งหมายได้ ดังนี้คือ^{๕๒}

๑. บรรลุประโยชน์ตน(อัตตัตถะ) เป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ตนโดยเฉพาะ เน้นการพึ่งตนได้ในทุกระดับ เพื่อความไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น หรือถ่วงหมู่คณะ และเพื่อความเป็นผู้พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่น คุณธรรมที่เป็นแกนนำเพื่อการบรรลุประโยชน์ตนนี้ คือ ปัญญา ส่วนหลักธรรมทั่วๆ ไปที่สอนไว้เพื่อความมุ่งหมายนี้มีหลายประการ เช่น

^{๕๒} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๕๙๔-๖๐๐.

นาถกรรมธรรม ๑๐ ประการ เป็นต้น กล่าวอย่างกว้างๆ คือ การบำเพ็ญไตรสิกขาในแง่ที่เป็นความรับผิดชอบต่อตนเองให้บริบูรณ์

๒. บรรลุประโยชน์ผู้อื่น(ปรัตถะ) เป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้บรรลุหรือเข้าถึงจุดหมายแห่งชีวิตของเขาในระดับต่างๆ ประคับประคองให้เขาสามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นผลที่เกิดแก่คนอื่นนอกจากตัวเรา คุณธรรมที่เป็นแกนนำ คือ กรุณา หลักธรรมทั่วไปที่ใช้สอนมี สังคหัตถ์ ๔ ประการ การทำหน้าที่และบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆของกัลยาณมิตร เป็นต้น

๓. บรรลุประโยชน์ทั้งสองฝ่าย(อุภยัตถะ) เป็นประโยชน์ร่วมกัน ประโยชน์ต่อสังคม ชุมชน เช่น ประโยชน์ที่เกิดจากของกลางและกิจกรรมร่วม โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่อันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติเพื่อบรรลุอัตตัตถะ และปรัตถะของทุกคน คุณธรรมที่เป็นแกนนำที่จะให้บรรลุจุดหมายนี้คือ วินัย และ สามัคคี หลักธรรมทั่วไปที่อาจใช้ได้คือ สาราณียธรรม ๖ และ อปริหานิยธรรม ๗ ประการ เป็นต้น ตลอดจนพฤติกรรมที่เกื้อกูล ที่พึงประสงค์ ที่สังคมพึงต้องโดยทั่วไป

๔. บรรลุประโยชน์สูงสุด(นิพพาน) หมายถึง การบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตสูงสุด ได้แก่ ประโยชน์สูงสุด (ปรมาตถะ) ประโยชน์อย่างยวดยิ่ง หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดหรือที่หมายขั้นสุดท้าย ได้แก่ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระโปร่งโล่ง ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความยึดติดถือมั่นหวั่นหวาดของตนเอง ปราศจากกิเลสผาผนที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไร้ทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิง อันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบาน โดยสมบูรณ์ เรียกว่า วิมุตติ หรือนิพพาน

เนื่องจากงานวิจัยนี้ มุ่งเน้นการปฏิบัติที่สามารถนำไปในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน จึงขอขยายความในส่วนของกลุ่มของหลักธรรมที่ใช้ในการปฏิบัติ เพื่อการปฏิบัติถูกต้องในระดับต่างๆ ดังนี้

ก) ธรรมที่เป็นไปเพื่อการปฏิบัติถูกต้องต่อตนเอง เช่น

(๑) กุศลกรรมบถ ๑๐ (กายสุจริต ๓, วาจาสุจริต ๔, มโนสุจริต ๓) หมายถึง ทางแห่งกรรมดี, ทางทำดี, ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล, กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติมี ๑๐ อย่าง คือ

- กายกรรม ๓ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากทำลายชีวิต
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากถือเอาของที่เขามิได้ให้
๓. กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากประพฤติดิฉันในกาม

- วจีกรรม ๔ ได้แก่

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จ
๕. ปิสุณายวาจา เวรมณี เว้นจากพูดส่อเสียด
๖. ผรุสยา วาจา เวรมณี เว้นจาก พูดคำหยาบ
๗. สัมผัปปลาปา เวรมณี เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ

- มโนกรรม ๓ ได้แก่

๘. อนภิชฌาไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา
๙. อพยาบาท ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา
๑๐. สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบตามคลองธรรม

(๒) บุญกิริยาวัตถุ ๓ (ทาน ศีล ภาวนา) ซึ่งเป็นการขัดต่อพฤติกรรมโดยทั่วไป^{๕๓}

- ทาน การให้ การสละ การเผื่อแผ่แบ่งปัน เป็นการให้เพื่ออนุเคราะห์ เช่น ช่วยเหลือผู้ยากไร้ตกทุกข์ได้ยากต่าง ๆ ให้เพื่อสงเคราะห์ เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจสมานไมตรี แสดงน้ำใจสร้างสามัคคีบ้าง ให้เพื่อบูชาคุณความดี เพื่อยกย่องส่งเสริมสนับสนุนคนดีบ้าง เป็นการให้ในด้านทรัพย์สินสิ่งของ ปัจจัยเครื่องใช้ยังชีพ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ก็มี ให้ความรู้ ศิลปวิทยาการ ให้คำแนะนำสั่งสอน บอกแนวทางดำเนินชีวิต หรือให้ธรรมก็มี ให้ความมีส่วนร่วมในการบำเพ็ญกิจที่ดั่งงามก็มี ตลอดจนให้อภัยที่เรียกว่า อภัยทาน

- ศีล ความประพฤติดีงาม และการเลี้ยงชีพในทางสุจริต ความมีระเบียบวินัย และความมีกิริยามารยาทงดงาม เฉพาะอย่างยิ่งเน้นศีลในระดับการไม่เบียดเบียนหรือการอยู่ร่วมกันด้วยดี โดยสงบสุขในสังคม กล่าวคือ การไม่ประทุษร้ายจิตใจบหลู่เกียรติ ทำลายวงศ์ตระกูลของกันและกัน การไม่หักหาญฉ้อโกงผลประโยชน์กันด้วยวิธีประทุษร้ายทางวาจา และการไม่ซ้ำเติมตนเองด้วยสิ่งเสพติด ซึ่งทำให้เสื่อมทรามเสียสติสัมปชัญญะที่เป็นเครื่องเหนี่ยว

^{๕๓} ดูหลักและคำอธิบายประกอบใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๕, อญ.อญฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔, พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๗๒, พุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๐๒, ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๑๕๔-๑๕๕, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๕๗.

ร้งป้องกันจากความผิดพลาดเสียหายและคุ้มครองไว้ในคุณความดี นอกจากนี้อาจพยายามฝึกตนเพิ่มขึ้นในด้านการงดเว้นสิ่งหยาบเพื่อบำรุงบำเรอปรนเปรอความสุขต่างๆ และหัดให้เป็นอยู่ง่าย ๆ ด้วยการรักษาอุโบสถ ถือศีล ๘ ตลอดจนศีล ๑๐ ประการ ตามโอกาส หรืออาจปฏิบัติในทางบวกเช่น ขวนขวายช่วยเหลือรับใช้ร่วมมือและบริการต่างๆ (ไวยาวัจกรรม)

- ภาวนา การฝึกปรีชาจิตและปัญญา คือ ฝึกอบรมจิตใจให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมต่างๆ ให้เข้มแข็งมั่นคงหนักแน่น และให้มีปัญญารู้เท่าทันสังขาร พุทอย่างสมัยใหม่ ว่ารู้เท่าทันโลกและชีวิต หรือมีโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ที่ถูกต้อง ภาวนานี้ก็คือ สมาธิและปัญญาในไตรสิกขา พุทธเต็มว่า สมาธิภาวนาและปัญญาภาวนานั้นเอง แต่ไม่ย่ำเน้นแต่ละอย่างให้เด่นชัดนัก จึงผ่อนเอามากล่าวรวมจัดเข้าเป็นหัวข้อเดียวกัน มีความหมายคลุมตั้งแต่สัมมาวายามะที่ให้เพียรละกิเลส เพียรอบรมปลูกฝังกุศลธรรมในหมวดสมาธิ จนมาถึงการมีสัมมาทิฐิ และความดำริที่ชอบประกอบด้วยเมตตากรุณาในสัมมาสังกัปปะที่เป็นหมวดปัญญา วิธีการและข้อปฏิบัติที่ท่านเน้นสำหรับการฝึกปรีชาจิตและปัญญาในระดับเหมารวมอย่างนี้ ก็คือการแสวงปัญญาและชำระจิตใจด้วยการสดับธรรม (รวมทั้งอ่าน) ที่เรียกว่า ธรรมสวนะ การแสดงธรรม สนทนาธรรม การแก้ไขปลูกฝังความเชื่อ ความเห็น ความเข้าใจให้ถูกต้อง การเจริญเมตตาและการควบคุมขัดเกลากิเลสโดยทั่วไป

ในระบบบุญกิริยาวัตถุ ๓ นี้ เน้นข้อปฏิบัติเบื้องต้นที่เกี่ยวกับการแสดงออกทางกาย วาจา การปฏิบัติต่อกันระหว่างมนุษย์ หรือความสัมพันธ์ซึ่งเป็นการกระทำที่ปรากฏรูปร่างมองเห็นได้ชัด ปฏิบัติได้ง่ายกว่า แยกกระจายเป็น ๒ ข้อ คือ ทานและศีล มุ่งขัดเกลากำชีวิตจิตใจภายในให้ประณีตเจริญงอกงามขึ้น โดยใช้การกระทำภายนอกที่หยาบกว่า เป็นเครื่องมือส่วนการปฏิบัติขั้นสมาธิและปัญญา หรืออริจิตและอริปัญญา ในทางปฏิบัติสมัยต่อๆ มา มักเป็นที่รู้กันว่าระบบของมรรคในรูปบุญกิริยา ๓ นี้ ท่านจัดไว้ให้เหมาะสำหรับสอนคฤหัสถ์ ส่วนระบบที่ออกรูปเป็นไตรสิกขาเป็นแบบแผนใหญ่ เป็นหลักกลางสำหรับการปฏิบัติธรรมเต็มตามกระบวนการเหมาะกับการปฏิบัติของพระสงฆ์

(๓) อนุปปฟกัถา ๕^{๔๔} หมายถึง เรื่องที่กล่าวถึงตามลำดับ, ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลากิเลสตัณหาของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นเป็นชั้นๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมัตถ์

(ก) ทานกถา ว่าด้วยการให้ทาน

(ข) ศีลกถา ว่าด้วยการรักษาศีล

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, หน้า ๒๔๖.

- (ค) สัตกถา ว่าด้วยความสุขในสวรรค์
- (ง) กามาทีนวกถา ว่าด้วยโทษและความต่ำทรามของกาม
- (จ) เนกขัมมานิสังสกถา ว่าด้วยอานิสงส์แห่งการหลีกออกจากกาม

(๔) นาถกรณธรรม ๑๐ ประการ^{๕๕} หมายถึง ธรรมอันกระทำที่พึง, ธรรมสร้างที่พึง, คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึงของตนได้

๑. ศีล (ความประพฤติดีงามสุจริต รักษาระเบียบวินัย มีอาชีพะบริสุทธิ์)
๒. พาหุสัจจะ (ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก มีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้ง)
๓. กัลยาณมิตรตตา (ความมีกัลยาณมิตร, การคบคนดี ได้ที่ปรึกษา และผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี)
๔. โสวัจสสตา (ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย รับฟังเหตุผล)
๕. กิงกรณียesu ทักขตา (ความเอาใจใส่ช่วยขวนขวายในกิจใหญ่น้อยทุกอย่างของเพื่อนร่วมหมู่คณะ รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง สามารถจัดทำให้สำเร็จเรียบร้อย)
๖. ฆัมมกามตา (ความเป็นผู้ใคร่ธรรม คือ รักธรรม ใฝ่ความรู้ใฝ่ความจริง รู้จักพูดรู้จักฟัง ทำให้เกิดความพอใจ นำร่วมปรึกษาสนทนา ชอบศึกษา ยินดีปรีดาในหลักธรรมหลักวินัยที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไป)
๗. วิริยารัมภะ (ความขยันหมั่นเพียร คือ เพียรละความชั่ว ประกอบความดีมีใจแกล้นกล้า บากบั่นก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระ)
๘. สันตุฏฐิ (ความสันโดษ คือ ยินดี มีความสุขความพอใจด้วยปัจจัย ๔ ที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบธรรมของตน)
๙. สติ (ความมีสติ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่หาคำที่พูดไว้ได้ ไม่มีความประมาท)
๑๐. ปัญญา (ความมีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง)

นาถกรณธรรมนี้ ท่านเรียกว่าเป็น พหุการธรรม หรือ ธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังหนุนในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพบูรณ์

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๒๔.

(๕) มงคล ๓๘ ประกอบด้วย^{๕๖}

๑. ไม่คบคนพาล ๒. คบบัณฑิต ๓. บูชามงคลที่ควรบูชา ๔. อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม ๕. มีบุญวาสนามาก่อน ๖. ตั้งตนชอบ ๗. เป็นพหูสูต ๘. มีศีลปะ ๙. มีวินัย ๑๐. มีวาจาสุภาสิต ๑๑. บำรุงบิดามารดา ๑๒. เลี้ยงดูบุตร ๑๓. สงเคราะห์ภรรยา ๑๔. งานไม่คั่งค้าง ๑๕. บำเพ็ญทาน ๑๖. ประพฤติธรรม ๑๗. สงเคราะห์ญาติ ๑๘. ทำงานไม่มีโทษ ๑๙. จดเว้นบาป ๒๐. สรรวมจากการดีมีน้ำเมา ๒๑. ไม่ประมาทในธรรม ๒๒. มีความเคารพ ๒๓. มีความถ่อมตน ๒๔. มีความสันโดษ ๒๕. มีความกตัญญู ๒๖. พังกรรมตามกาล ๒๗. มีความอดทน ๒๘. เป็นคนว่าง่าย ๒๙. เห็นสมณะ ๓๐. สนทนาธรรมตามกาล ๓๑. บำเพ็ญตบะ ๓๒. ประพฤติพรหมจรรย์ ๓๓. เห็นอริยสัจ ๓๔. ทำพระนิพพานให้แจ้ง ๓๕. จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ๓๖. จิตไม่โศก ๓๗. จิตปราศจากธุลี ๓๘. จิตเกษม

ข) ธรรมที่เป็นไปเพื่อการปฏิบัติถูกต้องต่อผู้อื่น เช่น

(๑) บุญกิริยาวัตถุ ๑๐^{๕๗} หมายถึง สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า การกระทำที่เกิดเป็นบุญ เป็นกุศล ได้แก่

๑. บุญสำเร็จได้ด้วยการบริจาคทาน (ทานมัย) คือการเสียสละนับแต่ทรัพย์ สิ่งของ เงินทอง ตลอดจนร่างกาย สติปัญญา ความรู้ความสามารถ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยส่วนรวม รวมถึงการละกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ ออกจากจิตใจ จนถึงการสละชีวิตอันเป็นสิ่งมีค่าที่สุดเพื่อการปฏิบัติธรรม

๒. บุญสำเร็จได้ด้วยการรักษาศีล (ศีลมัย) คือการตั้งใจรักษาศีล และการปฏิบัติตนไม่ให้ละเมิดศีล ไม่ว่าจะเป็นศีล ๕ หรือศีล ๘ ของอุบาสกอุบาสิกา ศีล ๑๐ ของสามเณร หรือ ๒๒๗ ข้อของพระภิกษุ เพื่อรักษากาย วาจา และใจ ให้บริสุทธิ์สะอาด พ้นจากกายทุจริต ๔ ประการ คือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ละเว้นจากการลักทรัพย์ ละเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม และเสพสิ่งเสพติดมีนเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท วาจิตทุจริต ๔ ประการ คือ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดปด ไม่พูดเพ้อเจ้อ และไม่พูดคำหยาบ มโนทุจริต ๓ ประการ คือ ไม่หลงงมงาย ไม่พยาบาท ไม่หลงผิดจากทำนองคลองธรรม

๓. บุญสำเร็จได้ด้วยการภาวนา (ภาวนามัย) คือการอบรมจิตใจในการละกิเลส ตั้งแต่ขั้นหยาบไป จนถึงกิเลสอย่างละเอียด ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นโดยใช้สมาธิปัญญา รู้ทาง

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๓.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๕.

เจริญและทางเสื่อม จนเข้าใจอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นทางไปสู่ความพ้นทุกข์ บรรลุมรรค ผล นิพพานได้ในที่สุด

๔. บุญสำเร็จได้ด้วยการประพติด่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ (อปจายนมัย) คือการให้ความเคารพ ผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณ ๓ ประเภท คือ ผู้มี วัชวุฒิ ได้แก่พ่อแม่ ญาติพี่น้องและผู้สูงอายุ ผู้มี คุณวุฒิ หรือคุณสมบัติ ได้แก่ ครูบาอาจารย์ พระภิกษุสงฆ์ และผู้มี ชาติวุฒิ ได้แก่พระมหากษัตริย์ และเชื้อพระวงศ์

๕. บุญสำเร็จได้ด้วยการชวนช่วยในกิจการที่ชอบ (เวยยาวัจจมัย) คือ การกระทำสิ่งที่เป็นคุณงามความดี ที่เกิดประโยชน์ต่อคนส่วนรวม โดยเฉพาะทางพระพุทธศาสนา เช่น การชักนำบุคคลให้มาประพฤติปฏิบัติธรรม มีทาน ศีล ภาวนา ในฝ่ายสัมมาทิฐิ

๖. บุญสำเร็จได้ด้วยการให้ส่วนบุญ (ปัตติทานมัย) คือ การอุทิศส่วนบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งปวง การบอกให้ผู้อื่นได้ร่วมอนุโมทนาด้วย ทั้งมนุษย์และอมนุษย์ ได้ทราบข่าวการบุญการกุศลที่เราได้กระทำไป

๗. บุญสำเร็จได้ด้วยการอนุโมทนา (ปัตตานุโมทนามัย) คือ การได้ร่วมอนุโมทนา เช่น กล่าว สาธุ เพื่อเป็นการยินดี ยอมรับความดี และขอมีส่วนร่วมในความดีของบุคคลอื่น ถึงแม้ว่าเราไม่มีโอกาสได้กระทำ ก็ขอให้ได้มีโอกาสได้แสดงการรับรู้ด้วยใจปิตินดีในบุญกุศลนั้น ผลบุญก็จะเกิดแก่บุคคลที่ได้อนุโมทนาบุญนั้นเองด้วย

๘. บุญสำเร็จได้ด้วยการฟังธรรม (ธัมมัสสวนมัย) คือ การตั้งใจฟังธรรมที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อน หรือที่เคยฟังแล้วก็รับฟังเพื่อได้รับความกระจ่างมากขึ้น บรรเทาความสงสัยและทำความเข้าใจให้ถูกต้องยิ่งขึ้น จนเกิดปัญญาหรือความรู้ ก็พยายามนำเอาความรู้และธรรมะนั้นนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ สู้หนทางเจริญต่อไป

๙. บุญสำเร็จได้ด้วยการแสดงธรรม (ธัมมเทศนามัย) คือ การแสดงธรรมไม่ว่าจะเป็นรูปของการกระทำ หรือการประพฤติปฏิบัติด้วยกาย วาจา ใจ ในทางที่ชอบ ตามรอยบาทองค์พระศาสดา ให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุคคลอื่น หรือการนำธรรมไปขัดเกลากิเลสอุปนิสัยเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น ให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา มาประพฤติปฏิบัติธรรมต่อไป

๑๐. บุญสำเร็จได้ด้วยการทำความเห็นให้ตรง (ทิฏฐุชุกัมม) คือ ความเข้าใจในเรื่องบาป บุญ คุณ โทษ สิ่งที่เป็นแก่นสารสาระหรือไม่ใช่แก่นสารสาระ ทางเจริญทางเสื่อม สิ่งอันควรประพติดสิ่งอันควรละเว้น ตลอดจนการกระทำความคิดความเห็นให้เป็นสัมมาทิฐิอยู่เสมอ

บุญกิริยาวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนี้ ผู้ใดได้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งหรือยิ่งมากจนครบ ๑๐ ประการแล้ว ผลบุญย่อมเกิดแก่ผู้ได้กระทำมากตามบุญที่ได้กระทำ ยิ่งได้มีการเตรียมกาย วาจา ใจ ให้สะอาดบริสุทธิ์แล้ว ก็ยิ่งได้รับบุญมหาศาลตามความละเอียดประณีตที่เข้าถึงยิ่งๆ ขึ้นไป

(๒) ทิศ ๖ เป็นธรรมที่แสดงถึงบทบาท หน้าที่ที่มีต่อคน ๖ กลุ่ม ซึ่งประกอบด้วย^{๕๘}

- ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดา
- ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์
- ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรภรรยา
- ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย
- ทิศเบื้องต่ำ ได้แก่ ปาว/ลูกจ้าง
- ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์

(๓) สังคหวัตถุ ๔^{๕๙}

หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

๑.. ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินของที่เราหามาได้ มิใช่สิ่งจีรังยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้

๒. ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็ประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างยิ่ง เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้นจะต้องพูดโดยยึดถือหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้ คือ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๓. อตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๘๖.

๔. สมานัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอดันเสมอปลาย คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยม และไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย

ค) ธรรมที่เป็นไปเพื่อการปฏิบัติถูกต้องต่อส่วนรวม (คือต่อตนเองและผู้อื่นก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวม) เช่น

(๑) สาราณียธรรม ๖ หมายถึง เมตตาธรรมที่แสดงใน ๖ ทาง คือ^{๖๐}

- เมตตากายกรรม คือการปฏิบัติ การกระทำต่อกันทางกาย ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ เช่น ช่วยถือสิ่งของ ช่วยทำความสะอาดบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หาดอาหารให้รับประทาน ชักเสื้อผ้าให้ แสดงอาการกิริยาสุภาพต่อกัน เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นต้น

- เมตตาวจีกรรม คือการกล่าววาจาที่สุภาพต่อกัน ไม่ด่าทอ นินทา กล่าวร้าย หรือพูดคำหยาบ มีแต่บอกสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำ ตักเตือนกันด้วยความหวังดี พูดถึงกันด้วยความเคารพนับถือทั้งต่อหน้าและลับหลัง

- เมตตาเมโนกรรม คือการมีจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดีมีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

- สาราณโภคิ ได้สิ่งใดมาแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

- สีสสามัญญตา คือการประพฤติที่สุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

- ทิฏฐิสามัญญตา คือการเคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกันตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ไม่สร้างข้อขัดแย้งโดยไม่มีเหตุผล จนทำให้ไม่มีเมตตากายกรรม วจีกรรม และเมโนกรรม ต่อกัน ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงาม หรือ จุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

(๒) อปรีหานิยธรรม ๗^{๖๑}

อปรีหานิยธรรมนี้เป็นหลักธรรมสำหรับใช้ในการปกครอง เพื่อป้องกันมิให้การบริหารหมู่คณะเสื่อมถอยแต่กลับเสริมให้เจริญเพียงส่วนเดียว สามารถนำไปใช้ได้ทั้งหมู่ชนและผู้บริหารบ้านเมืองและพระภิกษุสงฆ์ ดังนั้นคือ อปรีหานิยธรรมสำหรับหมู่ชน และ

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๗๓.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๘๙-๒๙๑.

การบริหารบ้านเมือง เป็นหลักในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อมนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว มี ๗ ประการ คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ เป็นการประชุมพบปะปรึกษาหารือกิจการงานต่าง ๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันโดยสม่ำเสมอ

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการประชุมและการทำกิจกรรมทั้งหลายที่พึงกระทำร่วมกัน หรือพร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง

๓. ไม่บัญญัติ หรือลบล้างข้อบัญญัติต่าง ๆ เป็นการไม่เพิกถอน ไม่เพิ่มเติม ไม่ละเมิดหรือวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมเนียม

๔. ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์ยาวนาน ดังนั้นเราต้องให้เกียรติ ให้ความเคารพนับถือ และรับฟังความคิดเห็นของท่านในฐานะที่เป็นผู้รู้และมีประสบการณ์มามาก

๕. ไม่ข่มเหงสตรี เป็นการให้เกียรติและคุ้มครองสตรี มิให้มีการกดขี่ข่มเหงรังแก

๖. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ คือการให้ความเคารพศาสนสถาน ปุชนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความจำ ปลุกเร้าให้เราทำความดี และเป็นที่ยกย่องของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานที่สำคัญเหล่านั้นตามประเพณีที่ดีงาม

๗. ให้การอารักขาพระภิกษุสงฆ์ หรือผู้ทรงศีล เป็นการจัดการให้ความอารักขา บำรุงคุ้มครองอันชอบธรรมแก่บรรพชิตผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักใจ และเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

๒.๓.๓ เพื่อถึงซึ่งความสุขที่แท้จริง

ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงกิจที่พึงปฏิบัติเพื่อให้ถึงความสุขที่แท้จริง หรือเพื่อถึงซึ่งความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลส หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง มี ๔ ประการ^{๒๒} คือ

๑. ปริณญากิจ เป็นกิจในการกำหนดรู้ทุกข์
๒. ปหานกิจ เป็นกิจในการละสมุทัย

^{๒๒} พันเอก ธงชัย แสงรัตน์, ปริณญาในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

๓. สัจฉิกิริยากิจ เป็นกิจในการทำให้แจ้งนิโรธสัจ
๔. ภาวนากิจ เป็นกิจในการเจริญมรรคสัจ

ปัญญาก่อเกิดจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปรโตโฆสะ และปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ สำหรับโยนิโสมนสิการมีบทบาทสำคัญมาก ในปริณญากิจ พระพุทธองค์ ทรงเร่งให้ภิกษุทำปริณญากิจว่า เราขอบอก ผู้ใดเชื่อว่าถึงที่สุดแห่งทุกข์ เพราะถึงที่สุดแห่งทุกข์ ด้วยปริณญา ๓^{๖๓} คือ

๑. ญาณปริณญา คือ กำหนดรู้สิ่งทั้งปวง ด้วยความรู้ยิ่ง รู้ยิ่งในขั้นญาณปริณยานี้ มีทั้งการศึกษาปริยัติ เป็นปัญญาขั้นการฟังเป็นปรโตโฆสะ จึงเป็นการปฏิบัติธรรมขั้นปริยัติ ศาสนา

๒. ตีรณปริณญา คือ กำหนดรู้สิ่งทั้งปวง ด้วยการพิจารณา กำหนดรู้ด้วยการพิจารณานี้ เป็นการประกอบโยนิโสมนสิการ ในขั้นปฏิบัติศาสนา

๓. ปหานปริณญา คือ กำหนดรู้สิ่งทั้งปวงด้วยการละ การละนี้ เป็นกิจในการละสมุทัย จึงเป็นปฏิเวธศาสนา

ดังได้กล่าวแล้วตั้งแต่ส่วนของการพัฒนาตน โดยการศึกษาหาความรู้ต่างๆ เชิงปริยัติที่เป็นประโยชน์ทั้งในส่วนของการปฏิบัติเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดี และ ในการปฏิบัติเพื่อบรรลุความสุขสูงสุดแล้ว ในส่วนนี้จึงเน้นการใช้โยนิโสมนสิการเพื่อขั้นตีรณปริณญา คือ ขั้นการกำหนดรู้สิ่งทั้งปวงด้วยการพิจารณาเพื่อการถึงความสุขที่แท้จริง

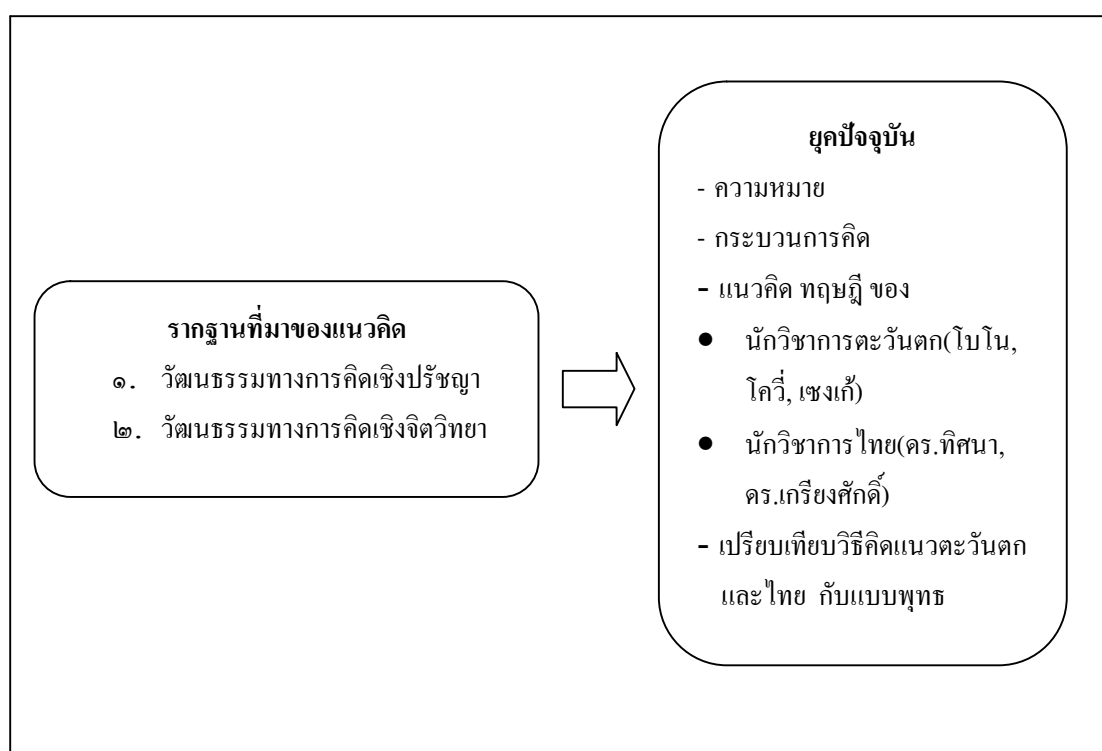
โยนิโสมนสิการเป็นกิจการงานทางใจ(มโนทวาร) เป็นการกระทำไว้ในใจอย่างแยบคาย เป็นความคิดที่ถูกต้องตรงตามสภาวะธรรม เป็นธรรมที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการปฏิบัติทั้งเพื่อความสุขในการดำเนินชีวิต และเพื่อความพ้นทุกข์ ปัญญาในระดับต่างๆ นี้จะเกิดได้โดยอาศัยเหตุพิเศษอย่างหนึ่งคือ โยนิโสมนสิการในบรรดาเหตุทั้งหลายที่ได้ตรัสไว้ บางสูตรตรัสว่าสมาธิเป็นเหตุให้เกิดปัญญา บางพระสูตรตรัสว่ากัลยาณมิตรเป็นเหตุให้เกิดปัญญา บางพระสูตรตรัสว่าสติเป็นเหตุให้เกิดปัญญา แต่ขอให้ทราบเป็นเบื้องต้นว่า เหตุเหล่านั้นมาประชุมลงที่โยนิโสมนสิการทั้งสิ้น หมายความว่า ถ้าไม่มีโยนิโสมนสิการแล้ว สติที่เจริญได้ สมาธิที่เจริญได้ ก็จะไม่เป็นไปเพื่อปัญญา โยนิโสมนสิการเป็นอาหารของปัญญา ขาดโยนิโสมนสิการจะเจริญมรรคแจ้งอริยสัจไม่ได้ โยนิโสมนสิการจึงเป็นเบื้องต้นในอันที่จะทำปัญญาทั้งหลายให้เกิดเพื่อการตัดวัฏฏะให้สิ้นไป

^{๖๓} พ. ส. อ. (บาลี) ๔ / ๔๔๐.

บทที่ ๓

แนวคิด ทฤษฎี และสาระสำคัญของวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย

ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ ๒ ถึงบทบาทและความสำคัญของโยนิโสมนสิการในฐานะแห่งการเชื่อมต่อระหว่างพุทธธรรมกับวัฒนธรรมปฏิบัติ คือ การนำเอาหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสู่ภาคปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยการรับเข้าหลักธรรม พิจารณาและส่งออกอย่างแยบคาย อันเป็นเหตุก่อให้เกิดปัญญา จนถึงการบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ในบทนี้จะแสดงถึงเนื้อหาเกี่ยวกับวิธีคิดทางซีกโลกตะวันตกแสดงให้เห็นถึงรากฐานที่มาของวัฒนธรรมการคิด ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวคิดของวิธีคิดยุคปัจจุบันทั้งแนวคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย รวมทั้งวิเคราะห์และเปรียบเทียบให้เห็นถึงความคล้ายคลึงหรือความแตกต่างของแนวคิดยุคปัจจุบันและแนวคิดของวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการตามแบบพระพุทธศาสนา

แผนภูมิ ๓.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษาแนวคิด และสาระสำคัญของวิธีคิดของ
 นักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย

๓.๑ รากฐานที่มาของวัฒนธรรมทางการคิด

ในการศึกษาวิธีคิดในยุคปัจจุบัน คงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจถึงรากฐานที่มาของวัฒนธรรมการคิดของทางตะวันตก เพราะเราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าแนวคิดของวิธีคิดในโลกยุคปัจจุบันนี้ได้รับอิทธิพลมาจากระบบการคิดของทางตะวันตก และหากจะศึกษาย้อนไปสู่อดีตเพื่อหารากฐานที่มาของวัฒนธรรมทางการคิดของมนุษย์ จะพบว่ามียุคโบราณที่มีรากฐานที่มาจาก ๒ สายใหญ่ ๆ คือ สายปรัชญา และสายจิตวิทยา

๓.๑.๑ วัฒนธรรมทางการคิดในเชิงปรัชญา*

กรีน (Green, ๑๙๙๔) ได้ให้ข้อสังเกตว่า ทางซีกโลกตะวันตก ปรัชญามีมาก่อนยุคเริ่มวิทยาศาสตร์ประมาณ ๒,๐๐๐ ปี ปรัชญาได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็น “ราชินีของวิทยาศาสตร์” การคิดหรือการใช้เหตุผลในสายตาของนักปรัชญา เป็นการคิดในลักษณะที่ใช้การจินตนาการนึกฝันเพื่อค้นหาความจริง เพลโต (Plato) เป็นปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ ได้อธิบายลักษณะการคิดของนักปราชญ์ว่า มีลักษณะของ “การครุ่นคิด” เพื่อหาหลักการและเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการกระทำหรือเหตุการณ์ต่างๆ อริสโตเติล (Aristotle) อธิบายกระบวนการคิดว่าเป็นกระบวนการค้นหาสิ่งที่เป็นจริงอย่างมีเหตุผล เพื่อจัดแบบแผนของสิ่งนั้นให้ได้ เขาเชื่อว่าเหตุผลสามารถนำไปสู่การเข้าใจและแก้ไขสิ่งนั้นๆ ได้ ส่วนโสเครตีส (Socrates) อธิบายกระบวนการคิดว่าเป็นกระบวนการสืบเสาะที่ใช้การอภิปรายและการโต้แย้งอย่างต่อเนื่องเพื่อจับหลักการและแบบแผนต่างๆ ของสิ่งที่คิดนั้นให้ได้ โดยไม่ยอมละความคตินั้นจนกว่าสิ่งที่คิดนั้นจะกระจ่างสำหรับตนเอง “วิญญาณของการสืบเสาะ” นับเป็นรากฐานของการคิดของนักปรัชญาเสมอมา และนับเป็นกระบวนการที่ช่วยทำให้วิทยาศาสตร์มีรูปร่างขึ้น ในศตวรรษที่ ๑๗ เดการ์ต (Descartes) ได้เขียนไว้ว่า นักปรัชญามีหน้าที่หลักในการที่จะสร้างวิธีการในการสืบเสาะแสวงหาความเป็นจริง ในฐานะนักวิทยาศาสตร์ เดการ์ต ได้กระตุ้นให้มีการสร้างระบบการคิดลักษณะของเรขาคณิตขึ้น นอกจากนี้ดีวี่ (Dewey) ได้ให้ข้อสังเกตว่า เนื่องจากการสืบเสาะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมประชาธิปไตย จึงควรที่จะส่งเสริมวิญญาณของการสืบเสาะให้เกิดขึ้นในพลเมืองของประเทศ ไม่เช่นนั้นสังคมจะเกิดความเฉื่อยชาไม่พัฒนา พลังสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในตัวคนจะถูกทอดทิ้งไปอย่างน่าเสียดาย นอกจากนั้น ยังมีนักปรัชญาที่สำคัญ ๆ ที่ได้กล่าวถึงเรื่องของการคิดอีกเป็นจำนวนมาก เช่น เฮเกิล (Hegel) เจมส์ (James) และสปิโนซา (Spinoza) เป็นต้น

* ดูรายละเอียดใน ทิศนา ขัมมณี และคณะ, วิทยาการด้านการคิด, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เดอะมาสเตอร์กรุ๊ป แมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๔๗, หน้า ๗๓-๗๕.

๓.๑.๒ วัฒนธรรมทางการคิดเชิงจิตวิทยา^๒

ประมาณกลางศตวรรษที่ ๑๙ นักปราชญ์เริ่มมองการคิดของมนุษย์ในลักษณะที่เป็นกลไกการทำงานของสมอง ซึ่งสามารถศึกษาและพิสูจน์ทดสอบได้ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ นักชีววิทยา ซึ่งได้แก่ ดาร์วิน (Darwin) และสเปนเซอร์ (Spencer) ได้สังเกตความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมสัตว์กับขนาดของสมองสัตว์ และได้มีความพยายามที่จะศึกษาในเรื่องของ “การคิด” มากขึ้น วุนด์ (Wundt) และนักเรียนของเขาได้เปิดห้องปฏิบัติการทางจิตวิทยาขึ้นเป็นแห่งแรกที่เมือง Leipzig ประเทศเยอรมนี เพื่อให้สืบค้นทดลองแสวงหาความรู้เกี่ยวกับ “การรู้” ของมนุษย์ เขาสามารถจำแนกความแตกต่างระหว่างความรู้สึก (Feeling) และการรับรู้ (Perception) ของมนุษย์ นอกจากนั้น ยังได้มีการศึกษาเรื่องการคิดในหลายรูปแบบ เช่น ในลักษณะของจิตวิทยาเกสตัลท์ (Gestalt Psychology) พฤติกรรมนิยม (Behaviorism) การวัดทางจิตวิทยา (Psychometrics) และทฤษฎีกระบวนการทางสมองในการประมวลผลข้อมูล (Information Processing Theory)

ปรัชญาและจิตวิทยา นับเป็นรากฐานที่สำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับการคิดและกระบวนการคิด แต่ละแนวให้มุมมองในเรื่องของการคิดและกระบวนการคิดที่แตกต่างกัน แนวคิดทางปรัชญามุ่งเน้นในด้านคุณสมบัติธรรมชาติและคุณภาพของการคิด รวมทั้งผลที่มีต่อพฤติกรรมมนุษย์ ส่วนแนวคิดทางจิตวิทยาก็ให้คำอธิบายเกี่ยวกับการทำงานของสมองและกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ แนวคิดทั้งสองแนวนี้นี้มีส่วนช่วยให้คำอธิบายที่สามารถทำให้เรื่องของการคิดและกระบวนการคิดกระจ่างขึ้น จะเห็นได้ว่าแนวคิด ทฤษฎี และหลักการวิธีคิดในยุคปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นของนักวิชาการตะวันตกหรือแม้แต่นักวิชาการในสังคมไทย ก็ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทั้ง ๒ นี้ทั้งสิ้น ส่วนวิธีคิดแบบพุทธจะให้ความสำคัญกับความเชื่อในหลักพุทธธรรม หรือหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ไม่ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร หลักนี้ก็ยังคงอยู่ และสามารถนำมาใช้เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายทั้งทางโลกและเพื่อความพ้นทุกข์ได้

๓.๒ แนวคิด ทฤษฎี และสาระสำคัญวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตก

ปัจจุบันเรื่องของ “การคิด” เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิต นักวิชาการและนักการศึกษาในหลายๆ ประเทศต่างให้ความสนใจ แม้แต่นักวิชาการทางตะวันตกซึ่งอดีตเคยให้ความสำคัญกับการศึกษาเรื่องการคิดและการพัฒนากระบวนการทางความคิดระยะแรกเพียงเพื่อการรักษาผู้มีปัญหาทางจิต (จิตบาบัต) ต่อมาเพื่อสร้างความสำเร็จทาง

^๒ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๓-๗๕.

วัตถุ แต่ปัจจุบันหันมาศึกษาเรื่องนี้ ในแง่มุมของการนำมาซึ่งความสุขแบบองค์รวมและการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น จะเห็นได้ว่านักคิด นักจิตวิทยาตะวันตกในยุคปัจจุบันล้วนแต่มีแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาให้รู้จักตัวตน เข้าใจตั้งแต่กระบวนการรับรู้ การปรุงแต่ง ตลอดจนศึกษาข้อมูล ตั้งแต่กระบวนการรับรู้ข้อมูล กระบวนการคิด และการจัดการแบบองค์รวม มององค์ประกอบทุกส่วนอย่างเกี่ยวเนื่อง สัมพันธ์กันมากขึ้น ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่มุ่งเน้นศึกษาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง ทำให้สามารถแก้ปัญหา และทำให้ชีวิตมีความสุขยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่า การศึกษากระบวนการรับรู้ กระบวนการคิด กระบวนการทำงานของจิตเช่นที่กล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการศึกษาที่เข้าใจแนวคิดของทางตะวันออก โดยเฉพาะในพระพุทธศาสนาที่มองจิตวิทยาเป็นเรื่องของกระบวนการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม มองเรื่องจิตใจเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตในทุกด้าน ระบบของชีวิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สัมพันธ์กันด้วยเหตุปัจจัย ทั้งในระดับบุคคลและสังคมไปพร้อมกัน นอกจากนี้ นักคิดทางซีกโลกตะวันตกยังให้การสนับสนุน แนวคิดเรื่องของการสร้างระบบความคิด ระบบการมองโลกที่ถูกต้อง เพราะสิ่งเหล่านี้มีส่วนสำคัญต่อ อุปนิสัย ความเคยชิน ความเชื่อ ทัศนคติ และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล

๓.๒.๑ ความหมายและสาระสำคัญของความคิด

ความหมายของความคิดในภาพกว้างๆ ของนักวิชาการตะวันตก เป็นกลไกของสมองที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ใช้ในการสร้างแนวคิดรวบยอด ด้วยการจำแนกความแตกต่าง การจัดกลุ่มและการกำหนดชื่อเรื่องเกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่ได้รับและกระบวนการที่ใช้ในการแปลความหมายของข้อมูล รวมถึงการสรุปอ้างอิงด้วยการจำแนกรายละเอียด การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลที่ได้รับ ซึ่งข้อมูลที่นำมาใช้อาจจะเป็นความจริงที่สัมผัสได้หรือเป็นเพียงจินตนาการที่ไม่อาจจะสัมผัสได้ ตลอดจนเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการนำกฎเกณฑ์ต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีเหตุผลและเหมาะสม การคิดเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการที่สมองถูกรบกวนจากสิ่งแวดล้อม สังคมรอบตัว และประสบการณ์ส่วนตัวดั้งเดิมของมนุษย์

มีผู้ให้ความหมายของความคิดไว้มากมาย เช่น

เพียเจต์^๓ (Piaget) การคิดเกิดขึ้นเมื่อบุคคลเผชิญกับสภาพการณ์ที่ก่อให้เกิดปัญหา ความขัดแย้งหรือคำถาม จะเกิดสภาวะความไม่สมดุลขึ้น จะเกิดความไม่สบาย

^๓ ดร.สุวิทย์ มูลคำ, กลยุทธ์...การสอนคิด, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๔.

กายไม่สบายใจ ซึ่งจะเป็นสิ่งเร้า กระตุ้นให้บุคคลคิดเพื่อแก้ปัญหาหรือหาคำตอบ เมื่อสามารถแก้ปัญหาได้หรือตอบคำถามนั้น ๆ ได้ บุคคลจะกลับเข้าสู่สภาวะสมดุล หดจากภาวะความเครียด เข้าสู่สภาวะความปกติ

คลอสไมเออร์^๔ (Klausmier,1985) การคิดมีลักษณะเหมือนการทำงานของคอมพิวเตอร์ คือ มีการใช้ข้อมูล (Input) เข้าไป ผ่านตัวปฏิบัติการ (Processer) แล้วจึงส่งผลออกมา (Output) กระบวนการคิดของมนุษย์มีการรับข้อมูล มีการจัดกระทำและแปลงข้อมูล มีที่รับมา มีการเก็บรักษาข้อมูล และมีการนำข้อมูลออกมาใช้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ กระบวนการที่เกิดขึ้นในสมองไม่สามารถสังเกตได้โดยตรง แต่สามารถศึกษาได้จากการอ้างอิง หรือการคาดคะเนกระบวนการนั้น

เอ็ดเวิร์ด เดอโบโน^๕ การคิด หมายถึง การสำรวจอย่างไตร่ตรองและรอบคอบของความรู้ ความชำนาญและประสบการณ์ เพื่อจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง และจุดประสงค์นั้นจะหมายรวมถึงการเข้าใจ การตัดสินใจ การวางแผน การแก้ไขปัญหา การตัดสินใจคุณค่า การกระทำและอื่นๆ

ทิสนา แคมมณี^๖ การคิด หมายถึง พฤติกรรมภายในที่เกิดจากกระบวนการทำงานของสมอง ในการรวบรวมจัดระบบข้อมูลและประสบการณ์ต่าง ๆ ทำให้เกิดเป็นรูปร่างหรือมโนภาพที่เป็นเรื่องราวขึ้นในใจและสื่อสารออกมาโดยใช้คำพูดหรือแสดงออก

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^๗ การคิด คือ กิจกรรมทางความคิดที่มีวัตถุประสงค์เพื่ออะไรบางอย่างและสามารถควบคุมให้คิดจนบรรลุเป้าหมายได้ การคิด เป็นการจัดการข้อมูลที่สมองได้รับ ให้อยู่ในรูปแบบเหมาะสม โดยการแปรข้อมูลข่าวสารที่ได้รับสู่รูปแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งในขณะใช้ความคิด สมองจะนำเอาข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ต่างๆ ที่มีอยู่มาคิดร่วมกันโดยใช้เหตุผล ผสมผสานกับอารมณ์และความต้องการ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ได้วางไว้ในสิ่งที่ปรารถนาจะได้รับ เช่น ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ในการตอบคำถามหรือการแก้ปัญหา หรือช่วยนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ในขณะที่เราใช้ความคิด เราจะพยายามเลือกวิธีการและหาทางเลือกต่าง ๆ ที่น่าจะเป็นไปได้ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่น่าจะเป็นไปได้ กรอบความเชื่อที่น่าเชื่อถือหรือจุดมุ่งหมายที่น่าจะเลือก

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔.

^๕ เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน, สอนศิษย์ ให้คิดเก่ง, แปลโดย ทวี ลักษมีวัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ็กสเปอร์เน็ท จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๗.

^๖ ทิสนา แคมมณีและคณะ, วิทยาการด้านการคิด, หน้า ๕.

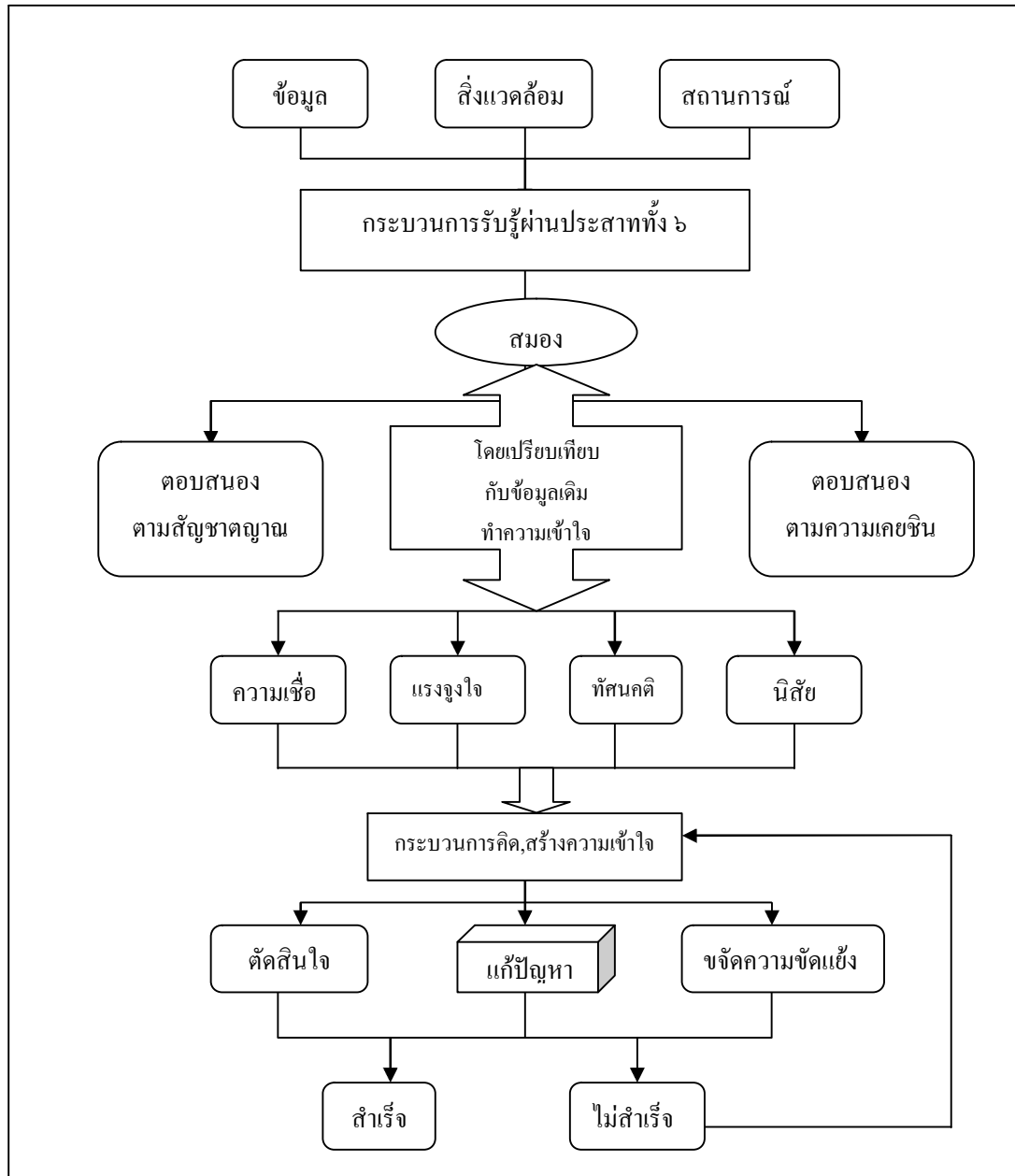
^๗ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ลายแทงนักคิด, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๖๓.

๓.๒.๒ กระบวนการคิดในยุคปัจจุบัน

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า วิธีการคิดของคนในยุคปัจจุบันได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมการคิดในเชิงปรัชญาและเชิงจิตวิทยา และมีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ มาจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมการคิดทั้ง ๒ แบบนี้ ได้แทรกซึมเข้ามาในกระบวนการคิดของวิถีการดำเนินชีวิตของคน โดยกระบวนการคิดจะเริ่มต้นจากการรับข้อมูลจากภายนอก ผ่านกระบวนการทำงานของสมอง ซึ่งสมองมีศักยภาพในการคิดและเรียนรู้ โดยการทำงานของเซลล์สมองส่วนต่างๆ ทำให้สมองมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ และสามารถเรียนรู้ได้จากธรรมชาติ สามารถเก็บเกี่ยวข้อมูลรอบตัว วิเคราะห์และสร้างความรู้ขึ้นได้ นั่นคือการเกิดความคิด กระบวนการคิด และความคิดขึ้นในสมอง หลังเกิดความคิด ก็มีการคิดค้นและมีผลผลิตเกิดขึ้น สมองสามารถรับรู้และเรียนรู้ได้ทั้งในส่วนย่อยและส่วนรวม สามารถคิดค้นหาความหมาย หาคำตอบให้กับคำถามต่างๆ ของการเรียนรู้และพัฒนาความคิดใหม่ๆ ขึ้นมาได้ สมองยังเหลือพื้นที่อีกมากสำหรับเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ๆ ความรู้ใหม่ และการฝึกฝนใหม่ๆ เราสามารถใช้สมองเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้อีกมากมายมหาศาล และสามารถพัฒนาสมองให้ดีขึ้นได้ด้วยการเรียนรู้และฝึกการคิด ยิ่งถ้ามีการฝึกฝนใช้สมองให้คิด โดยการให้คิดตั้งคำถามและคิดหาคำตอบมากเท่าไรโดยเฉพาะในเด็กเล็ก สมองจะยิ่งสร้างเครือข่ายเส้นใยสมองใหม่ๆ แดกแขนงเชื่อมติดต่อกันมากยิ่งขึ้น เป็นสมองที่คิดเป็น อย่างเช่นที่พบในการศึกษาการใช้สมองในการคิดและเรียนรู้ของนักวิทยาศาสตร์ที่มีชื่อเสียงก้องโลก คือ "อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์" ที่มีเครือข่ายเส้นใยสมองมากกว่าคนทั่วไป

ดังนั้น การฝึกให้สมองสามารถทำงานอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดจึงเป็นเรื่องของการคิด ไม่ใช่เรื่องของการจำ เพราะถึงแม้การจำจะเป็นสิ่งที่จำเป็น เป็นสิ่งที่สำคัญและมีประโยชน์ แต่ก็เพียงขั้นพื้นฐานของสมองที่จะต้องมีความรู้ความจำเพื่อนำไปใช้ในขั้นตอนต่อไป ความจริงแล้วการคิดเป็นการทำงานของสมองที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ เพียงแต่เราจะต้องจัดการเรียนรู้ หรือจัดสิ่งกระตุ้นให้มากพอที่สมองจะคิดได้ ทักษะความคิดซึ่งเป็นส่วนสำคัญของความฉลาด เป็นสิ่งที่เรียนรู้และพัฒนาขึ้นได้ ดังคำกล่าวที่ว่า "ส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ คือ การรู้จักคิด คนที่คิดเป็น คือ คนที่เรียนรู้เป็น" โดยเฉพาะถ้าเราเข้าใจวิธีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่ดี มีประสิทธิภาพของสมอง เราก็สามารถจัดการเรียนรู้ที่ดี มีประสิทธิภาพด้วยรูปแบบที่หลากหลาย กระตุ้นและฝึกฝนให้สมองได้คิดด้วยการใช้ยุทธวิธีต่างๆ เพื่อพัฒนากระบวนการคิดวิเคราะห์ คิดไตร่ตรองอย่างมีวิจารณญาณได้ จุดมุ่งหมายสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่ดี เพื่อให้สมองสามารถทำงานอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด คือ การเรียนรู้ต้องเป็นเรื่องของการรู้จักคิด การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต้องกระตุ้นให้ผู้เรียน คิดเป็น ทำเป็น จึงจะถือว่าการเรียนรู้เป็น

นั่นคือต้องพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิด ซึ่งมีหลายประเภท เช่น การคิดสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ ฯลฯ

แผนภูมิ ๓.๒ แสดงการทำงานของสมอง สรุปรูปจากแนวคิดของนักวิชาการตะวันตก
 และดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์

๓.๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีและสาระสำคัญ

ปัจจุบันแนวคิด ทฤษฎีและหลักการเกี่ยวกับการคิดที่ได้รับความสนใจ และนิยมนำไปใช้มีอยู่หลายแนวคิด จะขอหยิบยกเฉพาะแนวคิด ทฤษฎีและหลักการเกี่ยวกับวิธีคิดที่สนับสนุนงานวิจัยนี้ ซึ่งให้ความสำคัญกับแนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่สามารถนำไปบูรณาการกับวิธีคิดแบบพุทธ บางแนวคิด ทฤษฎี และหลักการอาจเป็นเพียงส่วนสนับสนุนให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของนำไปใช้ บางแนวคิด ทฤษฎี และหลักการก็สามารถนำไปร่วมในการบูรณาการกับวิธีคิดแบบพุทธได้โดยตรง

๓.๒.๓.๑ แนวคิดของนักวิชาการตะวันตก^๔

สำหรับแนวคิดของนักวิชาการตะวันตกที่ทรงอิทธิพลในศตวรรษที่ ๒๐ นี้ส่วนใหญ่เป็นแนวคิดของนักจิตวิทยา เช่น ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์ (Piaget's Theory of Intellectual Development) ซึ่งกล่าวถึงกระบวนการทางสมองโดยตรง, หลักการกำหนดจุดมุ่งหมายทางการศึกษาของบลูม (Bloom's Taxonomy of Educational Objectives) ที่มีแนวคิดในเรื่องการกำหนดจุดมุ่งหมายทางการศึกษาแบ่งเป็น ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านความรู้ (Cognitive Domain) ๒) ด้านความรู้สึกหรือเจตคติ (Affective Domain) ๓) ด้านทักษะ (Psycho-motor Domain), ทฤษฎีเงื่อนไขการเรียนรู้ของกานเง (Gagne's Theory of Conditions of Learning) ที่อธิบายว่า ผลการเรียนรู้ของบุคคลมี ๕ ประเภท ได้แก่ ๑) ทักษะทางปัญญา (Intellectual Skills) ประกอบด้วยทักษะย่อย ๔ ระดับ ได้แก่ การจำแนกแยกแยะ การสร้างความคิดรวบยอด การสร้างกฎ และการสร้างกระบวนการหรือกฎระดับสูง ๒) กลวิธีในการเรียนรู้ (Cognitive Strategies) ประกอบด้วยกลวิธีการคิด ๓) ภาษา : คำพูด (Verbal Information) ๔) ทักษะการเคลื่อนไหว (Motor Skills) และ ๕) เจตคติ (Attitudes), ทฤษฎีกระบวนการทางสมองในการประมวลข้อมูล (Information Processing Theory) ของคลอสเมียร์ (Klausmeier) เป็นทฤษฎีที่ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาสติปัญญา(ความคิด) โดยให้ความสนใจเกี่ยวกับการทำงานของสมอง และ ทฤษฎีสติปัญญาสามศร (A Triarchic Theory of Human Intelligence) ของสเตอร์นเบิร์ก (Sternberg) ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับสติปัญญาประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ๑) ทฤษฎีย่อยด้านบริบทสังคม(Contextual Subtheory) ๒) ทฤษฎีย่อยด้านประสบการณ์ (Experiential Subtheory) ๓) ทฤษฎีย่อยด้านกระบวนการคิด (Componential Subtheory) คลอบคลุมองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม, การเลือกสิ่งแวดล้อม, การปรับแต่งสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

^๔ ดูรายละเอียดใน ทิศนา ขัมมณีและคณะ, วิทยาการด้านการคิด, หน้า ๕-๓๕.

สำหรับแนวคิด ทฤษฎีและหลักการเหล่านี้ ล้วนเป็นแนวคิดที่มีบทบาทสำคัญต่อแนวคิดในระยะต่อมา แนวคิดเหล่านี้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทต่างๆ เช่น ครอบครัวยุคใหม่ การดำเนินชีวิต ในสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน ในการบรรลุวัตถุประสงค์เฉพาะด้าน แนวคิดที่จะนำเสนอต่อจากนี้ เป็นแนวคิดของนักวิชาการตะวันตกที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทฤษฎี และหลักการของแนวคิด ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งมีการนำมาใช้อย่างแพร่หลายทั้งในหน่วยงานพัฒนาบุคคล ในวงการธุรกิจ และการศึกษา และในงานวิจัยนี้จะใช้แนวคิดกลุ่มนี้ในกระบวนการบูรณาการร่วมกับแนวคิดแบบพุทธ

ก) ดร. เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน^๔

ดร. เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน เกิดที่ประเทศมอลต้า จบปริญญาเอกด้านการแพทย์ และปริญญาเอกด้านจิตวิทยา ท่านทำวิจัยเกี่ยวกับการทำงานของอวัยวะภายในต่างๆ เช่นไต และระบบการไหลเวียนของเลือด เป็นต้น ผลการวิจัยทำให้พบว่า อวัยวะภายในนั้นทำงานด้วยระบบข้อมูล แบบจัดการด้วยตัวเอง (Self - Organizing Information System) ระบบข้อมูลแบบจัดการด้วยตัวเองนั้น สามารถอธิบายให้ฟังง่ายๆ คือ เมื่อฝนเริ่มตก เม็ดฝนแต่ละเม็ด ตกลงมาที่พื้น และต่างคนต่างไหลไปอยู่ที่ที่ลาดต่ำลงไป พอไหลไปได้ไม่นาน เม็ดฝนสี่ห้าเม็ดที่ไหลอยู่ก็ค่อยๆ รวมกันเป็นทางน้ำเดียวกัน เมื่อฝนตกครั้งที่สอง ฝนที่ตกลงมา ณ ที่เดิมนั้นจะไหลไปตามทางน้ำเดิมที่มีอยู่ พอฝนตกครั้งที่สาม ครั้งที่สี่ ต่อๆ มา ก็จะไหลไปตามทางน้ำเดิม ทำให้ทางน้ำนั้นลึกขึ้นและกว้างขึ้นกลายเป็นร่องน้ำ, ลำธาร, คลอง และเป็นแม่น้ำในที่สุด การที่ฝนตกลงมาแล้วน้ำไหลเป็นทางก็ถือเป็นการจัดการตัวเอง ระบบข้อมูลที่จัดการด้วยตัวเอง ก็ทำงานแบบเดียวกันนี้ อวัยวะภายในทำงานแบบจัดการตัวเอง อาจารย์โบโน เริ่มสนใจว่าสมองทำงานแบบนี้หรือไม่ ท่านจึงไปศึกษาการทำงานของสมองพบว่า สมองก็ทำงานแบบจัดการตัวเองหรือแบบฝนตกลงมาน้ำไหลเป็นทางเช่นกัน สมองรับรู้ข้อมูลอะไรมาอย่างหนึ่ง สมองก็จะเก็บและจำไว้ แล้วนำให้เราทำซ้ำเดิมคือ ทำอย่างที่เคยทำ เป็นอย่างที่เคยเป็น คิดออกเฉพาะสิ่งที่รู้มาแล้วคือนึกได้ (ไม่ใช่ คิดความคิดใหม่ได้)

(๑) วิธีคิดแนวข้าง (Lateral Thinking)

โบโน ใช้วิธีคิดแนวข้างนี้เองที่ทำให้คนเราทะลุออกจากระบบการคิดเดิมๆ เรียกว่าความคิดแนวตั้ง เกิดเป็นความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ ขึ้น แต่ไม่ได้หมายความว่า

^๔ ดูรายละเอียดใน เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน, คิดแนวข้าง, แปลโดย ยุดา รักไทย และธนิศานต์ มาชะศิรินันท์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘-๒๙๐.

กระบวนการคิดทั้งสองแบบเป็นปฏิปักษ์กัน ในความเป็นจริงแล้ว วิธีคิดทั้งสองแบบต่างก็เป็นส่วนประกอบซึ่งกันและกัน การคิดแนวข้างมีประโยชน์ในการสร้างสรรค์ความคิดและวิธีการต่างๆ ส่วนการคิดแนวตั้งก็จะช่วยพัฒนาความคิดเหล่านั้น ทำให้ระบบการคิดมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

(ก) แนวคิด ทฤษฎีและสาระสำคัญ

- จิตในฐานะที่เป็นระบบการสร้างแบบแผน ระบบข้อมูลของจิต จะทำหน้าที่สร้างและจดจำแบบแผนต่างๆ ซึ่งพฤติกรรมการทำงานนี้จะอาศัยการจัดเตรียมของเซลล์ประสาทในสมอง ความสามารถของจิตในการสร้าง เก็บรักษาและจดจำแบบแผนต่างๆ คือ สิ่งที่ทำให้จิตสามารถสื่อสารทางเดียวกับสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งแบบแผนบางอย่างที่เกิดขึ้นนี้อาจแสดงตัวออกมาในรูปของสัญชาตญาณ

- ธรรมชาติไม่ได้สร้างให้สมองคิดสิ่งใหม่แต่ให้จำสิ่งเก่า คิดได้แต่เรื่องเก่า สมองไม่ได้ถูกสร้างมาให้คิดสร้างสรรค์สักเท่าไร แต่ถ้ามีเหตุการณ์บังเอิญเกิดขึ้น สมองก็จะคิดหลุดจากกรอบที่เคยจำได้และเคยชินอยู่ ทำให้เกิดความคิดใหม่ๆ เหมือนที่เผอิญแอปเปิลหล่นมาถูก เซอร์ ไอแซค นิวตัน แล้วทำให้ท่านคิดงานของท่านออก

- ข้อมูลในสมองของมนุษย์จะจัดหมวดหมู่และจัดระเบียบแบบแผนต่างๆ ด้วยตัวมันเอง ส่วนจิตก็มีหน้าที่เพียงแค่เปิดโอกาสให้ข้อมูลเหล่านั้นได้จัดการกับตัวมันเอง โดยเตรียมสภาพแวดล้อมพิเศษที่เอื้อต่อการจัดระเบียบตนเองของข้อมูล ซึ่งสภาพแวดล้อมนี้ก็คือ พื้นผิวความจำที่มีลักษณะเฉพาะ

- ลักษณะพื้นฐานอย่างหนึ่งของระบบการจัดระเบียบตนเองแบบผู้ถูกกระทำ คือ มันจะมีขอบเขตความสนใจที่มีขีดจำกัด เหมือนกับการที่เราต้องรินน้ำร้อนลงบนเยลลี่เพียงครั้งละ ๑ ช้อน จึงทำให้เกิดร่องรอยความจำได้ กล่าวคือจะมีพื้นผิวความจำเพียงส่วนเดียวที่จะถูกกระตุ้น พื้นที่ง่ายต่อการกระตุ้นที่สุดคือ ส่วนที่เราคุ้นเคยมากที่สุด หรือคือส่วนที่เรียกว่าแบบแผน ส่วนที่ถูกปะทะบ่อย ๆ

- ลำดับการเข้ามาของข้อมูล รูปแบบของการจัดข้อมูลที่ถูกกำหนดโดยลำดับการเข้ามาของข้อมูล ทำให้ระบบการขยายตัวเองมีอุปสรรค

- หากต้องการทะลุกรอบความคุ้นเคยเดิมๆ ต้องมีการสร้างสิ่งกระตุ้นและฝึกฝนทักษะการคิดที่แตกต่าง

(ข) เทคนิคการคิดแนวข้าง (Lateral Thinking)

อาจารย์โบโน คิดว่า ถ้าหาวิธีเขย่าต้นแอปเปิ้ลให้ได้ผลแอปเปิ้ลตามต้องการ คงดีกว่านั่งรอให้แอปเปิ้ลหล่นลงมาเอง ตั้งแต่นั้นมาท่านก็เริ่มคิดหาวิธีที่ทำให้คิดได้นอกกรอบความจำที่มีอยู่เดิม ในที่สุดท่านได้คิดวิธีต่างๆ ได้ ๕ วิธี รวมเรียกว่า เทคนิคการคิดแนวข้าง ซึ่งมีหลักใหญ่ๆ คือ การเปลี่ยนแปลงแนวคิด เปลี่ยนแนวความคิดจากเดิมที่เคยชินกันอยู่ไปเป็นแบบที่ไม่เคยเป็น หรือไม่เคยเห็นใครทำมาก่อน โดยที่สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ เทคนิคการคิดแนวข้างมีทั้งสิ้น ๕ วิธี คือ

๑. ความคิดใหม่ๆ การสร้างความคิดใหม่ๆ แบบจงใจนั้นมักเป็นเรื่องยาก เพราะการคิดแนวตั้งที่เราคุ้นเคยจะไม่ค่อยช่วยทำให้เกิดความคิดใหม่ๆ ดังนั้น คนจึงมักโกรธแค้นกับตัวเองในการคิด หรือไม่ก็ได้แต่อธิษฐานขอให้ตนเองมีพรสวรรค์ในการคิดสร้างสรรค์ ทั้งที่จริงๆ แล้วเราสามารถใช่การคิดแนวข้างเพื่อสร้างความคิดใหม่ๆ ได้หลายคนคิดว่า ความคิดใหม่ๆ หมายถึง การประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ แต่ในความเป็นจริงแล้วความคิดใหม่นี้ยังรวมไปถึงวิธีการทำสิ่งต่างๆ ที่ต่างไปจากเดิม มุมมองใหม่ๆ การจัดระเบียบสิ่งต่างๆ ในแบบใหม่ วิธีการใหม่ในการนำเสนอสิ่งต่างๆ รวมทั้งความคิดใหม่ๆ ด้วย

๒. การแก้ปัญหา ปัญหาต่างๆ ผลักดันให้เราคิด เราพยายามแก้ปัญหาไม่จำเป็นต้องมีลักษณะที่เป็นทางการ ปัญหาก็คือความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เรามีอยู่กับสิ่งที่เราอยากจะมี หรือมันอาจเป็นเรื่องของสิ่งที่เราไม่ยอมมี ไม่อยากได้ หรือสิ่งที่เราอยากจะทำจัดให้หมดไปก็เป็นได้ ปัญหาที่มีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ

๑) ปัญหาที่ต้องการข้อมูลเพิ่มเติม หรือต้องการเทคนิคในการรวบรวมข้อมูลที่ดีขึ้น

๒) ปัญหาที่ไม่ต้องใช้ข้อมูลใหม่ แต่ต้องมีการจัดเรียงข้อมูลที่มีอยู่ใหม่ กล่าวคือ ต้องมีการปรับโครงสร้างความรู้ความเข้าใจใหม่

๓) ปัญหาของการไม่มีปัญหา ความรู้สึกว่าการจัดเรียงข้อมูลแบบที่เป็นอยู่นั้นดีพอแล้ว จะทำให้เราไม่สามารถจัดเรียงข้อมูลที่ดีกว่าเดิม เราควรตระหนักว่าเราสามารถจะปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้นได้อย่างไร และเราก็ต้องยอมรับโดยดุษณีว่า สิ่งที่เราตระหนักได้นี้มันเป็นปัญหาอย่างหนึ่ง

๓. ทางเลือกในการรับรู้ ทั้งการคิดแบบตรรกะและคณิตศาสตร์ ต่างก็เป็นเทคนิคในการประมวลข้อมูลลักษณะที่ ๒ ที่จะนำมาใช้ได้ ก็ต่อเมื่อสิ้นสุดลักษณะที่ ๑

แล้วเท่านั้น โดยในลักษณะที่ ๑ นั้นเราจะเลือกรับข้อมูลต่างๆ เอามารวมเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน และเทคนิคต่างๆ ก็จะเข้ามาจัดการกับข้อมูลดังกล่าวในลักษณะที่ ๒ ทางเลือกในการรับรู้ที่ตัวเองที่เป็นตัวกำหนดข้อมูลที่จะเข้ามา ทางเลือกในการรับรู้คือ พฤติกรรมการจัดแบบแผนตามหลักตรรกะ เราก็อาจต้องการประมวลข้อมูลดังกล่าวในแบบของตนเอง ซึ่งเราจะต้องใช้การคิดแนวข้างจึงจะทำได้

๔. การประเมินใหม่เป็นระยะๆ หมายถึง การพิจารณาสิ่งต่างๆ ที่เป็นเรื่องธรรมดาที่ดูจะไม่มีอะไรน่าสงสัย การประเมินใหม่ทั้งๆ ที่มันไม่จำเป็นจะต้องประเมินใหม่เลย การประเมินใหม่นี้ก็คือ ความพยายามที่จะพิจารณาสิ่งต่างๆ ในมุมมองที่ต่างไปจากเดิม โดยไม่มีเหตุผลใดๆ เลย

๕. การป้องกันการแบ่งขั้วและแบ่งแยกแบบเด็ดขาด ในฐานะที่เป็นเจตคติอย่างหนึ่ง การคิดแนวข้างจะช่วยป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาการแบ่งขั้วแบ่งแยกแบบเด็ดขาด แบบที่จิตของเรามักจะทำกับสิ่งต่าง ๆ เช่น ตัดสินอย่างเด็ดขาดว่าสิ่งนี้ถูกสิ่งนั้นผิด เป็นต้น ซึ่งในขณะที่เราเองก็ยอมรับถึงประโยชน์ของแบบแผนต่าง ๆ แต่เราก็สามารถใช้การคิดแนวข้าง เพื่อดำเนินความเข้มงวดต่อทิศทางความคิดของเราเองได้อย่างมีวิธีการและเป็นขั้นตอน ที่ทำให้ได้ความคิดใหม่อย่างไม่ยากและใช้เวลาน้อย

(ค) เทคนิคการฝึกทักษะการคิดแนวข้าง

ประกอบด้วย การสร้างทางเลือก, การท้าทายสมมุติฐาน, การชะลอการตัดสินใจ, การออกแบบ, ความคิดหลักและปัจจัยชี้ขาด, การแยกส่วนที่ถูกและส่วนที่ผิด, วิถีพลิกกลับในแบบต่างๆ, การระดมสมอง, การอุปมาอุปไมย, การเลือกจุดรับรู้แรกและพื้นที่ความสนใจ, การกระตุ้นส้อม, การแบ่งส่วน/การแบ่งขั้ว

(๒) วิธีคิดแบบหมวก ๖ ใบ (Six Thinking Hats)^{๖๖}

วิธีคิดแบบหมวก ๖ ใบของโบนี มีแนวคิด หลักการที่ชัดเจน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกสถานการณ์ และปัจจุบันมีการนำไปใช้กันอย่างแพร่หลายและประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับกันทั่วโลก

^{๖๖} ดูรายละเอียดใน เอ็ดเวิร์ด เดอ โบนี, หมวก ๖ ใบ คิด ๖ แบบ, แปลโดย สุตตระการ ธนโกเศศ, พลอย จริยะเวช, ดวงพร มาจำเนียร, พินทุสร ตูตตานนท์, สาลินี หาญวารีวงศ์ศิลป์, สดับพิณรัตน์เรื่อง, พิมพ์ครั้งที่ ๗ , หน้า ๑-๓๖.

(ก) แนวคิด สาระสำคัญ ของวิธีคิด

คือ การใช้หมวกเป็นตัวกำหนดทิศทาง เพื่อลดความสับสนในการคิดหลายๆ และช่วยให้มั่นใจว่าคิดรอบคอบทุกแง่มุม นอกจากนี้ ยังพยายามที่จะลดการใช้อารมณ์ความรู้สึก เข้ามาร่วมในการคิด โดยใช้บทบาทสมมติ เนื่องจากการสมมติไม่ทำให้เกิดการเสียหน้า ดังนั้น การคิดอย่างมีทิศทางโดยไม่ถูกรบกวนจากอารมณ์ภายนอก และความรู้สึกภายใน ย่อมเกิดความชัดเจน แนวคิดนี้ยังสามารถนำไปใช้ปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคิดร่วมกันเป็นกลุ่มหรือ ใช้กับตัวเอง

(ข) รูปแบบของสีหมวก ๖ ใบ

สีขาว - เป็นสีที่มีความกลาง มีลักษณะของความว่างเปล่า หมวกสีขาวจึงเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริง และจำนวนตัวเลข

สีแดง - เป็นสีที่แสดงถึงความโกรธ ความฉุนเฉียวและความรุนแรงของอารมณ์ หมวกสีแดงจึงเกี่ยวข้องกับการแสดงออกของอารมณ์และความรู้สึก

สีดำ - เป็นสีที่แสดงความเศร้าโศก มีดมนและการปฏิเสธ หมวกสีดำจึงเกี่ยวข้องกับความคิดทางด้านลบ การปฏิเสธและการคัดค้าน

สีเหลือง - เป็นสีของตะวัน แสดงถึงความร่าเริงแจ่มใส หมวกสีเหลืองจึงเกี่ยวข้องกับการมองโลกในแง่ดี มีความหวังและมีความคิดในทางบวก

สีเขียว - เป็นสีของผักหญ้า แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์และการเจริญเติบโต หมวกสีเขียวจึงบ่งบอกถึงการสร้างสรรค์และความคิดใหม่ ๆ

สีฟ้า - เป็นสีที่ให้ความรู้สึกสงบเยือกเย็น เป็นสีของท้องฟ้าที่อยู่เหนือสรรพสิ่งทั้งหมด หมวกสีฟ้าจึงเกี่ยวข้องกับการควบคุมและการบริหารกระบวนการคิด เพื่อให้เกิดความชัดเจนในเรื่องของความคิดรวบยอด ข้อสรุป การยุติข้อขัดแย้ง การมองเห็นภาพและการดำเนินการที่มีขั้นตอนเป็นระบบ

(ค) ประโยชน์ของการคิดแบบหมวก ๖ ใบ

การคิดแบบหมวก ๖ ใบ มีจุดประสงค์สำคัญ คือ ต้องการให้บุคคลได้ใช้ความคิดที่แตกต่างกันใน ๖ ลักษณะ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ คือ

ก. การแสดงบทบาทสมมติ เพื่อเป็นการป้องกันการนึกถึงแต่ปมเด่นของตนเอง หากเราได้สวมชุดตัวตลก เราก็จะแสดงเป็นตัวตลกได้โดยสะดวก

ข. การสร้างความตั้งใจ เพื่อเป็นการนำทางไปสู่ความคิดที่ชัดเจนเฉพาะด้าน โดยฝึกคิดทีละด้านตามลักษณะสีของหมวก

ค. ความสะดวกในการคิด เพื่อความสะดวกในการเปลี่ยนความคิดของบุคคล เพราะเราสามารถกำหนดให้ผู้แสดงบทบาทสวมหมวกหรือคิดในลักษณะใด ในเวลาใดก็ได้ เช่น ถ้าต้องการให้คิดถึงข้อเท็จจริงก็ให้สวมหมวกสีขาว

ง. ความเป็นไปได้ของสารเคมีในสมองที่มีผลต่อการคิด การคิดของมนุษย์มีหลายรูปแบบ การกำหนดให้คิดทีละรูปแบบจะเป็นเงื่อนไขในการสร้างความสมดุลของสารเคมีในสมอง เนื่องจากสารเคมีดังกล่าวมีผลต่ออารมณ์และอารมณ์มีผลกระทบต่อการคิด

จ. กฎของการเล่นเกม คนเราเรียนรู้ได้ดีจากกฎของการเล่นเกม การคิดแบบหมวก ๖ ใบ มีลักษณะของการใช้กฎเกณฑ์ของเกมการเล่น คือ มีการกำหนดให้ดำเนินการตามข้อตกลงหรือกติกาของการคิดอย่างมีขั้นตอนและเป็นระเบียบ

(ง) เทคนิคการประยุกต์ใช้หมวกแห่งความคิด ๖ ใบ

เนื่องจากหมวกแห่งความคิด มี ๖ ใบ มีสีที่แตกต่างกัน แต่ละสีแทนวิธีคิดแต่ละแบบ เมื่อนำไปใช้อาจมีปัญหาในการเลือกใช้ ดังนั้นจึงต้องมีเทคนิคการนำไปใช้ที่เหมาะสมจึงจะก่อให้เกิดประโยชน์ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ พอจะสรุปเทคนิคการนำไปใช้ได้ดังนี้ คือ เลือกใช้หมวกทีละหนึ่งใบสำหรับความคิดแต่ละครั้ง, เลือกใช้หมวกที่เหมาะสมกับลักษณะงาน คือจะใช้ลักษณะเดียวหรือใช้เป็นชุดก็ได้, บุคคลแต่ละคนสามารถใช้ความคิดได้กับหมวกทุกสี, การฝึกให้มองทั้งด้านบวกและด้านลบ (หมวกสีเหลืองและหมวกสีดำ) เป็นต้น

ข) ดร. สตีเฟน อาร์ โควี^{๑๑}

(๑) แนวคิด ทฤษฎี และสาระสำคัญของ ๗ อุปนิสัยพัฒนาสู่ผู้มีประสิทธิภาพสูง

สตีเฟน อาร์ โควี ได้ศึกษาค้นคว้าตำราต่างๆ ที่พูดถึงปัจจัยความสำเร็จของคนในสหรัฐอเมริกาย้อนหลังกลับไปประมาณ ๒๐๐ ปี และพบข้อน่าสังเกตว่า ในช่วงเวลาประมาณ ๕๐ ปีหลังที่ผ่านมา ตำราที่สอนวิธีสู่ความสำเร็จของชีวิต มักจะเน้นไปที่เรื่องการสร้างบุคลิกภาพภายนอก (Personality) และภาพลักษณ์ (Image) เพื่อสร้าง

^{๑๑} รวบรวมละเอียดใน สตีเฟน อาร์ โควี, ๗ อุปนิสัยพัฒนาสู่ผู้มีประสิทธิภาพสูง, เรียบเรียงโดย สงกรานต์ จิตสุทธิภากร และนิรันดร์ เกชาคุปต์, (กรุงเทพมหานคร : เม็ดทราย พรินติ้ง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๗-๓๖๙.

ความน่าเชื่อถือและความยอมรับในสังคม ด้วยเทคนิคต่างๆ เช่น เทคนิคการพูดชักจูงใจคน เทคนิคการฝึกยิ้มเพื่อสร้างมิตรภาพ เทคนิคการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ฯลฯ ขณะที่หนังสือต่างๆ ด้านนี้ในช่วงระยะ ๑๕๐ ปีแรก จะเน้นพูดถึงเรื่องการสร้างคุณลักษณะภายใน หรือ อุปนิสัย (Character) ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานแห่งความสำเร็จของชีวิต เช่น ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม ความพากเพียร การมีชีวิตอยู่อย่างประหยัด เรียบง่าย ฯลฯ โควี เห็นว่าการที่ตำราในระยะหลังๆ เน้นสอนการสร้างบุคลิกภาพภายนอกด้วยเทคนิคต่างๆ นั้น ถึงแม้จะดูเหมือนเป็นวิธีที่สามารถช่วยให้บรรลุเป้าหมายความสำเร็จในหน้าที่การงานได้อย่างรวดเร็วก็ตาม แต่เทคนิคในการครอบงำจิตใจคนไปจนถึงเทคนิคการหลอกลวง เพื่อทำให้คนอื่นชื่นชอบตัวเรานั้น ก็มักจะทิ้งร่องรอยของปัญหาตามมาในภายหลัง ผิดกับตำราที่สอนการพัฒนาเปลี่ยนแปลงชีวิตจากคุณลักษณะภายใน ซึ่งถึงแม้จะต้องใช้ระยะเวลานานกว่าในการพัฒนาตัวเอง จนคุณลักษณะของบุคลิกภาพเหล่านั้นซึมลึกอยู่ในจิตใต้สำนึก และกลายเป็นอุปนิสัยของเรา แต่คุณลักษณะภายในเหล่านั้น จะเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จของชีวิต ที่ยั่งยืนและสมบูรณ์ยิ่งกว่า

(๒) รูปแบบของ ๗ อุปนิสัย

โควีได้สรุปการค้นคว้าของเขาว่า เมื่อศึกษาประวัติตัวอย่างความสำเร็จของชีวิตบุคคลต่างๆ ที่ผ่านมา เขาพบว่าเกิดจากปัจจัยแห่งคุณลักษณะภายใน หรืออุปนิสัยสำคัญที่สรุปโดยรวมได้ ๗ ประการคือ

๑. อุปนิสัยแห่งการเป็นคน "Proactive"
๒. อุปนิสัยในการเริ่มต้นด้วยจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในใจ
๓. อุปนิสัยในการเลือกทำสิ่งที่สำคัญก่อน
๔. อุปนิสัยในการคิดแบบชนะ/ชนะ (คือได้ทั้งประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น)
๕. อุปนิสัยในการเข้าใจผู้อื่นก่อนแล้วจึงให้ผู้อื่นเข้าใจเรา
๖. อุปนิสัยในการฝึกพลังประสานความต่าง เพื่อให้เกิดความร่วมมืออย่างสร้างสรรค์
๗. อุปนิสัยในการปล่อยให้คนอื่นอยู่เสมอ (หมั่นทำบ่อยๆ)

ในบรรดาอุปนิสัย ๗ ประการที่กล่าวมานี้ อุปนิสัยประการแรก คือ "การเป็นคน Proactive" นั้น นับเป็นอุปนิสัยพื้นฐานสำคัญ ที่นำไปสู่อุปนิสัยอื่นๆ อีก ๖ ประการที่เหลือ "Proactive" คือ คุณลักษณะแห่งการประจักษ์ถึงศักยภาพของตัวเอง ที่สามารถจะเปลี่ยนแปลง และเลือกกำหนดชะตาชีวิตตัวเอง ถึงแม้พฤติกรรมต่างๆ ในชีวิตของเราจะ

ได้รับผลกระทบจากเงื่อนไขของปัจจัยสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ภายนอก แต่ข้อแตกต่างระหว่างความเป็นคน "Reactive" กับ "Proactive" ก็คือ คนที่มีอุปนิสัยแบบ "Reactive" มักจะยอมจำนนต่อชะตากรรมของชีวิต และปล่อยให้ชะตากรรมของชีวิต ถูกครอบงำ ให้ไหลเลื่อนไปตามปัจจัยของสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมภายนอก ในขณะที่คนซึ่งมีอุปนิสัยแบบ "Proactive" จะเข้าใจถึงศักยภาพในการเป็นนายที่สามารถควบคุม ความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ให้เป็นอิสระจากการถูกครอบงำ กำหนดโดยเงื่อนไขของเหตุปัจจัยภายนอก จนมีอิสรภาพการตัดสินใจเลือก (freedom of choose) ที่จะกระทำหรือไม่กระทำ ภายนอก วัฏกรรม มโนกรรม อย่างไรก็ดี อย่างหนึ่ง โควี ได้อ้างอิงคำพูดของ รัสเวลต์ที่เคยกล่าวไว้ว่า "ไม่มีใครทำร้ายคุณได้ เว้นแต่คุณจะยอมให้เขา ทำร้ายคุณเท่านั้น" รวมทั้งคำพูดของมหาตมะ คานธี ที่เคยกล่าวไว้ว่า "พวกเขาไม่สามารถแย่งเอาความนับถือในตัวเอง ไปจากเราได้ ถ้าเราไม่ยอม" เป็นตัวอย่างที่สะท้อนคุณลักษณะของความเป็นคน "Proactive" แน่หนอนว่าเราคงไม่สามารถควบคุมเงื่อนไขเหตุปัจจัยภายนอกทุกอย่างตามที่เรต้องการ เพื่อไม่ให้ศัตรู มาทำร้ายเรา หรือ เพื่อให้คนอื่น หันมาเคารพนับถือใน ตัวเรา

(๓) เทคนิคการประยุกต์ใช้

- เน้นการพัฒนาตนเองก่อน
- เน้นสร้างคุณลักษณะภายในหรืออุปนิสัย
- กรอบความคิด เปรียบเสมือนแผนที่ในหัว
- ภูมิหลังเป็นตัวกำหนดอุปนิสัย
- ถ้าต้องการเปลี่ยนอะไรเล็กน้อย ๆ ให้เปลี่ยนที่ ทักษะคิดและอุปนิสัย

แต่ถ้าต้องการเปลี่ยนแปลงลึกซึ้ง ต้องเปลี่ยนกรอบแนวคิด

- อุปนิสัยที่ดีวางอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า มีหลักการอยู่ชุดหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติอยู่ก่อนแล้ว เป็นสัจธรรมไม่มีใครสามารถเปลี่ยนแปลงหรือโต้แย้งได้ เช่น กฎของแรงโน้มถ่วงของโลก

- เป็นเรื่องของการทำตามหลักการ โดยมีพื้นฐานอยู่บนการแก้อุปนิสัยจากภายในสู่ภายนอก เพื่อให้เกิดประสิทธิผลจากภายในสู่ภายนอก หมายถึง เราต้องเริ่มต้นที่ตัวเองก่อน (เกี่ยวกับเรื่องกรอบความคิด ลักษณะอุปนิสัย และแรงจูงใจ) ต้องให้ความสำคัญกับการเอาชนะตัวเอง เป็นกระบวนการที่ดำเนินต่อจากการนำหลักการธรรมชาติที่มีอิทธิพลเหนือมนุษย์กลับมาใช้ใหม่

- เราจำเป็นต้องมองสิ่งต่างๆ ในมุมมองใหม่ เพื่อให้เหมาะกับกรอบความคิดใหม่ จากภายในสู่ภายนอก ในขณะที่เราพยายามทำความเข้าใจและรวบรวมหลักการต่างๆ เพื่อเป็นแนวปฏิบัติแห่งชีวิต เราจะค้นพบความจริงและสัจธรรมตามที่

ที.เอส.อี.เลียต. เขียนไว้ว่า “เราต้องไม่หยุดยั้งการสำรวจ และผลของการสำรวจทั้งหมด จะปรากฏออกมา ณ จุดเริ่มต้นที่ทำให้เรารู้จักสถานที่แห่งนั้นเป็นครั้งแรก”

ค) ดร. ปีเตอร์ เอ็ม เซงเก้^{๖๖}

ดร. ปีเตอร์ เซงเก้ (Peter Senge) ศาสตราจารย์แห่ง MIT Sloan School of Management ผู้นำในศาสตร์ด้านการพัฒนาองค์กรการเรียนรู้ด้วยทฤษฎีกระบวนการระบบ (System Thinking) ในหนังสือ The Fifth Discipline : The Art and Practice of the Learning Organization^{๖๗} พิมพ์จำหน่ายในปี ค.ศ.๑๙๙๐

(๑) แนวคิดวินัย ๕ ประการ

สาระสำคัญของวินัย ๕ ประการ คือเน้นการเรียนรู้ที่ขยายขีดความสามารถ และเพิ่มศักยภาพเพื่อสร้างผลงาน สร้างอนาคตอย่างต่อเนื่อง โดยผู้คนต้องเรียนรู้วิธีที่จะเรียนรู้ด้วยกันอย่างต่อเนื่อง เขาได้อธิบายสิ่งสำคัญที่จะสามารถทำให้ทุกคนไปถึงเป้าหมายที่ปรารถนา ด้วยการเปรียบเทียบความรู้และการจัดการการเรียนรู้เป็น ม้านั่ง ๓ ขา คือ

๑. ความตั้งใจจะทำสิ่งที่ดียิ่งขึ้น (Aspiration) คือ แรงจูงใจ แรงบันดาลใจเล็กๆ หรือความหวังที่จะทำสิ่งดี ๆ แรงจูงใจนี้จะเป็นแรงผลักดันให้เราทำอะไรให้สำเร็จ

๒. ความสามารถในการสนทนาอย่างครุ่นคิดและผลิดอกออกผล (Dialogue) คือ กระบวนการซึ่งมุ่งเน้นการพูดจากันเพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยผ่านกระบวนการครุ่นคิดที่ลึกซึ้งและสนทนาให้เกิดความคิดใหม่ๆ มุมมองใหม่ๆ ที่ผลิดอกออกผล แทนที่จะถกเถียงยืนยันความคิดของตนว่าถูกต้อง การสนทนาแบบนี้จะทำให้แต่ละคนพยายามฟังคนอื่น และตั้งคำถามเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ร่วมกัน และบางครั้งอาจนำไปสู่การทลายกำแพงแห่งอัตตาและกรอบความคิดเดิมๆ ของแต่ละบุคคลลง รวมทั้งเห็นศักยภาพของผู้อื่นที่จะนำไปสู่ความร่วมมือและทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันได้

๓. เข้าใจโลกและระบบที่ซับซ้อน ทศนคติในการมองโลก มองชีวิตนั้น นับเป็นเรื่องสำคัญยิ่งสำหรับมนุษย์ เรามองโลกอย่างไร โลกของเราก็มักเป็นอย่างนั้น คนที่มองโลกในแง่ไม่ดี ก็จะหาความสุขจากการใช้ชีวิตยาก ส่งผลต่อวิถีคิด มุมมอง และวิธีการ

^{๖๖} ดูรายละเอียดใน ปิยนาด ประยูร, *วิถีคิดกระบวนการระบบ*, (กรุงเทพมหานคร : พิสิษฐ์ ไทย ออฟเซต, ๒๕๔๘), หน้า ๘-๑๕.

^{๖๗} ดูรายละเอียดใน Peter M. Senge . *The Fifth Discipline Fieldbook* , (New York : doubleday a division of Bantam doubleday Dell Publishing Group,Inc, 1994), p 48-49.

แสดงออก เพราะฉะนั้นการทำความเข้าใจกับระบบที่ซับซ้อน และปรับวิธีการมอง ต้องใช้ความละเอียดอ่อนและความคิดแบบเชื่อมโยง บวกกับจินตนาการอันสร้างสรรค์ การฝึกทักษะในการมองโลกเพื่อให้เข้าใจถึงระบบที่ซับซ้อน จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต

(๒) รูปแบบวินัย ๕ ประการ

รูปแบบของวินัย ๕ ประการ ประกอบด้วย

๑. Personal mastery การเป็นนายเหนือตนเอง การพัฒนาตนเองให้เก่งขึ้น ความมุ่งมั่นตั้งใจ ใฝ่ดี อันนำไปสู่การพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่แท้จริง การสร้างพลังแห่งตนเกิดจากการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ซึ่งมีหลักการสำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ ๑) ทำความเข้าใจกับสาระชีวิต หมายความว่า ต้องฝึกฝนที่จะพุ่งความเอาใจใส่ไปที่เรื่องสำคัญ รู้จักการลำดับความสำคัญและมีสมาธิกับเรื่องที่สำคัญนั้น ๒) การฝึกมองโลกตามความเป็นจริง หากความจริงที่เรามองเห็นกับวิสัยทัศน์ที่เราอยากให้เป็นนั้น เป็นเรื่องที่ยากและเต็มไปด้วยอุปสรรค เราจะต้องฝึกที่จะจัดการกับสภาพปัญหาเหล่านั้น

๒. Mental Model ภาพจำลองความคิด นั่นคือ โลกทัศน์และชีวทัศน์ รวมไปถึงความคิด ความเชื่อ ค่านิยม คุณค่า อันนำไปสู่พฤติกรรมการฝึกให้บุคคลรู้จักวิธีคิดที่ถูกต้อง วิธีคิดที่หลากหลายเพื่อใช้ในสถานการณ์ที่ต่างกัน การฝึกสร้าง ภาพจำลองที่ถูกต้อง เพื่อมิให้ตัวเองมีความคิด ความเชื่อผิด ๆ

๓. Share vision การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม ความเป็นเลิศที่ต้องอาศัยทีมที่ส่งเสริมสนับสนุนกัน หากเป็นกลุ่มคนที่มีวิสัยทัศน์ส่วนบุคคลที่คล้าย ๆ กัน การกำหนดวิสัยทัศน์ร่วม จะเป็นบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างแท้จริง อีกทั้งจะทำให้ได้เห็นศักยภาพและพลังของคนอื่น รวมทั้งวิสัยทัศน์ส่วนตนของคนอื่น ที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการเติมพลังให้กับตัวเรากอีกด้วย การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน อาจทำให้เรามองเห็นหนทางที่จะนำเราไปสู่สิ่งที่ปรารถนาได้อย่างชัดเจนขึ้น

๔. Term learning การเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม คือ การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีการแลกเปลี่ยน ทำให้ความรู้ที่ได้มาแตกฉานยิ่งขึ้น การเรียนเป็นทีมและการทำงานเป็นทีม จะทำให้สมาชิกของทีมมีความต้องการซึ่งกันและกัน เกื้อกูลและพึ่งพากัน จะทำให้การเรียนรู้และทำงานได้ดียิ่งขึ้น และสำเร็จตามเป้าหมายได้ จะเน้นกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการสนทนาแบบ “ภาวนาสทนา” (Dialogue) เพื่อค้นหาแนวความคิดใหม่ๆ แสดงความคิดเห็นอย่างหลากหลาย และเคารพซึ่งกันและกัน เป็นการสนทนาเพื่อต่อยอดและนำไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น ในขณะที่เดียวกัน ก็จะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกเชื่อมั่นต่อกัน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมากในการทำงานเป็นทีม

๕. System thinking วิธีคิดกระบวนการระบบ เป็นการคิดในลักษณะเชื่อมโยง คิดแบบมองภาพรวม มองให้เห็นภาพทั้งหมด รู้จักสังเคราะห์ และมองเห็นปฏิสัมพันธ์ต่างๆ ของระบบ ทั้งความสัมพันธ์เชิงลึก แนวกว้าง และที่ซับซ้อน เป็นการคิดแบบกระบวนการ หรือที่เรียกว่า คิดแบบองค์รวม

รูปแบบที่ ๑ และ ๓ จัดอยู่ในม้านั่งขาที่ ๑ คือ ความตั้งใจทำสิ่งที่ดีๆ ให้ดียิ่งขึ้น
รูปแบบที่ ๒ และ ๔ จัดอยู่ในม้านั่งขาที่ ๒ คือ ความสามารถในการสนทนาอย่าง

ครุ่นคิด

รูปแบบที่ ๕ จัดอยู่ในม้านั่งขาที่ ๓ คือ การเข้าใจโลกและระบบที่ซับซ้อน

เชิงเกื้อหนุนสำคัญกับวินัยที่ ๕ คือ การคิดกระบวนการระบบ เพราะการเชื่อมต่อกับวิธีคิดกระบวนการระบบกับหลักคิดแบบองค์รวมจะทำให้เราเข้าใจโลก เข้าใจชีวิตมากขึ้น อันเป็นหลักสำคัญในปรัชญาของทุกศาสนา ถ้าเราสามารถฝึกการคิดเชิงกระบวนการระบบบ่อย ๆ แล้วทำให้เกิดความชำนาญ ก็จะทำให้เข้าใจกฎอภิปัจจัยตา หรือ ปฏิจจนูปบาท ได้ดียิ่งขึ้น และเมื่อฝึกให้ถึงที่สุด ถึงขั้นตั้งคำถามเกี่ยวกับการพิจารณาโลกของตน ซึ่งอยู่ระดับ Mental Model ก็ จะเข้าใจเรื่องการฝึกสติในศาสนาพุทธนั่นเอง

(๓) เทคนิคการคิด

- ก) คำตอบที่ถูกต้องไม่ได้มีคำตอบเดียว
- ข) ต้องมองเห็นเป็นภาพรวม เปรียบเสมือนต้องมองเห็นช้างทั้งตัว แบ่งครึ่งไม่ได้
- ค) สาเหตุและผลลัพธ์จะไม่อยู่ใกล้กัน
- ง) เรื่องที่ยากและซับซ้อนไม่สามารถจัดการให้เสร็จทันที เปรียบเสมือนมีข้าวทั้งจานที่ต้องกินให้หมด แต่ก็ต้องกินทีละคำ
- จ) ระวังเรื่องการคิดแบบเส้นตรง
- ฉ) พฤติกรรมของระบบจะแย่งลงก่อนที่จะดีขึ้น

(๔) คุณสมบัติของ การคิดกระบวนการระบบ

- ก) เป็นการคิดเชิงเครือข่าย
- ข) ระบบต่าง ๆ จะซ้อนกัน
- ค) เป็นการคิดแบบสัมพันธ์กับบริบท
- ง) หัวใจอยู่ที่การเชื่อมความสัมพันธ์ป้อนกลับระหว่างองค์ประกอบ
- จ) เป็นการคิดอย่างเป็นกระบวนการ

๓.๒.๓.๒ วิเคราะห์และสรุป แนวคิดนักวิชาการตะวันตก

(๑) มีความเชื่อพื้นฐานที่ว่าคนเรามักจะคิดไปในแนวทางเดิมๆ ประสบการณ์เดิมๆ ซึ่งเป็นไปตามความเคยชิน กรอบความคิดเดิม จึงหันมาให้ความสำคัญกับวิธีคิดที่ทะลุออกมาจากกรอบเดิม โดยพยายามหาเทคนิคหรือทักษะทำให้เกิดความคิดแบบใหม่ๆ โดยมีความเชื่อว่า ความเคยชิน และกรอบความคิดเดิมสามารถเปลี่ยนแปลง หากมีการกระตุ้น และฝึกฝนอย่างถูกต้องและสม่ำเสมอ

(๒) มุ่งปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาที่ตนเองก่อน บนแนวคิดที่ว่า หากยังไม่สามารถพัฒนาดตนเองได้ก็เป็นเรื่องยากที่จะไปพัฒนาผู้อื่นได้ การพัฒนาดตนเองเป็นการพัฒนาในระยะยาว และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาด้านอื่นๆ

(๓) ให้ความสำคัญกับการผสมผสานส่วนประกอบ ๓ ส่วน คือ ความรู้ (จะต้องทำอะไรและทำไม) ทักษะ(จะต้องทำอย่างไร) และ ความปรารถนาหรือเป้าหมาย(แรงกระตุ้น)

(๔) เป้าหมายมุ่งให้เกิดประสิทธิผลทางวัตถุ มุ่งประสพผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรม จึงนิยมใช้ในการบริหารจัดการ ในองค์กรต่างๆ แต่ก็สามารถประยุกต์กับการดำเนินชีวิตส่วนตนได้

(๕) จะมีการนำเสนอเทคนิคการนำไปใช้ ควบคู่กับแนวคิดทุกขั้นตอนอย่างชัดเจน เนื่องจากแนวคิดที่จะได้รับความนิยมจะต้องมาจากการประสบความสำเร็จในการนำไปใช้จริง

๓.๒.๓.๓ แนวคิดของนักวิชาการไทย

นักคิดและนักการศึกษาไทยที่มีชื่อเสียงหลายท่าน ได้ให้ทัศนะและแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความคิดและการพัฒนาการคิดไว้มากมาย โดยเฉพาะในปัจจุบันซึ่งเป็นยุคที่การปฏิรูปการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ กำลังได้รับความสนใจอย่างมาก สำหรับงานวิจัยนี้ จะขอเสนอแนวคิดของนักวิชาการเพียง ๒ ท่าน คือ งานของดร.ทศนา แคมมณี และคณะ และ งานของดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ เพราะงานของท่านทั้งสองเป็นที่ยอมรับในสังคมไทยในปัจจุบัน และเป็นงานที่มีแนวคิดสอดคล้องกับคุณลักษณะของแนวคิดที่สามารถนำมาผสมผสานกับแนวคิดอื่นในงานวิจัยนี้ได้

ก) ดร.ทศนา แชมมณี และคณะ

เป็นงานที่ศึกษาโดยตรงเกี่ยวข้องกับการคิด กระบวนการคิด และลักษณะการคิด และมีนักการศึกษามากมายที่นำเอางานของท่านไปต่อยอด ปรับใช้ และสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่มากมาย

(๑) แนวคิด ทฤษฎี และสาระสำคัญ^{๔๔}

(ก) การคิดและการสอนคิด เป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งในการจัดการศึกษา เพื่อให้มีคุณภาพสูง ประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้มีการศึกษาเรื่องของการพัฒนาผู้เรียนให้เติบโตอย่างมีคุณภาพทุกด้าน ทั้งด้านสติปัญญา คุณธรรมและความเป็นพลเมืองดีของประเทศ โดยเน้นการฝึกการคิดและกระบวนการคิด

(ข) การคิดเป็นกระบวนการทางปัญญาที่เกิดขึ้นตลอดเวลาและมักจะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่มีขอบเขตจำกัด

(ค) การสอนเพื่อพัฒนาความสามารถในการคิดเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพราะความคิดอย่างมีจุดมุ่งหมายช่วยให้ผู้เรียนตัดสินใจหรือแก้ปัญหาได้อย่างมีคุณภาพ และเป็นเครื่องมือสำหรับการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเฉพาะในยุคที่โลกกำลังเจริญก้าวหน้า สภาพสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนไป เป็นสังคมแห่งการพัฒนาข่าวสารข้อมูล

(ง) ความสามารถในการคิด ส่งเสริมและพัฒนาให้เกิดขึ้นได้ด้วยการฝึกฝนภายในสถานการณ์ที่เหมาะสม โดยเริ่มจากความสามารถพื้นฐานในการคิดที่เรียกว่า ทักษะการคิด แล้วเพิ่มความซับซ้อนขึ้นโดยการฝึกลักษณะการคิดและกระบวนการคิดตามลำดับ

(๒) รูปแบบของการคิด

ตามแนวทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิดของ ดร. ทศนา แชมมณี และคณะ ได้แบ่งรูปแบบการคิดเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ๆ คือ

กลุ่มที่ ๑ ทักษะการคิด หรือทักษะการคิดพื้นฐานที่มีขั้นตอนการคิดไม่ซับซ้อน เป็นทักษะพื้นฐานของการคิดขั้นสูง หรือระดับสูงที่มีขั้นตอนซับซ้อน แสดงออกถึงการกระทำหรือพฤติกรรมที่ต้องใช้ความคิด แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ทักษะการคิดพื้นฐาน และทักษะการคิดขั้นสูง

กลุ่มที่ ๒ ลักษณะการคิด หรือการคิดขั้นกลาง/ระดับกลาง มีขั้นตอนในการคิดซับซ้อนมากกว่าการคิดในกลุ่มที่ ๑ การคิดในกลุ่มนี้เป็นพื้นฐานของการคิด

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน ทศนา แชมมณี และคณะ, วิทยาการด้านการคิด, หน้า ๙๐-๙๕.

ระดับสูง ซึ่งลักษณะการคิดแต่ละลักษณะต้องอาศัยทักษะการคิดขั้นพื้นฐานมากบ้างน้อยบ้างในการคิดแบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ

- ลักษณะการคิดทั่วไปที่จำเป็น ได้แก่ การคิดคล่อง การคิดละเอียด การคิดหลากหลาย การคิดชัดเจน
- ลักษณะการคิดที่เป็นแกนสำคัญ ได้แก่ การคิดถูกทาง การคิดไกล การคิดกว้าง การคิดอย่างมีเหตุผล การคิดลึกซึ้ง

กลุ่มที่ ๓ กระบวนการคิด หรือการคิดระดับสูง มีขั้นตอนในการคิดซับซ้อน และต้องอาศัยทักษะการคิด และลักษณะการคิดเป็นพื้นฐานในการคิด ประกอบด้วย

- (๑) การสรุปข้อมูล(Drawing Conclusion)และหนดกฎเกณฑ์หรือนิยาม (Defining)
- (๒) การวิเคราะห์ (Analyzing)
- (๓) การผสมผสานข้อมูล (Integrating) (การสังเคราะห์)
- (๔) จัดระบบความคิดใหม่ (Organizing)
- (๕) การสร้างองค์ความรู้ใหม่ (Constructing)
- (๖) การกำหนดเป็นโครงสร้างความรู้ใหม่ (Structuring)
- (๗) การแก้ไขปรับปรุงโครงสร้างความรู้ใหม่ (Restructuring)
- (๘) การค้นหาแบบแผน (Finding Patterns)
- (๙) การหาความเชื่อพื้นฐาน (Finding Underlying Assumption)
- (๑๐) การคาดคะเน/การพยากรณ์ (Predicting)
- (๑๑) การตั้งสมมุติฐาน(Formulating Hypothesis)
- (๑๒) การทดสอบสมมุติฐาน(Testing Hypothesis)
- (๑๓) การตั้งเกณฑ์ (Estabishing Criteria)
- (๑๔) การพิสูจน์ความจริง (Verifying)
- (๑๕) การประยุกต์ใช้ความรู้ (Applying)

ข) ดร. เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^{๑๔}

ท่านเป็นนักคิดที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งในประเทศไทย เป็นผู้ก่อตั้งสถาบันอนาคตศึกษา เพื่อการพัฒนา(ไอเอฟดี) งานของท่านที่ได้รับชื่อเสียงและเป็นที่รู้จัก คือ หนังสือชุดผู้

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ปลายทางนักคิด, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : ชัคเชส มีเดีย , ๒๕๕๘), หน้า ๖๓-๑๑๑.

ชนะ ๑๐ คิด ซึ่งนำเสนอเกี่ยวกับลักษณะการคิด ๑๐ ประเภท เป็นงานร่วมสมัยที่มีนำไปใช้ในการปฏิบัติทั้งในการบริหารจัดการองค์กร เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

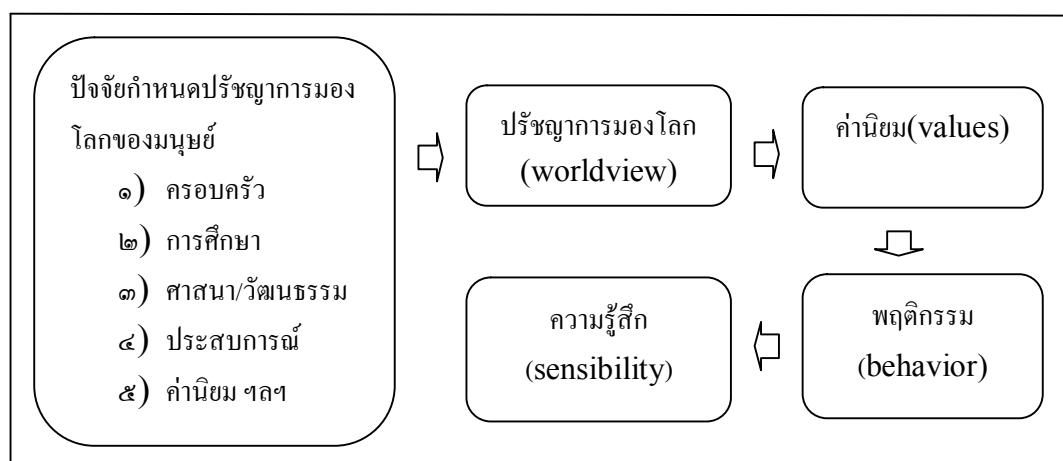
(๑) แนวคิด ทฤษฎี และสาระสำคัญ

ความสามารถในการคิด เป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์ เป็นสิ่งมหัศจรรย์ประการหนึ่งที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์อย่างชัดเจน สัตว์เพียงแต่ดำเนินชีวิตตามสัญชาตญาณแห่งความอยู่รอดเท่านั้น ตรงข้ามกับมนุษย์ที่สามารถพัฒนาสิ่งต่าง ๆ รอบตัวได้ เพราะมนุษย์มีความสามารถในการคิดนั่นเอง ความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ทำให้เราได้พบเห็นได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งใหม่ ๆ เสมอ

(๒) องค์ประกอบที่เกิดขึ้นในกระบวนการคิดประกอบด้วยตัวร่วม ๔ ประการ คือ

(ก) กรอบโลกทัศน์/ชีวทัศน์/ความเชื่อเดิม ๆ

เนื่องจากมนุษย์ไม่ได้ดำเนินชีวิตตามสัญชาตญาณหรือตอบสนองความต้องการเพียงประการเดียว แต่ดำเนินชีวิตอย่างใช้ความคิด ใช้เหตุผล และมีความสามารถในการแยกแยะความผิดชอบชั่วดี ความถูกผิดของสิ่งต่าง ๆ ได้ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจากการหล่อหลอมที่มาจากคำสอน ประสบการณ์ ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม ที่คน ๆ นั้นได้รับมาในแต่ละขั้นตอนของชีวิต เมื่อสมองได้รับข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ สมองจะนำไปคิดอย่างบูรณาการกับประสบการณ์อื่น ๆ ที่บันทึกไว้ในสมอง สร้างเป็นกรอบโลกทัศน์/ชีวทัศน์เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ไว้ และจะเก็บไว้เป็นตัวแบบจำลองทางความคิดในการวินิจฉัยหรือตัดสินใจเรื่องทำนองเดียวกันนี้ต่อไป

แผนภูมิ ๓.๓ แสดงปัจจัยกำหนดปรัชญามองโลกของมนุษย์ของดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์

(ข) นิสัย

นิสัย หมายถึง รูปแบบการแสดงออก อันเกิดจากการเรียนรู้และการกระทำสิ่งนั้นซ้ำ ๆ กันจนกลายเป็นความเคยชิน ลักษณะนิสัยจัดเป็นส่วนประกอบหนึ่งของบุคลิกภาพ อันเกิดจากประสบการณ์นับตั้งแต่ในวัยเด็กที่สนองตอบสนองต่อสิ่งต่าง ๆ ตามสัญชาตญาณและการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อม เพื่อให้ชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงและมีความพึงพอใจ และเมื่อทำซ้ำ ๆ กันบ่อยเข้า จะพัฒนากลายเป็นลักษณะประจำตัวที่ทำให้แต่ละคนมี “เอกลักษณ์” แตกต่างกันในเรื่องของลักษณะนิสัย พื้นฐานทางอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ปรัชญาการมองโลก และการแสดงออกในเรื่องต่าง ๆ

(๑) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อนิสัย

- การเรียนรู้และหล่อหลอมจากสภาพแวดล้อม นิสัยเกิดจากการหล่อหลอมอบรมสั่งสอนจากครอบครัว และได้รับอิทธิพลจากบริบททางวัฒนธรรมที่เราอาศัยอยู่ไม่ว่าจะเป็นวิถีคิด วิธีการดำเนินชีวิต ลักษณะท่าทาง การพูด ค่านิยม โลกทัศน์ และนำมาถอดแบบเป็นปรัชญาการมองโลก ค่านิยม บุคลิกภาพ และลักษณะนิสัยของเรา
- การปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอจนกลายเป็นความเคยชิน นิสัยเป็นสิ่งที่เราปฏิบัติบ่อย ๆ จนกลายเป็นความเคยชิน ส่งผลให้เมื่อประสบกับเหตุการณ์ทำนองเดียวกัน เราจะตอบสนองด้วยวิธีการเดียวกันโดยอัตโนมัติ กล่าวกันว่า สิ่งใดก็ตาม หากเราอดทนพยายามทำติดต่อกัน ๔๕ วัน สิ่งนั้นจะกลายเป็นนิสัยของเรา นิสัยจะสามารถเปลี่ยนได้ หากเราตระหนักว่าพฤติกรรมที่เราปฏิบัติอยู่นั้น ส่งผลเสียแก่เรา

(๒) นิสัยกับการคิด

นิสัยมีผลเชื่อมโยงกับรูปแบบวิถีคิดเป็นอย่างมาก เนื่องจากเราจะมีรูปแบบการคิดอย่างอัตโนมัติตามความเคยชินของเรา นอกจากนี้ ลักษณะนิสัยมีส่วนเข้ามาผสมผสานกับประสบการณ์ทางอารมณ์ ดังนั้น นิสัยจึงเป็นตัวร่วมที่สำคัญที่กำหนดว่าเราจะคิดไม่คิด จะคิดอย่างไร และทำให้ข้อสรุปจากการคิดที่ได้เป็นอย่างไร

(ค) อารมณ์

อารมณ์ หมายถึง ความรู้สึกต่าง ๆ ที่โดยทั่วไปแล้วจะประกอบด้วยแรงกระตุ้นทางกายภาพ และความรู้สึกนึกคิดที่มีอิทธิพลต่ออารมณ์ของเรา จะเกิดเมื่อประสาทสัมผัสรับข้อมูลเข้ามา ไม่ว่าจะเป็น จากการเห็น การได้ยิน การสัมผัส หรืออื่นๆ ข้อมูลเหล่านี้จะเข้าสู่การตีความของสมอง สมองจะตอบสนองใน ๒ ลักษณะ คือ

- ตอบสนองโดยอัตโนมัติตามสัญชาตญาณ ประสาทรับรู้สีกจะส่งข้อมูลทางอารมณ์เข้าสู่สมอง สมองจะรับรู้และตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ตามสัญชาตญาณของการดำรงชีวิต โดยไม่ได้ขึ้นอยู่กับความคิดเชิงเหตุผล

- ตอบสนองตามการเรียนรู้จากประสบการณ์ทางอารมณ์ ประสบการณ์ทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อเตรียมพร้อมที่จะตอบสนองอย่างเหมาะสม หากเกิดเหตุการณ์ทำนองเดียวกันขึ้นอีกในอนาคต

อารมณ์กับการคิด

เมื่อเราเกิดอารมณ์ใดๆ ก็ตาม สมองของเรามักจะสร้างภาพในใจ หรือ จินตนาการ ต่อยอดจากอารมณ์นั้น การคิดด้วยอารมณ์เพียงอย่างเดียวอาจทำให้เราตัดสินใจอย่างผิดพลาด เพราะอารมณ์สามารถส่งแรงกระตุ้นได้ทั้งเชิงบวกและเชิงลบ เมื่ออยู่ในอารมณ์แบบใด ความคิดของเราจะจดจ่ออยู่กับสภาวะอารมณ์ในขณะนั้น และเกิดอาการที่สะท้อนออกมาทางกายภาพ สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุให้เกิดการปิดกั้นการพิจารณาในมุมมองที่แตกต่าง มุมมองที่กว้างออกไปจากที่เป็นอยู่ อารมณ์จะเป็นตัวปิดกั้นการใช้เหตุผล ใคร่ครวญ วิเคราะห์ประเมินสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้ทัศนคติหรือมุมมองเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวเป็นไปอย่างไม่ครบถ้วน อย่างไรก็ตาม อารมณ์จะมีอิทธิพลในการกำหนดความคิดของเรามากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับว่าเราให้อารมณ์เข้ามาควบคุมสมองส่วนการใช้เหตุผลของเรามากน้อยเพียงใด

(ง) แรงจูงใจ

แรงจูงใจ หมายถึง แรงกระตุ้น แรงปรารถนาที่ผลักดันให้กระทำเพื่อให้เป็นไปในทิศทางตามแรงกระตุ้น หรือ แรงปรารถนานั้น แรงจูงใจมีอิทธิพลต่อรูปแบบการคิดและผลักดันให้เกิดพฤติกรรมในอนาคต เป็นตัวขับเคลื่อนให้แสดงพฤติกรรมอย่างมีเป้าหมาย เพื่อตอบสนองความต้องการที่พึงปรารถนา แรงจูงใจแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

- แรงจูงใจภายใน หมายถึง แรงจูงใจที่ทำให้คน ๆ หนึ่งมีส่วนร่วมในกิจกรรม เพราะความรู้สึกพึงพอใจไม่ใช่เพราะรางวัลที่ได้รับเมื่อได้รับการตอบสนองตามความพึงพอใจแล้ว เราจะไม่ต้องการได้รับอีก เช่น เมื่อเราหิวแรงจูงใจจากภายในทำให้เราหาอาหารมารับประทาน เป็นต้น

- แรงจูงใจภายนอก หมายถึง แรงจูงใจที่ทำให้คนมีส่วนร่วมในกิจกรรมเนื่องจากคาดหวังว่าจะได้รับรางวัลที่มองเห็นได้

แรงจูงใจกับการคิด

แรงจูงใจมีผลต่อการคิดและไม่คิดของคน คนบางคนจะคิดต่อเมื่อคิดแล้ว ได้รับการยกย่อง ยอมรับ หรือได้รางวัลจากคนรอบข้าง และสังคม แต่ในทางตรงกันข้าม หากเราคิดแล้วขัดแย้ง คิดแล้วทำให้เราไม่ได้รับการยอมรับ สู้ทำตามคนอื่น ๆ ไม่ได้ เราจะไม่มีแรงจูงใจให้คิด แต่มุ่งที่จะเลียนแบบคนอื่นเพราะวิธีนี้จะทำให้ตัวเองอยู่รอดและได้รับการยอมรับจากสังคมมากกว่า

๓.๒.๓.๔ วิเคราะห์ และสรุป แนวคิดของนักวิชาการไทย

ก) สำหรับแนวคิด ของนักวิชาการไทยในปัจจุบันมักจะนำเสนอในรูปแบบของหลักการเชิงวิชาการ การนำไปประยุกต์ใช้จึงขึ้นอยู่กับผู้สนใจ ในปัจจุบันมีการนำไปใช้วงการการศึกษา ในระบบการเรียนการสอน เพื่อฝึกฝนให้เกิดทักษะการคิดในระดับต่าง ๆ

ข) ข้อที่น่าสังเกต แนวคิดพื้นฐานน่าจะมาจากแนวคิดทางตะวันตก เป็นความคิดต่อยอดที่เพิ่มเติมส่วนของเทคนิค การฝึกฝน การเพิ่มเติมทักษะ เพื่อให้เหมาะกับบริบทของสังคมไทย เหมาะแก่การนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง

ค) นักวิชาการไทยที่นำเสนอแนวคิด เกี่ยวกับวิธีคิดในยุคปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นนักคิดจากหลากหลายวงการ การนำเสนอจึงเป็นลักษณะของการแสดงความคิดเห็น จะมีผู้ที่ศึกษาโดยตรงบ้าง แต่ก็ไม่มากนัก ส่วนใหญ่ที่ศึกษาอย่างจริงจังจะเป็นนักการศึกษา เนื่องจากสามารถนำมาใช้ในวงการการศึกษา โดยเฉพาะนำไปใช้ในภาคสนาม คือในระบบการเรียนการสอนได้จริง

๓.๓ เปรียบเทียบแนวคิด ทฤษฎีและหลักการวิธีคิดยุคปัจจุบันกับแบบพุทธ

๓.๓.๑ สรุปแนวคิด ทฤษฎีและหลักการแนวคิด

แนวคิดนักวิชาการตะวันตก

เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน

- ธรรมชาติไม่ได้สร้างให้สมองคิดสิ่งใหม่แต่ให้จำสิ่งเก่า คิดแต่เรื่องเก่า
- ลำดับการเข้ามาของข้อมูล รูปแบบของการจัดข้อมูลที่ถูกกำหนดโดยลำดับการเข้ามาของข้อมูล ทำให้ระบบการขยายตัวเองมีอุปสรรค
- หากต้องการทะลุกรอบความคุ้นเคยเดิมๆ ต้องมีการสร้างสิ่งกระตุ้น และฝึกฝนทักษะการคิดที่แตกต่าง

- การคิดแนวตั้งที่เราคุ้นเคย ไม่ช่วยทำให้เกิดความคิดใหม่ๆ การใช้วิธีคิดแนวข้างจะช่วยให้เกิดมุมมองใหม่ๆ
- พื้นที่ง่ายต่อการกระตุ้นที่สุด คือ ส่วนที่เราคุ้นเคยมากที่สุด หรือคือส่วนที่เรียกว่าแบบแผน ส่วนที่ถูกปะทะบ่อยๆ

สตีเฟน อาร์ โครี

- อุปนิสัย หมายถึง การผสมผสานระหว่าง ความรู้ ทักษะและความปรารถนา
- บุคลิกภาพและคุณลักษณะเป็นผลมาจากการอบความคิด
- เน้นการพัฒนาที่ตนเองก่อน
- หากต้องการเปลี่ยนแปลงสิ่งเล็กๆน้อยๆ ควรให้ความสนใจเรื่องของทัศนคติและอุปนิสัย แต่หากต้องการเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้ง ต้องมุ่งที่กรอบความคิดของแต่ละคน
 - เน้นการสร้างคุณลักษณะภายในหรืออุปนิสัยก่อน แล้วสร้างกรอบความคิดซึ่งเปรียบเสมือนแผนที่ในหัวเป็นลำดับถัดมา
 - กรอบความคิดแบบศูนย์รวมอยู่ที่หลักการ มีพื้นฐานความเชื่อที่ว่า มีหลักการอยู่ชุดหนึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติ เป็นสัจธรรมไม่มีใครสามารถเปลี่ยนแปลงได้
 - การเปลี่ยนแปลงกรอบความคิดใหม่ ไม่สามารถทำได้ทันทีและไม่สามารถแยกออกจากเรื่องบุคลิกภาพได้ และไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้หากไม่เปลี่ยนแปลงตัวเอง(เสนอวิธีสร้างอุปนิสัย ๗ แบบ)

ปีเตอร์ เอ็ม เซงเก้

- ทุกคนต้องมีวิสัยทัศน์ส่วนตัวตน วิสัยทัศน์มีความหมายลึกซึ้งกว่าเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ วิสัยทัศน์เป็นเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมที่จะต้องบรรลุให้ได้
- ความเป็นตัวฉันจะมีความหมายขึ้นเมื่อมีสังคม มีชุมชน ซึ่งไม่สามารถแยกจากคนอื่น
- การจัดการ วางหลัก คัดเลือก และ เตรียมการในเรื่องๆ ต่างเพื่อให้เกิดศักยภาพในการเรียนรู้ เพราะถ้าไม่มีการจัดการหรือการจัดการการเรียนรู้ไม่ดี ก็ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ มี ๓ ประเด็น คือ ๑) ความตั้งใจที่จะทำสิ่งดีๆให้ดียิ่งขึ้น ๒) แลกเปลี่ยนความคิดกับผู้อื่นเพื่อให้เกิดการผลิดอกออกผลยิ่งขึ้น ๓) การเข้าใจโลกและระบบที่ซับซ้อน ซึ่งเกี่ยวกับทัศนคติในการมองโลก มองชีวิต
- ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม จะต้องเข้าใจภาพรวมของทั้งระบบและการปฏิบัติงานอะไร ก็จะต้องปฏิบัติอย่างเป็นระบบ จึงมีความจำเป็นต้องเข้าใจเรื่องระบบก่อน

- เพื่อให้เกิดศักยภาพในการพัฒนาตนเอง หรือทีม ไปสู่สิ่งที่ปรารถนา ย่อมต้องมีการฝึกฝนซึ่งต้องเริ่มต้นด้วยพื้นฐานวิธีคิด เพราะหากเราเข้าใจโลก เข้าใจสังคม และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเรา เข้าใจว่าสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นในโลกล้วนเกี่ยวข้องกับตัวเรา นี่คือกุญแจที่จะไขความคิดและพัฒนาไปสู่สภาพจำลองความคิดหรือกรอบความคิด อันนำไปสู่การกระทำสิ่งดี ๆ ของเราในอนาคต

แนวคิดนักวิชาการไทย

ทศนา แหมมณี และคณะ

- ความคิดของมนุษย์เป็นผลจากกลไกของสมอง ซึ่งเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาและเป็นตามธรรมชาติ สมองจึงควรได้รับการฝึกฝนและพัฒนาอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และคุณภาพของมิได้อยู่ที่การมีสมองเท่านั้น แต่อยู่ที่การใช้สมองเป็นสำคัญ
- การใช้ความคิดเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างมากต่อการดำเนินชีวิต ผู้ที่มีความคิดเฉียบแหลม ทันสมัย ไม่เหมือนใคร คิดได้ก่อนใครจะเป็นผู้ได้เปรียบทุกด้าน
- ความสามารถในการคิด ส่งเสริม และพัฒนาเกิดขึ้นได้ด้วยการฝึกฝนภายในสถานการณ์ที่เหมาะสม โดยเริ่มจากความสามารถพื้นฐานในการคิดที่เรียกว่า ทักษะการคิด แล้วเพิ่มความซับซ้อนขึ้นโดยการฝึกทักษะการคิดและกระบวนการคิดตามลำดับ
- กระบวนการคิด หรือการคิดระดับสูง มีขั้นตอนในการคิดซับซ้อนและต้องอาศัยทักษะการคิด และลักษณะการคิดเป็นพื้นฐาน ประกอบด้วย ๑)การสรุปข้อมูล ๒)การวิเคราะห์ ๓)การผสมผสานข้อมูล ๔)การจัดระบบความคิดใหม่ ๕)การสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๖)การกำหนดเป็นโครงสร้างความรู้ใหม่

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์

- ข้อมูลต่างๆ ที่ถูกเก็บไว้ในความทรงจำตั้งแต่ครั้งแรกที่รับเข้ามา เรียกว่า มโนทัศน์ ซึ่งมี ๒ ลักษณะ คือ ๑) มโนทัศน์ของสิ่งที่เป็นรูปธรรม ๒) มโนทัศน์ของสิ่งที่เป็นนามธรรม
- ความสามารถในการคิด เป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์ที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์อย่างชัดเจน
- องค์ประกอบที่เกิดขึ้นในกระบวนการคิดประกอบด้วยตัวร่วม ๔ ตัว คือ ๑) กรอบโลกทัศน์ ๒) นิสัย ๓) อารมณ์ ๔) แรงจูงใจ

- การคิดเป็น คือการแสวงหาแนวทางตอบข้อสงสัยบางประการ โดยการนำ ข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ต่างๆ ที่มีอยู่มาจัดวางในกระบวนการคิดอย่างเหมาะสม จึงเปรียบเสมือน การเรียงอิฐที่กระจัดกระจายให้เป็นระเบียบเรียบร้อย โดยนำอิฐแต่ละก้อนมา ประกอบกันในแต่ละที่อย่างเหมาะสม การเรียงอิฐเปรียบได้กับการจัดระเบียบและเข้าใจ ความสัมพันธ์และตรรกะของข้อมูล

- รับข้อมูลตามความเข้าใจของตน ไม่ละเลยแม้ว่าข้อมูลจะกำกวม ไม่ด่วนสรุป พยายามหาทางเลือกที่แตกต่าง ไตร่ตรองรอบคอบ ย้อนคิด ตั้งใจค้นหาให้กว้างและ ครอบคลุมมากที่สุด ตัดสินใจด้วยตนเอง มีทิศทางของตนเอง มีความยืดหยุ่น ส่งผ่านความรู้ และทักษะมาใช้ในสถานการณ์ใหม่ๆ ให้ได้ เข้าใจวิธีการเรียนรู้และการทำงานที่ดีที่สุดของ ตนเอง

๓.๓.๒ วิเคราะห์เปรียบเทียบ

๓.๓.๒.๑ พื้นฐานความเชื่อ

ยุคปัจจุบัน - การรับข้อมูลแรกเข้า ก่อให้เกิดประสบการณ์ และสร้างเป็นความ เคยชิน เป็นทัศนคติ และวิธีการมองโลกที่เรียกว่า กรอบความคิด เป็นการปิดกั้นไม่ให้เกิด ความคิดใหม่ๆ การจะหลุดจากระบบความคิดเดิมๆ ได้ จำเป็นจะต้องสร้างตัวกระตุ้นเพื่อให้ หลุดจากกรอบเดิม สร้างและปลูกฝังความเคยชิน ทัศนคติและกรอบความคิดใหม่ ฝึกฝนให้ ความเคยชิน ทัศนคติและกรอบความคิดใหม่ ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุ เป้าหมาย

พุทธ - ธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนคิดย่อมไหลไปในสิ่งที่ชอบ ที่พอใจ ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือตัณหา เพราะสิ่งที่ชอบที่พอใจก่อให้เกิดสุขเวทนา จนกลายเป็นความอุปนิสัย เคยชิน และในที่สุดก็ลงท้ายด้วยความทุกข์ อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจในหลักพุทธธรรมของ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และสามารถนำหลักธรรมเหล่านั้นมาใช้ได้อย่างเหมาะสม จะ นำพาทุกคนหลุดพ้นจากปัญหาข้างต้นได้ โดยมีโยนิโสมนสิการ คือ การคิด พิจารณา ไตร่ตรอง โดยแยบคายเป็นกลไกสำคัญที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเดิม ให้เป็นพฤติกรรมใหม่ที่สอดคล้อง กับหลักธรรม

จะเห็นได้ว่า พื้นฐานความเชื่อทั้งของยุคปัจจุบันและพุทธ มีความคล้ายคลึงกัน คือ มนุษย์ทุกคนเติบโตมาพร้อมอุปนิสัยความเคยชิน และแบบแผนที่เป็นมุมมองในการมอง โลก หากต้องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องทำอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการสร้างแรง กระตุ้นเพื่อให้หลุดจากกรอบเดิม ปลูกฝังข้อมูลหรือกรอบความคิดใหม่ พยายามหาเทคนิคใน สร้างทักษะ หรือฝึกฝนจนเกิดความเคยชิน เกิดทัศนคติและกรอบความคิดใหม่

๓.๓.๒.๒ เป้าหมาย

ยุคปัจจุบัน - เพื่อให้เกิดประสิทธิผลจากการคิด เกิดผลงานในทางสร้างสรรค์ที่สามารถวัดได้อย่างรูปธรรม รวมทั้งก่อให้เกิดผลทางด้าน ทรัพย์สิน เงินทอง ชื่อเสียง และการยอมรับ

พุทธ - มีเป้าหมาย ๒ ระดับ คือ (๑) ระดับทางโลก คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข แต่เป็นในทางที่มีคุณธรรมและจริยธรรม (๒) ระดับที่พ้นจากทางโลก ในระดับนี้เป็นหมายสูงสุดคือ ความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง

วิธีคิดทั้งสองประเภทมีจุดมุ่งหมายที่หวังผลจากการสร้างวิธีคิดใหม่ แต่ในทางพุทธศาสนานอกเหนือจากผลทางโลกแล้ว ยังหวังผลทางธรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุดเหนือสิ่งอื่นใด นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับวิธีการหรือเทคนิคที่นำมาประยุกต์ใช้จะต้องอยู่บนพื้นฐานของความดี ความถูกต้องในทางคุณธรรมและจริยธรรม การได้ผลสำเร็จมาบนวิธีการที่ผิดคลองคลองธรรมไม่ถือเป็นวิธีการคิดถูกต้อง ถูกทางในทางพุทธศาสนา

๓.๓.๒.๓ เทคนิคการประยุกต์ใช้

ยุคปัจจุบัน - มีการพัฒนาทางด้านเทคนิคการประยุกต์ใช้อย่างต่อเนื่อง มีการสัมมนาเชิงวิชาการเพื่อสร้างความเข้าใจ รวมทั้งมีการทำ Work Shop เพื่อทดลองนำไปใช้ และเมื่อมีการนำไปใช้จริงก็ประสบความสำเร็จในหลายวงการ จะเห็นได้ว่าความสำเร็จของแต่ละวิธีคิดวัดกันที่ประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ได้จากนำไปใช้ ซึ่งสามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรม

พุทธ - ในคัมภีร์ พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับการนำหลักธรรมไปใช้ ทรงเทศนาและแนะนำอุบายวิธีแต่เป็นไปในลักษณะหลักการ เช่น การปฏิบัติตามทางสายกลาง เป็นต้น ในยุคต่อมาก็มีการขยายความและแนะนำเทคนิคเพิ่มเติม แต่ก็ยังไม่เป็นรูปธรรมเท่าใดนัก การนำไปใช้ยังอยู่ในวงของคณาจารย์ที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และนำเอาหลักธรรมไปใช้เป็นไปอย่างกว้างๆ ตามที่ได้รับการถ่ายทอดหรือปฏิบัติสืบๆ กันมา ที่เห็นเป็นรูปธรรมมากน้อยก็จะเป็นการนำไปใช้ในการการศึกษา ซึ่งมีการนำหลักธรรมไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาให้เด็กเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ขึ้นตามแนวพุทธธรรม เช่น ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ ที่นำเอาวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไปใช้ในการสอนเพื่อสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ และ การนำเอาหลักไตรสิกขาไปใช้ในกระบวนการพัฒนามนุษย์

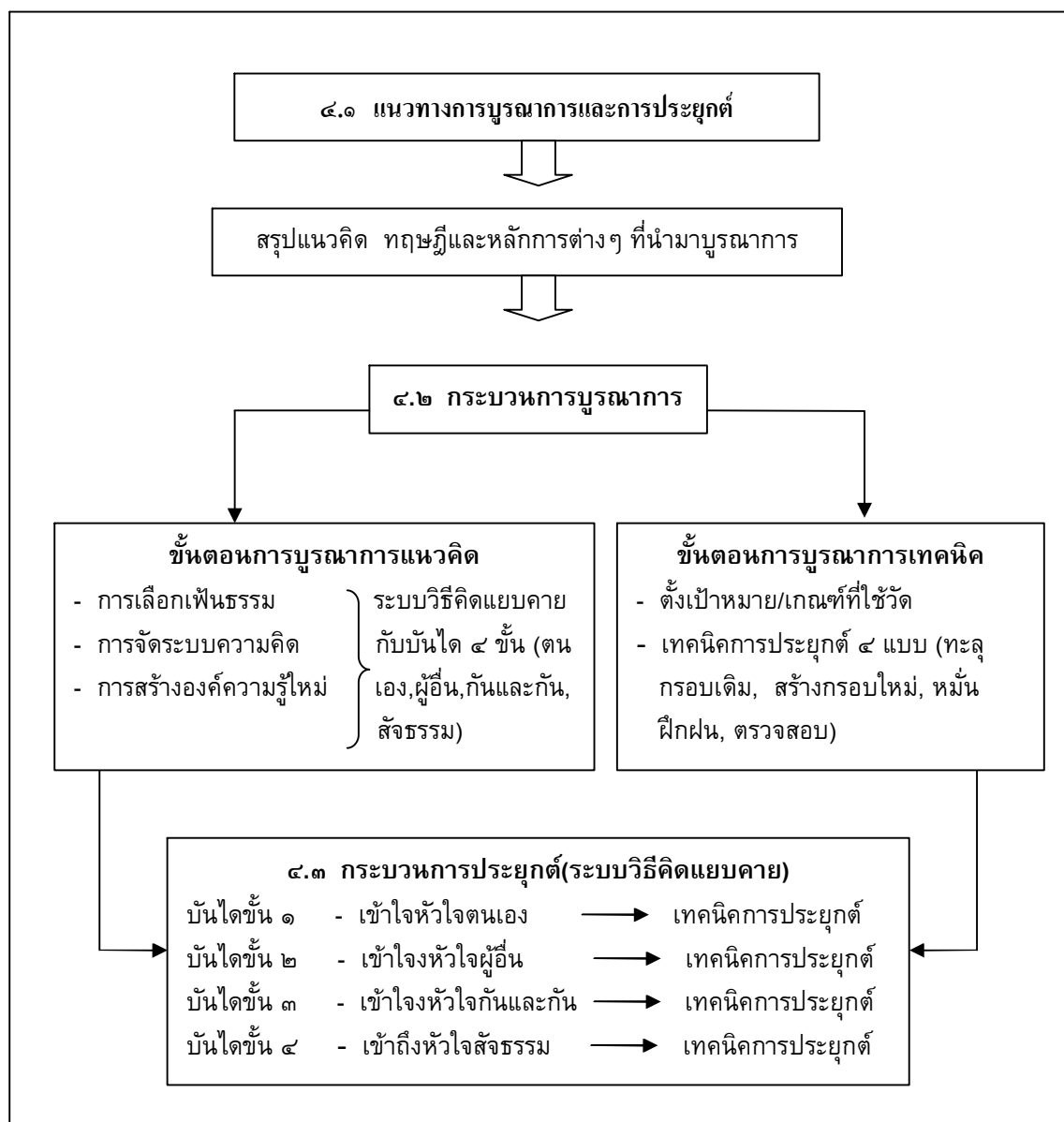
หากจะเปรียบเทียบแล้ว วิธีคิดยุคปัจจุบันมีกระบวนการพัฒนาเทคนิคหรือวิธีการนำไปประยุกต์ใช้อย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรมกว่า เนื่องจากวัตถุประสงค์มุ่งเน้นทางด้านวัตถุที่จับต้องได้ วัดผลของความสำเร็จกันที่ผลผลิต หรือผลตอบแทนที่วัดได้ การพยายามสร้างวิธีคิดที่มีประสิทธิภาพกว่าคนอื่น จะสร้างผลตอบแทนให้ผู้คิดค้นอย่างมากมาย

เหล่านี้เองที่เป็นแรงจูงใจที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง ซึ่งแตกต่างจากวิธีคิดแนวพุทธ ซึ่งเป็นวิธีคิดที่ใช้กันอยู่ในกลุ่มคนพุทธที่มีความศรัทธาในหลักพุทธธรรม ชาวพุทธส่วนใหญ่ ยังไม่มีความเข้าใจในแก่นธรรม จึงยังไม่สามารถนำวิธีคิดแบบพุทธไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ความพยายามในการสร้างเทคนิคการประยุกต์ใช้จึงยังค่อนข้างจำกัด นี่คือเหตุผลหนึ่งที่ผู้วิจัยสนใจที่จะนำเทคนิคหรือวิธีการนำไปประยุกต์ใช้ของวิธีคิดในยุคปัจจุบันมาบูรณาการร่วมกับแนวพุทธ อย่างน้อยก็เพื่อสร้างให้เกิดความเข้าใจและให้เห็นความสำคัญของขั้นตอนการนำแนวคิดไปใช้ให้บังเกิดผลสำเร็จ

บทที่ ๔

กระบวนการบูรณาการและการประยุกต์วิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิต

บทนี้จะเข้าสู่กระบวนการบูรณาการแนวคิด และ เทคนิคหรือวิธีการประยุกต์ เพื่อสร้าง “ระบบวิธีคิดแบบคาย” ซึ่งมีกรอบความคิดจากหลักพุทธธรรมเป็นแบบแผนหลักสำหรับการนำไปใช้จริงในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

แผนภูมิ ๔.๑ แสดงกรอบแนวคิดกระบวนการบูรณาการและการประยุกต์

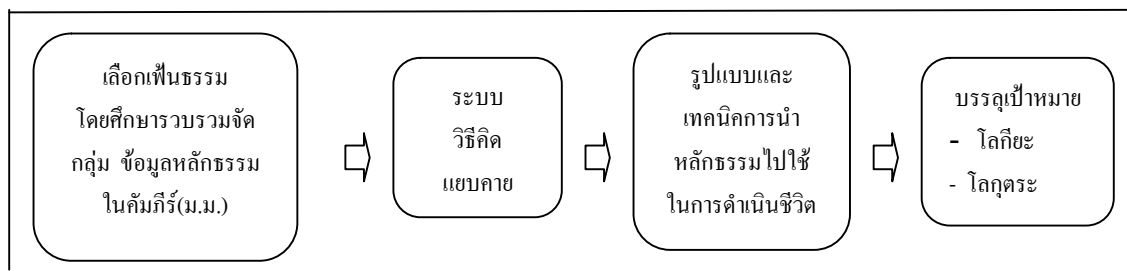
เหตุผลสำคัญที่ผู้วิจัยนำเสนอขั้นตอนการบูรณาการแนวคิดและเทคนิคการประยุกต์ เพราะจากการศึกษาวิธีคิดของนักคิดในยุคปัจจุบันโดยเฉพาะของนักวิชาการตะวันตก จะเห็นได้ว่า มีแนวความคิดที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับแบบพุทธ ส่วนที่น่าสนใจอย่างยิ่งของแนวคิดเหล่านั้น คือ เทคนิคหรือวิธีการนำไปใช้ แนวคิดร่วมสมัยในยุคปัจจุบันที่ได้รับการยอมรับอย่างมากในทศวรรษที่ ๑๙-๒๐ เช่น ของโบโน, โควี และเซงเก้ ประสบความสำเร็จในการนำไปใช้ได้จริง และการวัดความสำเร็จอยู่ที่ประสิทธิผลหรือผลลัพธ์ที่ได้จากการนำไปใช้จริง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิธีคิดในยุคปัจจุบัน เพื่อนำมาเป็นส่วนเสริมวิธีคิดแบบพุทธในกระบวนการบูรณาการ โดยดึงเอาจุดเด่นมานำเสนอเป็นทางเลือกสำหรับการนำไปประยุกต์บนพื้นฐานของคตินิยม กรอบความคิดธรรม หรือแผนที่ธรรม ซึ่งสร้างขึ้นจากหลักพุทธธรรมเนื่องจากหลักธรรมมีอยู่มากมาย ดังนั้น ก่อนที่จะมีการบูรณาการจึงต้องมีกระบวนการเลือกเฟ้นหลักธรรมจากคัมภีร์โดยตรง ผู้วิจัยได้แนวทางในการบูรณาการนี้จากหลักกระบวนการคิดขั้นสูงของดร.ทิตินา แคมมณีและคณะ การศึกษาจะเริ่มต้นจากการรวบรวม จัดกลุ่มข้อมูลของหลักธรรมในคัมภีร์ เพื่อนำมาสร้างเป็นกรอบความคิดทางธรรม สำหรับเป็นแผนที่ทางเดินของกระแสความคิด หลังจากนั้น จะนำแนวคิดที่ได้จากกระบวนการบูรณาการ มาผสมผสานเพื่อให้ได้เป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ ที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ การบูรณาการจึงแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. การบูรณาการแนวคิด ทฤษฎี และหลักการของรูปแบบวิธีคิด ทั้งแนวคิดนักวิชาการตะวันตกกับนักวิชาการไทยและแบบพุทธ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการรวบรวมโยนิโสมนสิการในคัมภีร์ สร้างเป็นแนวคิดใหม่ ซึ่งในงานวิจัยนี้จะใช้ชื่อว่า “ระบบวิธีคิดแยกคาย”

๒. การบูรณาการเทคนิคหรือวิธีการประยุกต์ใช้แนวคิดของนักวิชาการตะวันตกกับนักวิชาการไทยและแบบพุทธ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ระบบวิธีคิดแยกคาย

การสร้างวิธีคิดที่มีลักษณะเฉพาะนี้ ผู้วิจัยนำเสนอเพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการนำเอาหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปใช้ในการดำเนินชีวิต อันเป็นหัวใจของการศึกษาหลักพุทธธรรม โดยผ่านวิธีคิดที่เกิดจากการบูรณาการร่วมกัน อย่างไรก็ตาม การนำเอาธรรมสู่ภาคปฏิบัติหรือการนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติโดยมีการผสมผสานร่วมกับแนวคิดในยุคปัจจุบันในลักษณะนี้ ถือได้ว่าเป็นลักษณะของงานวิจัยอย่างหนึ่งที่เรียกว่า งานวิจัยเชิงบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่^๑

^๑ พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, แนวการเขียนหัวข้อ โครงร่างและวิทยานิพนธ์, (กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๔๙) หน้า ๘๒.

แผนภูมิ ๔.๒ แสดงขั้นตอนการนำหลักธรรมผ่านระบบวิธีคิดแยกคายไปใช้ในการดำเนินชีวิต

๔.๑ แนวทางการบูรณาการและการประยุกต์

ก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการบูรณาการ ผู้วิจัยขอเสนอเงื่อนไขหรือลักษณะจำเป็นเพื่อให้ได้วิธีคิดที่มีลักษณะเฉพาะ สำเร็จรูป ซึ่งในงานวิจัยนี้เรียกว่า “ระบบวิธีคิดแยกคาย” สำหรับนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต จึงเป็นที่มาของความคิดที่จะใช้วิธีการบูรณาการหลายๆ แนวคิด หลากๆ ทฤษฎีเข้าด้วยกัน โดยมีทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งเป็นแกนหลัก การบูรณาการจึงควรจะต้องคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ ดังนี้

๑) เป็นแนวคิด ทฤษฎี และหลักการที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้าง และถูกนำไปใช้อ้างอิงในหลายๆ วงการ เช่นวงการธุรกิจ วงการการศึกษา มีการพิมพ์เป็นหนังสือเป็นตำราเรียน เช่น งานของท่านพระพรหมคุณาภรณ์, ดร.อนุสร ตันทพันธ์และดร.บุญชัย โกศลธนากุล, ดร. เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน, ดร. สตีเฟน โควี, ดร.ปีเตอร์ เอ็ม เซงเก้, ดร.ทิสนา แชมมณี และคณะ, ดร. เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์

๒) เป็นแนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่มีการนำไปประยุกต์ใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน การได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางเป็นเครื่องสนับสนุนความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ได้จริง เช่น แนวคิดของดร.เอ็ดเวิร์ด เดอโบโน ได้ถูกนำไปใช้ในบริษัทชั้นนำ เช่น ไอบีเอ็ม ดูปองท์ เอ็นทีที(ญี่ปุ่น) เซลล์ บีพี เฟดเดอร์ล เอ็กซ์เพรส รวมทั้งองค์การนาซ่า สหรัฐอเมริกา, แนวคิดของดร.สตีเฟน โควี ผู้ก่อตั้งศูนย์พัฒนา Covey Leadership Center ถูกนำไปใช้ทั้งในกลุ่มนักบริหาร อาจารย์ ในกลุ่มคนหนุ่มสาว และในระดับครอบครัว, แนวคิดของดร.ทิสนา แชมมณีและคณะ แพร่หลายอย่างมากในวงการศึกษาในประเทศไทย ย่อมมีความเป็นไปได้ในการนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง

๓) เป็นแนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับรูปแบบวิธีคิด กระบวนการคิด และอยู่บนพื้นฐานและความเป็นไปได้ในการนำมาบูรณาการร่วมกับแนวคิด ทฤษฎี และหลักการอื่น ๆ หมายความว่า วิธีคิดที่จะนำมาบูรณาการร่วมกันควรมีแนวคิดที่อยู่ในทิศทางเดียวกัน ไม่ควรขัดแย้งกันโดยสิ้นเชิง

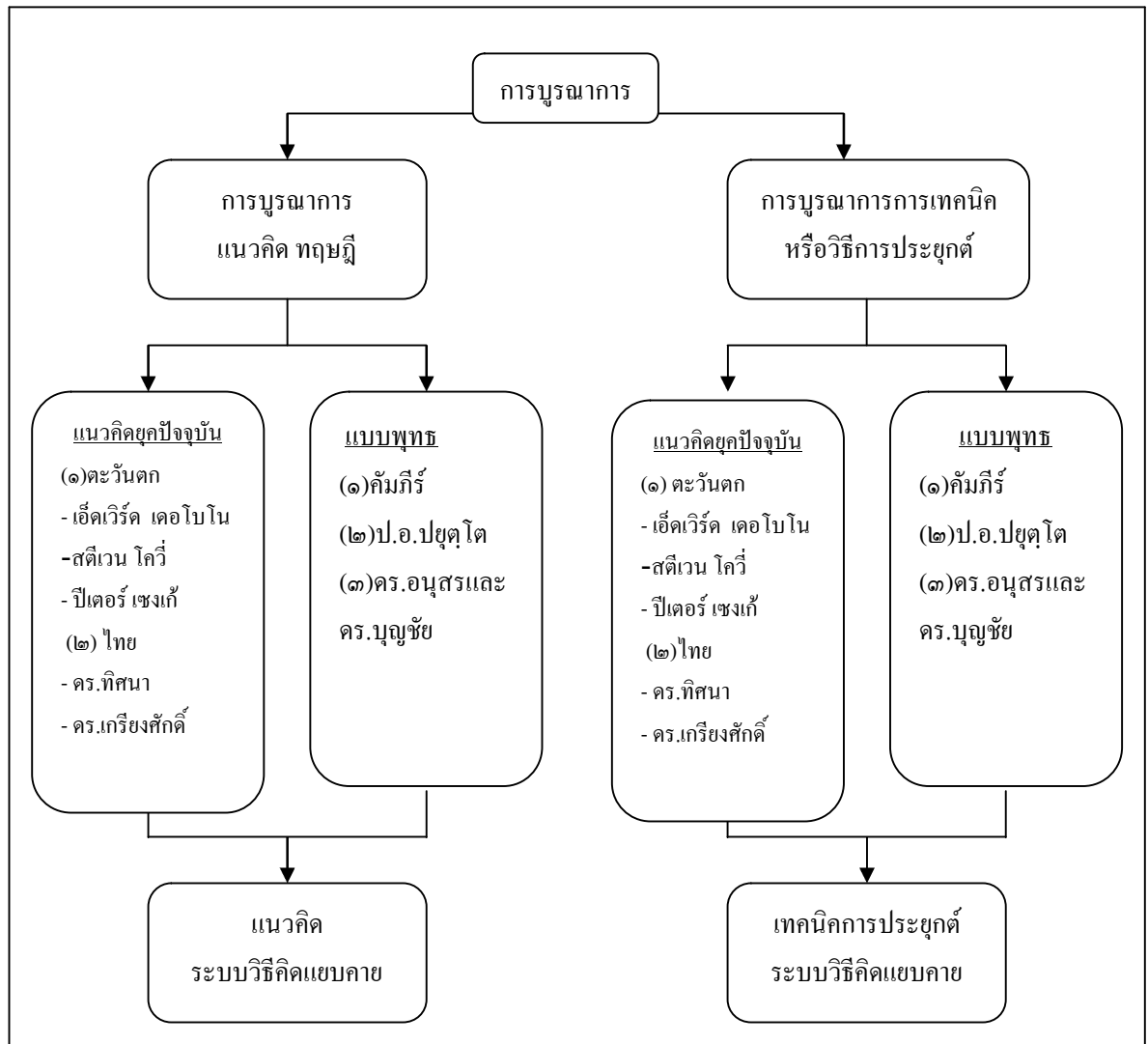
๔) แนวคิด ทฤษฎี และหลักการที่เป็นแกนหลักในการบูรณาการจะต้องเป็นกรอบ หรือเป็นแกนให้แนวคิด ทฤษฎีและหลักการอื่นๆ สามารถใช้เพื่อ ร้อยรัด ถักทอ เชื่อมโยง ทำให้ได้เป็นแนวคิด ทฤษฎีและหลักการใหม่ ที่มีลักษณะเฉพาะสำหรับใช้ใน งานวิจัยนี้ ซึ่งในงานวิจัยนี้จะใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์และงาน วิชาการพุทธศาสนา เป็นแกนหลักในการบูรณาการ

๕) แนวคิด ทฤษฎี และหลักการอื่นๆ จะต้องช่วยให้แนวคิด ทฤษฎี และ หลักการที่เป็นแกนหลักมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งในงานวิจัยนี้จะใช้รูปแบบวิธีคิดทั้งของ นักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยในยุคปัจจุบันเป็นแนวคิดเสริม

๖) แนวคิด ทฤษฎี และหลักการที่ได้จากการบูรณาการ จะต้องมีการบวนการ หรือวิธีการ ที่มีความชัดเจนทุกชั้น ทุกตอน รวมทั้งมีความยืดหยุ่นเพียงพอสำหรับการนำไป ประยุกต์ใช้ได้ในทุกกรณี

๗) กระบวนการ หรือ วิธีการ เหล่านั้นจะต้องสามารถนำมาปฏิบัติให้สำเร็จ ตามวัตถุประสงค์ คือ เพื่อดำเนินชีวิต หมายถึง การกระทำกิจกรรมต่างๆ ตามวิถีการ ดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งที่เกี่ยวข้องเฉพาะตน เกี่ยวข้องกับผู้อื่น และส่วนรวม รวมทั้งการกระทำเพื่อเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

ในบทที่ ๒ และ บทที่ ๓ ได้กล่าวถึงแนวคิดของวิธีคิดแบบพุทธและวิธีคิดยุค ปัจจุบันของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยอย่างกว้างขวางไปแล้ว ในบทนี้จะขอล่าว โดยสรุปเฉพาะแนวคิดส่วนที่จะนำมาบูรณาการ โดยพิจารณาตามเงื่อนไขหรือลักษณะ จำเป็นของแนวคิดที่จะนำมาบูรณาการดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ตามกรอบแนวคิดดังต่อไปนี้

แผนภูมิ ๔.๓ แสดงกรอบแนวคิดการบูรณาการแนวคิด ทฤษฎี หลักการและเทคนิคการประยุกต์

ดังได้กล่าวข้างต้น แนวคิด ทฤษฎีและหลักการในงานวิจัยนี้ ซึ่งต่อไปจะเรียกว่า “ระบบวิธีคิดแบบคายน” จะได้จากการบูรณาการแนวคิด ทฤษฎีและหลักการวิธีคิด นักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย ที่คัดเลือกมาใช้บูรณาการร่วมกับแบบพุทธเท่านั้น จากการบูรณาการจะได้ข้อสรุปแนวคิด ทฤษฎี และหลักการ ได้ดังนี้

๑) **แนวคิดหลัก** คือ บทบาทของโยนิโสมนสิการในฐานะเป็นกลไกในการนำหลักธรรมสู่ภาคปฏิบัติ หมายความว่า เป็นกระบวนการพิจารณา ไตร่ตรอง ใคร่ครวญอย่างแบบคายนในการนำหลักธรรมมาใช้อย่างเหมาะสมในบริบทต่างๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทั้งในทางโลกและทางธรรม ดังนั้น การคัดสรรหลักธรรมที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ประโยชน์ใน

การดำเนินชีวิตหรือในการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม โดยมีโยนิโสมนสิการเป็นกลไกสำคัญ ทำหน้าที่สอดแทรกตั้งแต่กระบวนการรับรู้ กระบวนการคิดพิจารณา และ กระบวนการนำไปใช้ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญและใช้เป็นแนวคิดหลัก

นอกจากนี้ ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ ยังได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับโยนิโสมนสิการไว้ในงานวิชาการของท่านมากมาย แต่จะขอหยิบยกเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ คือ โยนิโสมนสิการมีบทบาทสำคัญในการสกัดกั้นต้นเหตุที่เป็นวิสัยของปุถุชน เพราะเมื่อเกิดการรับรู้จากภายนอก กระบวนการคิดก็มักจะดำเนินไปในทิศทางของการสนองตันทะหาและเกิดเช่นนี้จนกลายเป็นนิสัย ความเคยชิน เสมือนร่องความคิดที่ถูกขัดลึกขึ้นเรื่อยๆ เมื่อมีอารมณ์มากระทบอีก กระบวนการคิดก็จะไหลไปตามร่องลึกลึกนั้น หรือในงานเขียนของ ดร.อนุสรและดร.บุญชัย ได้นำเสนอให้ทุกคนหันมาทำความเข้าใจตนเองด้วยการศึกษาเรื่องจริต ซึ่งเป็นพื้นฐานนิสัยของแต่ละคน งานนี้ยังได้นำเสนอจุดอ่อน จุดแข็งและแนวทางแก้ไข เพื่อปรับเปลี่ยนจริตหรือนิสัยของตนเองให้ดีขึ้น การศึกษาเรื่องจริตนอกจากจะทำให้เข้าใจตนเองแล้วยังสามารถเข้าใจผู้อื่น อันจะนำมาซึ่งความสงบสุขในสังคมต่อไป

สำหรับเทคนิคการนำไปประยุกต์ ในคัมภีร์ได้กล่าวไว้ในลักษณะของอุบายวิธีที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำบรรดาสาวกและผู้ฟังพระธรรมเทศนา เช่น ทรงเทศนาแสดงโทษของกามคุณ ๔ หรือเทศนาแสดงอานิสงส์ของผู้บำเพ็ญไตรสิกขา เพื่อสร้างศรัทธาที่ถูกต้อง หรือผู้ที่มิอุปนิสัยจะบรรลุธรรม พระพุทธองค์จะแสดงเทศนาซึ่งมีเนื้อหาแฝงด้วยอุบายวิธีสู่การปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมของผู้นั้นโดยเฉพาะ อย่างไรก็ตาม ยังมีพระสูตรอีกหลายพระสูตรที่แนะนำวิธีการปฏิบัติโดยตรง เช่น อานาปานสติสูตร มหาสติปัฏฐานสูตร และวิตักกสัณฐานสูตร งานวิจัยนี้ได้นำเอาแนวทางในวิตักกสัณฐานสูตร มาเป็นเทคนิคในการกำจัดหรือบรรเทาอกุศลซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

ส่วนงานของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ ท่านเป็นบุคคลหนึ่งที่สร้างงานทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีลักษณะของการประยุกต์ไว้มากมาย รวมทั้งได้นำเสนอเทคนิคต่างๆ ถือได้ว่าเป็นบุคคลซึ่งมีผู้นำเอางานของท่านไปต่อยอดมากที่สุดองค์หนึ่ง ท่านได้เสนอวิธีคิดไว้ ๑๐ แบบ แต่ละแบบล้วนแล้วแต่นำแนวคิดมาจากหลักพุทธธรรมซึ่งมีทั้งข้อธรรมใหญ่ และย่อย นอกจากนี้ ท่านยังแนะนำเทคนิคให้สร้างคติธรรมหรือแบบแผนความคิดขึ้นจากหลักธรรม เพื่อเป็นทางเดินให้กระแสน้ำความคิดดำเนินไป แล้วใช้สติดึงตัวคติมาใช้ในการวางใจ วางท่าที โดยพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างที่เข้ามาในแง่ที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ตน งานส่วนที่สนับสนุนแนวคิดนี้ คือ งานของดร.อนุสรและดร.บุญชัย ที่ได้ศึกษาลักษณะของจริต อันเป็นผลจากระบบการมองโลก ระบบการคิด และอุปนิสัยเด่นๆ ที่มีในแต่ละบุคคล ซึ่งก็เป็นเรื่องเดียวกับคติ, กรอบความคิดที่มีส่วนสำคัญในการดำเนินไปของความคิด การปรับเปลี่ยนคติ กรอบความคิด หรือจริตเป็น

สิ่งที่สามารถทำได้ แต่ต้องทำอย่างเป็นระบบ นั้นหมายความว่า เราจะต้องมีหลักการชุดหนึ่งที่ถูกต้อง แล้วนำมาสร้างเป็นคติ เป็นกรอบความคิด

ในทางพุทธศาสนาหลักการที่เป็นจริงที่สุด สามารถนำมาใช้ได้ในทุกยุคทุกสมัย ก็คือ หลักคำสอนของพระพุทธเจ้า สามารถนำมาสร้างเป็นคตินิยม กรอบธรรม หรือแผนที่ธรรม เพื่อสำหรับเป็นทางเดินของความคิด ให้สภาวะรู้จริง รู้แจ้ง ซึ่งผลก็คือ เกิดความเห็นถูก เห็นตรง เกิดปัญญาในระดับต่างๆ ทางเดินหรือกระบวนการคิดเช่นนี้เองที่เรียกว่า “วิธีคิดหรือกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ”

๒) **แนวคิดเสริม** จะใช้แนวคิดยุคปัจจุบันของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยเป็นส่วนเสริม เนื้อหาสาระหลักที่ได้จากแนวคิดส่วนนี้ ก็ยังคงเป็นเรื่องที่สนับสนุนแนวคิดเกี่ยวกับทางเดินของความคิดที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้และประสบการณ์ในอดีต จนกลายเป็นระบบการมองโลก มองชีวิต เป็นระบบความคิด ระบบการตีความหมาย สิ่งเหล่านี้เองที่อยู่เบื้องหลังของลักษณะ อุปนิสัย ค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติของแต่ละคน

งานวิชาการที่สอดคล้องกับแนวคิดเหล่านี้ คือ แนวคิดของดร.เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน ที่นำเสนอว่า ธรรมชาติไม่ได้สร้างให้สมองคิดสิ่งใหม่แต่ให้จำสิ่งเก่า คิดแต่เรื่องเก่า สิ่งนี้เองที่เป็นตัวสกัดกั้นไม่ให้เกิดความคิดใหม่ หากต้องการทะลุกรอบความคิดเก่าๆ ความคุ้นเคยเดิมๆ ต้องมีการสร้างสิ่งกระตุ้นและฝึกฝนทักษะการคิดที่แตกต่าง พื้นที่ที่ย่างต่อการกระตุ้นที่สุด คือ ส่วนที่เราคุ้นเคยมากที่สุด หรือคือส่วนที่เรียกว่าแบบแผน ส่วนที่ถูกปะทะบ่อยๆ

ดร. สตีเฟน อาร์ โควี มีความเห็นว่า บุคคลิกภาพ คุณลักษณะและอุปนิสัยเป็นผลมาจากการกรอบความคิด หากต้องการเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรืออุปนิสัยสามารถทำได้โดยใช้ระยะเวลาไม่นานนัก แต่หากต้องการเปลี่ยนแปลงกรอบความคิด จะต้องใช้ระยะเวลายาวนานขึ้นและต้องมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้เขายังให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า จะมีกรอบแนวคิดประเภทหนึ่งเรียกว่า กรอบความคิดแบบศูนย์รวมอยู่ที่หลักการ กรอบความคิดนี้มีพื้นฐานความเชื่อว่า มีหลักการอยู่ชุดหนึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติ เป็นสัจธรรม ไม่มีใครสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้น การพัฒนาเพื่อเข้าสู่กรอบความคิดแบบหลักการจะต้องเริ่มที่การชนะตนเองก่อน หลังจากนั้นจึงพัฒนาสู่การเอาชนะใจผู้อื่น จนเกิดการประสานพลังและนำไปสู่การพัฒนาที่เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมในที่สุด

ส่วนดร.ปีเตอร์ เอ็ม เซงเก้ ได้เสนอแนวคิดที่ช่วยต่อยอดในทิศทางเดียวกัน คือ แนวคิดการสร้างวินัย ๕ ประการ ซึ่งมุ่งให้ทุกคนค้นหาตนเองให้เจอก่อน(Personel Mastery) หลังจากนั้น ให้สร้างแบบจำลองความคิด(Mental Model) เพื่อเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต และขยายสู่การเกี่ยวข้องกับผู้อื่น(Share Vision and Term Learning) จนในที่สุดสามารถทำ

ความเข้าใจกับระบบความคิดร่วม ความคิดที่แสดงให้เห็นว่าทุกสิ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน (System Thinking)

สำหรับแนวคิดของนักวิชาการไทยที่น่าสนใจ คือ แนวคิดของดร.ทศนา แคมมณี และคณะ ท่านเหล่านี้คร่ำหวอดอยู่ในวงการการศึกษามานาน และให้ความสำคัญในการศึกษาวิธีคิด และกระบวนการคิด เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ท่านได้เสนอแนวคิดที่ว่าความสามารถในการคิด ส่งเสริม และพัฒนาเกิดขึ้นได้ด้วยการฝึกฝนภายใต้สถานการณ์ที่เหมาะสม โดยเริ่มจากความสามารถพื้นฐานในการคิดที่เรียกว่า ทักษะการคิด แล้วเพิ่มความสามารถขึ้นโดยการฝึกทักษะการคิดและกระบวนการคิดตามลำดับ กระบวนการคิด หรือการคิดระดับสูง มีขั้นตอนในการคิดซับซ้อนและต้องอาศัยทักษะการคิด และลักษณะการคิดเป็นพื้นฐาน ประกอบด้วย ๑)การสรุปข้อมูล ๒)การวิเคราะห์ ๓)การผสมผสานข้อมูล ๔)การจัดระบบความคิดใหม่ ๕)การสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๖)การกำหนดเป็นโครงสร้างความรู้ใหม่

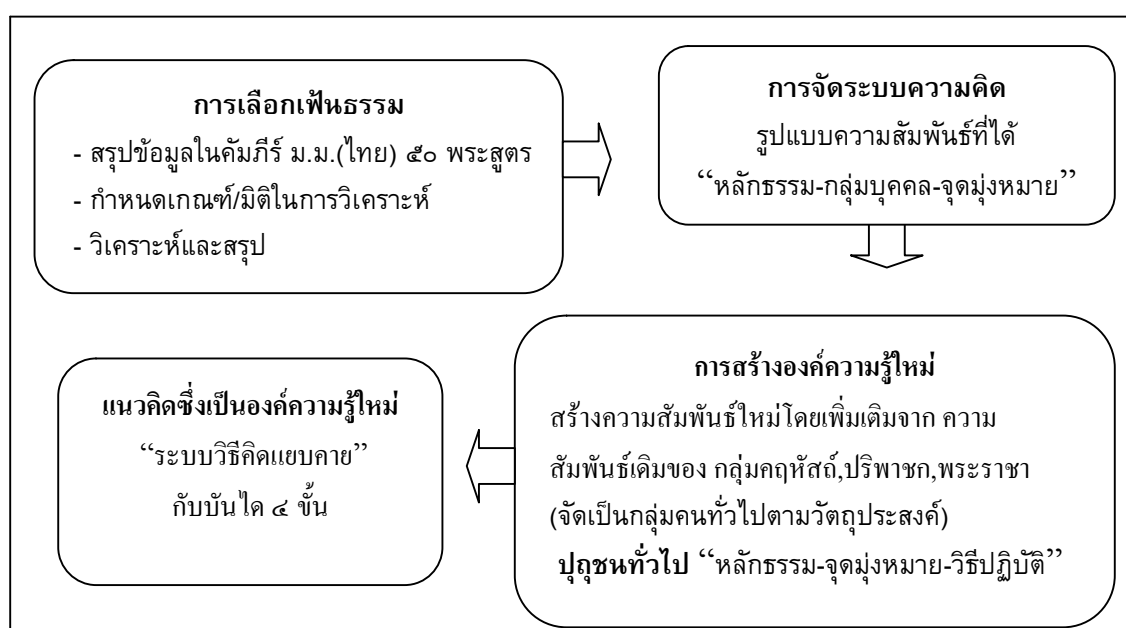
นักวิชาการที่มีงานวิชาการเกี่ยวกับเรื่องวิธีคิดอีกท่านหนึ่ง ได้นำเสนอวิธีคิดไว้มากมาย คือ ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ท่านได้นำเสนอแนวคิดที่สนับสนุนแนวคิดทางตะวันตก เกี่ยวกับเรื่องวิธีคิด ท่านเสนอว่า การคิดถูกวิธี คือการแสวงหาแนวทางตอบข้อสงสัยบางประการ โดยการนำข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ต่างๆ ที่มีอยู่มาจัดวางในกระบวนการคิดอย่างเหมาะสม จึงเปรียบเสมือน การเรียงอิฐที่กระจัดกระจายให้เป็นระเบียบเรียบร้อย โดยนำอิฐแต่ละก้อนมาประกอบกันในแต่ละที่อย่างเหมาะสม การเรียงอิฐเปรียบได้กับการจัดระเบียบและเข้าใจความสัมพันธ์และตรรกะของข้อมูล และ องค์ประกอบที่เกิดขึ้นในกระบวนการคิดประกอบด้วยตัวรวม ๔ ตัว คือ ๑) กรอบโลกทัศน์ ๒) นิสัย ๓) อารมณ์ ๔) แรงจูงใจ

ข้อสังเกตที่ได้จากการศึกษา แนวทางในการบูรณาการ และแนวคิดทั้งของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยกับแบบพุทธ จะพบว่า แนวคิด ทฤษฎี และหลักการจะมีส่วนที่คล้ายคลึงกัน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่น วิธีการคิดของบุคคลทั่วไปมักจะดำเนินไปตามความเคยชิน อุปนิสัย และกรอบความคิด ซึ่งเกิดขึ้นจากประสบการณ์ ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ ของแต่ละคน เป็นต้น การจะเปลี่ยนแปลงความเคยชินหรืออุปนิสัยเดิมๆ สามารถทำได้ แต่จะต้องใช้เวลาและจะต้องทำอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่นำตัวเองออกจากกรอบความคิดเดิมๆ สร้างกรอบความคิดใหม่ รวมทั้งพยายามนำไปใช้อย่างสม่ำเสมอจนกลายเป็นอุปนิสัยใหม่ สรุปคือ ขั้นตอนของการบูรณาการและการประยุกต์แนวคิดทั้งสอง ควรจะประกอบด้วย การเลือกเฟ้นธรรมเพื่อนำมาเป็นหลักการ การบูรณาการแนวคิด การนำแนวคิดที่ได้จากการบูรณาการที่เรียกว่า “ระบบวิธีคิดแบบคายน” ซึ่งสร้างจากหลักธรรมที่ผ่านการเลือกเฟ้นไปสร้างองค์ความรู้หรือกรอบความคิดใหม่ ขั้นตอนสุดท้ายคือการนำแนวคิดและเทคนิคที่ได้ไปประยุกต์ใช้เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้

๔.๒ กระบวนการบูรณาการ

สำหรับขั้นตอนในการบูรณาการ ผู้วิจัยจะขอใช้แนวคิดของดร.ศรินธร วิริยะสิรินันท์ ในงานวิทยากรด้านการคิด ของทีศนา แชมมณีและคณะ เกี่ยวกับเรื่องทักษะการคิดขั้นสูง หรือทักษะการคิดที่ซับซ้อน(Higher order or more complex thinking skills)^๒ เป็นแนวทางในการบูรณาการ แบ่งเป็นการบูรณาการแนวคิด และการบูรณาการเทคนิคการประยุกต์

๔.๒.๑ ขั้นตอนการบูรณาการแนวคิด

แผนภูมิ ๔.๔ แสดงขั้นตอนการบูรณาการแนวคิด บนพื้นฐานของทักษะการคิดขั้นสูงของดร.ทีศนา แชมมณีและคณะ

๔.๒.๑.๑ การเลือกเฟ้นธรรมในคัมภีร์

ขั้นตอนนี้ เป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการบูรณาการ เพื่อให้ได้ “ระบบวิธีคิดแบบ-กาย” ซึ่งมีโยนิโสมนสิการเป็นกลไกสำคัญ ดังได้กล่าวแล้วว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง วิธีคิด พิจารณา ไคร่ครวญ โดยแบบกาย ถูกทาง ตามหลักพุทธธรรมของพระพุทธองค์ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับบุคคล สถานการณ์ และวัตถุประสงค์ และผลที่ได้จากวิธีคิดแบบพุทธนี้จะเป็นความรู้จริง รู้แจ้ง ซึ่งก็คือการเกิดปัญญาในระดับต่างๆ ดังนั้น การเลือกเฟ้นธรรม

^๒ ดูรายละเอียดใน ทีศนา แชมมณีและคณะ, วิทยากรด้านการคิด. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเดอะมาสเตอร์กรุ๊ป แมเนจเม้นท์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๑-๑๔๐.

ที่เหมาะสม(สำเร็จรูป)ไปใช้สร้างคติธรรม กรอบความคิดธรรม แผนที่ธรรม อันจะเป็นทางเดินให้ระบบความคิดแบบโยนิโสมนสิการเกิดขึ้นจึงเปรียบเสมือนจุดเริ่มต้นที่สำคัญ ขั้นตอนการเลือกเฟ้นธรรม ประกอบด้วย

๑) การสรุปข้อมูล(Drawing Conclusion) และ กำหนดนิยาม(Defining)

ศึกษา ทบทวน ข้อมูลของเหตุการณ์และปรากฏการณ์เกี่ยวกับวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาจัดระบบให้ง่ายแก่การทำความเข้าใจ งานวิจัยนี้ มีขอบเขตศึกษาข้อมูลวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ ศึกษาพุทธพจน์ที่กล่าวถึงหลักธรรมที่สามารถนำเข้ากระบวนการพิจารณาแบบโยนิโสมนสิการ โดยเลือกศึกษาเฉพาะพระสูตรในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปัณณาสก์ (เลือกเฉพาะที่เป็นคำสอนจากพระพุทธเจ้าโดยตรง) รวมทั้งหมด ๕๐ พระสูตร และเหตุที่เลือกศึกษาพระสูตรในกลุ่มนี้ เพราะเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงกลุ่มคน ๕ กลุ่ม คือ ๑.คหบดี ๒.ภิกษุ ๓.ปริพาชก ๔.พระราช ๕.พราหมณ์ เพื่อให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ คือ มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างรูปแบบวิธีคิดที่มีลักษณะเฉพาะ เหมาะสำหรับปุถุชนคนทั่วไปจะสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต

๒) กำหนดเกณฑ์ มิติหรือแง่มุมในวิเคราะห์

การกำหนดเกณฑ์ มิติหรือแง่มุมที่จะวิเคราะห์นี้ ได้นำแนวคิดจากเทศนาหาระในคัมภีร์เนตติปกรณ์^๓ และบนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงเลือกสั่งสอนสรรพสัตว์ตามความเหมาะสม เนื่องจากทรงเห็นว่าแต่ละคนมีความแตกต่าง ธรรมที่นำมาแสดงและอุปายวิธีจึงมีความแตกต่างกันบ้าง แต่อย่างไรก็ตาม พระพุทธองค์ท่านทรงมีจุดมุ่งหมายปลายทางในการแสดงธรรมที่ชัดเจน คือ ให้เหล่าสรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง มิติหรือหลักเกณฑ์ต่อไปนี้จะช่วยให้เห็นถึงหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่คนแต่ละกลุ่ม และจุดมุ่งหมายที่ทรงแสดงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

(๑) แสดงธรรมแก่ใคร

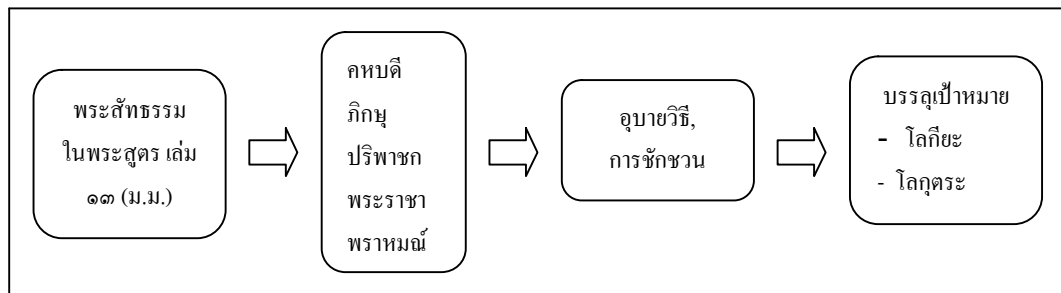
(๒) หลักธรรมที่ทรงแสดง

(๓) จุดมุ่งหมาย คือ ผลจากการแสดงธรรมที่เกิดแก่ผู้ฟัง (อรรถ)

(๔) อุปาย คือ วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุธรรมความดับทุกข์ หรือเพื่อบรรลุธรรมที่ทรงแสดง (ธัมมานุธรรมปฏิบัติ)

(๕) การชักชวน คือ การแนะนำให้ละเว้นความชั่วและกระทำความดี

^๓ พระมหากัจจายนเถระ รัตน, เนตติปกรณ์, พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต ตรวจชำระ พระคันธसारิกว้างศ์ แปลและอธิบาย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๓ -๑๘๑.

แผนภูมิ ๔.๕ แสดงเกณฑ์ในการวิเคราะห์พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปัณณาสก์

๓) วิเคราะห์และสรุปผลจากการศึกษา

จากการศึกษา รวบรวมข้อมูลในพระสูตรทั้ง ๕๐ พระสูตร ตามมิติหรือหลักเกณฑ์ พอสรุปสาระได้ดังนี้^๔

ก) คหบดีวรรค

ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงให้แก่กลุ่มคฤหัสถ์ ส่วนใหญ่เป็นธรรมในกลุ่ม กุศล และอกุศลกรรมบถ ๑๐ ไม่ว่าจะเป็นการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์... ตลอดจนการมีทิฏฐิที่ผิด อันเป็นเครื่องผูกมัด(สังโยชน์) เครื่องกักกัน(นิวรณ์) จึงทรงแนะให้ละและตัดให้ได้ รวมทั้งแสดงอนุปพิพกตา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เห็นโทษของกาม โทษของการมีความเห็นที่ผิด ทรงมีอุบายและแนะนำให้ รักษากายกรรม วจีกรรมและมโนกรรมให้สุจริต ร่วมกับการให้ทาน ถือศีล และให้เห็นผลที่น่าปรารถนาจากการให้ทาน ถือศีล(สวรค์) ให้เห็นโทษของกามและอานิสงส์ของการออกจากกาม

อุบายวิธีพระพุทธองค์ทรงแสดง ได้แก่ การโต้วาทีเพื่อสร้างศรัทธา การแสดงโทษของการกระทำบาป รวมทั้งทรงแนะให้พิจารณาว่า การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ เป็นต้น เป็นสังโยชน์(เครื่องผูกมัด) เป็นนิวรณ์(เครื่องกักกัน) จึงทรงให้ละและตัดให้ได้

ข) ภิกขุวรรค

ธรรมที่ทรงแสดงแก่เหล่าภิกษุผู้เป็นสาวก คือ ธรรมที่เกี่ยวกับ ศีล สมาธิ ปัญญา ทรงชี้ให้เห็นอานิสงส์ของผู้บำเพ็ญไตรสิกขา องค์คุณของภิกษุผู้เป็นนือนาบุญ ทรงย้ำให้ละกามคุณทั้ง ๕ และอกุศลธรรมทั้งหลาย ให้ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์โดยเคร่งครัด รวมทั้งแนะนำกรรมฐานและวิธีเจริญกรรมฐาน

^๔ สรุปจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ไทย) เล่ม ๑๓ จำนวน ๕๐ พระสูตร คุรายละเอียดใน สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปัณณาสก์.

อุปายวิธีที่ทรงแสดง ได้แก่ การตอบปัญหาเฉพาะเรื่องที่เป็นประโยชน์ เช่น อริยสัจ ๔, การแสดงอานิสงส์ของการบำเพ็ญไตรสิกขา, คุณของการละกามคุณ ๕ และอกุศลธรรม, ทรงแนะนำให้การพิจารณากายกรรม วจีกรรม มโนกรรม พิจารณาขั้น ๕ ชาติ ๕ เจริญภาวนา ๖ และอานาปานสติ ๑๖ ชั้น, ทรงเตือนภัยด้วยการทำกิจโดยความไม่ประมาท สุดท้ายให้ประพุดติดตามแบบอย่างที่ดีในเรื่อง ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา

ค) ปริพาชกวรรค

กลุ่มนี้พระพุทธองค์ทรงเริ่มด้วยการแสดงธรรมสร้างศรัทธา แก่มีจกาทิฏฐิ หลังจากนั้น ก็ทรงแสดงกุศลและอกุศลกรรมบถ ๑๐ โทษของกามคุณ ๕ แสดงข้อปฏิบัติที่ทำให้แจ้งโลกที่มีสุขอย่างเดียว ทรงแนะนำให้เจริญกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เชื่อเรื่องของกรรม เจริญสมถและวิปัสสนาภาวนา คบสัตบุรุษ พังธรรมจากพระองค์และปฏิบัติตาม

อุปายวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงต่อกลุ่มบุคคลนี้ ได้แก่ ทรงเริ่มด้วยการทำลายทิฏฐิ เทศนาให้เชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรม, ชี้อโทษของการยึดถือ และคุณของการปล่อยวาง, ทรงแนะนำให้ละตัณหา ละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ละวจีทุจริต เจริญวจีสุจริต ละมโนทุจริต เจริญมโนสุจริต ละมิจจกามาคีระ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ, ศึกษาให้รู้ก่อนว่าอะไรคือกรรมชั่ว(อกุศล) อะไรคือกรรมดี(กุศล) ให้รู้ว่า กรรมดีกรรมชั่วนั้นเกิดจากอะไร ดับเพราะอะไร และต้องรู้จักวิธีปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งกรรมดีกรรมชั่วนั้นด้วย, ให้คบสัตบุรุษ พังธรรมจากพระพุทธเจ้า และปฏิบัติตาม และให้เจริญสมถวิปัสสนา จะทำให้บรรลุอภิญญา ๖

ง) ราชวรรค

ทรงแสดงเรื่องเกี่ยวกับความเสื่อม(จากชรา, จากการเจ็บไข้, จากทรัพย์สมบัติ, จากญาติ), ธรรมเทศ ๔ ประการ(โลกอันชราไปไม่ยั่งยืน,โลกไม่มีผู้ต้านทานไม่เป็นอิสระ, โลกไม่มีอะไรเป็นของตนจำต้องละสิ่งทั้งปวงไป,โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสแห่งตัณหา), ทุกข์อันเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก วรรณะ ทรงแนะนำให้นอบน้อมธรรม(ธรรมเจติย)

อุปายวิธีที่ทรงแสดง ได้แก่ ความทุกข์กาย ทุกข์ใจและความคับแค้นใจเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก, การถือ วรรณ ๔ ไม่ได้ทำให้รับผลในสัมปรายภพแตกต่างกัน องค์ของภิกษุผู้มีคามเพียร ๕ ประการต่างหากเป็นเหตุให้ได้รับผลในสัมปรายภพที่แตกต่างกัน ทรงแนะนำให้ศึกษา ธรรมเจติย(การนอบน้อมธรรม) เพราะมีประโยชน์เป็นอาทิพรหมจรรย์

จ) พรหมณวรรค

สำหรับกลุ่มพรหมณ์ พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่าความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายไม่อยู่ที่ชั้นวรรณะ แต่อยู่ที่การประพุด ศีล สมาธิ ปัญญา ทรงแสดงลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ อนุบุพพิกตา และต่อด้วยอริยสัจ ๔ ทรงแนะนำให้ เจริญพรหมวิหาร ๔

อุปายวิธีที่ทรงแนะนำ ได้แก่ ทรงแสดงคุณสมบัติที่ทำให้บุคคลสูงยิ่งกว่าพราหมณ์ คือ วิชา ๓, การเจริญเมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิตและอุเบกขาจิต เป็นทางไปสู่พรหมโลก, การบำรุงบำเรอสิ่งใดถ้ามีผลเป็นความชั่วไม่มีความดี สิ่งนั้นก็ไม่ต้องบำรุงบำเรอในทางตรงข้าม เมื่อบำรุงบำเรอสิ่งใดถ้ามีผลเป็นความดี ไม่มีความชั่ว สิ่งนั้นจึงควรบำรุงบำเรอ โดยมีได้ กำหนดตายตัวว่า วรรณะใดบำรุงบำเรอวรรณะใด และทรงแนะนำให้พิจารณา “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งนั้นย่อมมีความดับเป็นธรรมดา” ทรงย้ำว่าการปฏิบัติถูกต้องจึงทำให้กุศลเกิดขึ้น

ฉ) วิเคราะห์และสรุปสำหรับพระไตรปิฎก เล่ม ๑๓ พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปัณณาส

พระพุทธองค์ทรงเปี่ยมด้วยพระเมตตา ทรงแสดงธรรมโดยคำนึงถึงผู้ฟังเป็นหลัก เห็นได้จากอรรถ(จุดมุ่งหมาย) และ ธรรม(เหตุ)ที่ทรงแสดง จะเริ่มต้นด้วยเนื้อหาที่ผู้ฟังรู้มาก่อน และค่อยเพิ่มเติมให้ลึกซึ้งขึ้น หลังจากนั้นจึงนำเข้าสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในที่สุด ทรงเน้นให้ศึกษาและเข้าใจธรรม โดยฟังธรรมโดยตรงจากพระพุทธองค์ หรือคอสัตบุรุษ เพื่อฟังธรรม และปฏิบัติตามธรรมอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ ในการเทศนาทรงเสนออุปายวิธีเพื่อเป็นแนวทางให้ในไปปฏิบัติเพื่อบรรลូវัตถุประสงค์เสริมอยู่ด้วย

๔.๒.๑.๒ จัดระบบความคิด (Organizing)

เป็นการนำข้อมูลที่ได้มาจัดระบบใหม่ เพื่อสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตรงกับ วัตถุประสงค์ ความสัมพันธ์จึงประกอบด้วย “หลักธรรม → บุคคล → จุดมุ่งหมาย” โดย ทบทวนข้อมูลที่มีทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาในคัมภีร์ข้างต้น ค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล แต่ละกลุ่มบุคคล แล้วนำลักษณะความสัมพันธ์ของข้อมูลที่พบ มากำหนดเป็นรูปแบบของกลุ่ม ข้อมูล หลังจากนั้น จัดข้อมูลทั้งหมดเข้าเป็นกลุ่มตามประเภทของบุคคล จะเห็นได้อย่าง ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมตามความเหมาะสมกับบุคคล

หลักธรรม(พื้นฐาน)	กลุ่มบุคคล	จุดมุ่งหมาย
กุศลและอกุศลกรรมบถ ๑๐ อนุปฺพฬิกถา,โทษของกาม.	คฤหัสถ์ ปริพาชก พระราชา	การดำเนินชีวิต
ศีล สมาธิ	ภิกษุ และพราหมณ์	ความบริสุทธิ์ในเพศ
สมถและวิปัสสนา	ทั้งหมด(บางกลุ่มแสดงตรง บางกลุ่มแสดงอ้อม)	ความสิ้นอาสวะกิเลส

ตาราง ๔.๖ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาให้กับกลุ่มบุคคล

๔.๒.๑.๓ การสร้างองค์ความรู้ใหม่ (Constructing)

ในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ มีความจำเป็นจะต้องสร้างความสัมพันธ์ใหม่โดยการต่อยอดจากความสัมพันธ์เดิม จะได้ความสัมพันธ์ของหลักธรรมที่เหมาะสมกับการนำไปใช้กับบุคคลทั่วไป ซึ่งก็คือกลุ่มบุคคลที่นอกเหนือจากนักบวช ได้แก่ คฤหัสถ์ ปริพาชกและพระราชา เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต

ความสัมพันธ์เดิม	“ หลักธรรม → บุคคล → จุดมุ่งหมาย ” ของบุคคลทั้ง ๕ กลุ่ม
ความสัมพันธ์ใหม่	“ หลักธรรม → จุดมุ่งหมาย → วิธีปฏิบัติ ” ของเฉพาะกลุ่มคฤหัสถ์ ปริพาชกและพระราชา ซึ่งตรงกับกลุ่มคนตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ เพื่อการดำเนินชีวิต (เว้นกลุ่มนักบวช) ของปุถุชนทั่วไป

ตาราง ๔.๗ แสดงการจัดระบบความสัมพันธ์ เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่

๑) นำข้อมูลทั้งหมดมาจัดระบบโครงสร้างความสัมพันธ์ใหม่ ที่ได้จากการต่อยอดจากความสัมพันธ์เดิม จะได้ความโครงสร้างความสัมพันธ์ของหลักธรรมที่เหมาะสมกับการนำไปใช้กับบุคคลทั่วไป จากแนวคิดที่ได้จากการบูรณาการ สามารถค้นพบมิติของความสัมพันธ์ใหม่ จากรูปแบบของวิธีคิดในบทที่ ๒ คือ เพื่อการพัฒนาตนเอง การปฏิบัติถูกต้องทั้งต่อตนเองและผู้อื่น และเพื่อถึงซึ่งความสุขที่แท้จริง จะได้โครงสร้างแบบแผนความสัมพันธ์ใหม่ ดังนี้

หลักธรรม	จุดมุ่งหมาย	วิธีปฏิบัติ
กุศลกรรมบถ ๑๐ อนุปฺพฬิกถา	เข้าใจหัวใจตนเอง	การปฏิบัติตนเอง
พรหมวิหาร ๔, ทิส ๖	เข้าใจหัวใจผู้อื่น	การปฏิบัติต่อผู้อื่น
สารานิยธรรม ๖	เข้าใจหัวใจของกันและกัน	การปฏิบัติต่อส่วนรวม
สมถและวิปัสสนา	เข้าถึงหัวใจของสังขาร	การปฏิบัติเพื่อเข้าถึง ความสุขที่แท้จริง

ตาราง ๔.๘ แสดงโครงสร้างความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างหลักธรรม จุดมุ่งหมายและแนวทางการปฏิบัติ

สำหรับความสัมพันธ์ใหม่นี้ เพิ่มเติมจากความสัมพันธ์ของรูปแบบวิธีคิดและจุดมุ่งหมาย ในบทที่ ๒ กับหลักธรรมที่ได้จากการศึกษาในคัมภีร์ ความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงของความสัมพันธ์ใหม่ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า

(๑) รูปแบบวิธีคิดเพื่อการปฏิบัติต่อเอง(ปฏิบัติ) เบื้องต้นควรศึกษาและพิจารณาธรรมในหมวดกุศลกรรมบถ ๑๐ และอนุปฺพฬิกถา(ปริยัติ) อันจะนำไปสู่การเข้าใจหัวใจตนเอง(ปฏิบัติ)

(๒) รูปแบบวิธีคิดเพื่อการปฏิบัติต่อผู้อื่น(ปฏิบัติ) เบื้องต้นควรศึกษาและพิจารณาธรรมในหมวดพรหมวิหาร ๔ และทิส ๖(ปริยัติ) อันจะนำไปสู่การเข้าใจหัวใจผู้อื่น(ปฏิบัติ)

(๓) รูปแบบวิธีคิดเพื่อการปฏิบัติต่อส่วนรวม(ปฏิบัติ) เบื้องต้นควรศึกษาและพิจารณาธรรมที่เกี่ยวข้องกับส่วนรวม เช่น สารานิยธรรม ๖(ปริยัติ) อันจะนำไปสู่การเข้าใจหัวใจกันและกัน(ปฏิบัติ)

(๔) รูปแบบวิธีคิดเพื่อการเข้าถึงความสุขที่แท้จริง(ปฏิบัติ) เบื้องต้นควรศึกษา และพิจารณาธรรมในหมวดสมถและวิปัสสนา(ปริยัติ) อันจะนำไปสู่การเข้าถึงหัวใจสัจธรรม (ปฏิบัติ)

๒) กำหนดความคิดรวบยอดของโครงสร้างความสัมพันธ์ใหม่

ส่วนนี้เป็นการกำหนดความคิดรวบยอด โดยการนำเอาความโครงสร้าง ความสัมพันธ์ใหม่มาขยายให้เกิดความรู้กว้างขวางเพิ่มขึ้น ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เป็น วิธี คิดแยกกายแบบครบวงจร คือมีการพัฒนาไปตามขั้นตอน หรือ ต่อไปจะเรียกว่า ระบบวิธี คิดแยกกาย เพื่อการพัฒนาแบบบันได ๔ ขั้น สำหรับนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต

บันไดขั้นที่ ๑. การเข้าใจหัวใจตนเอง

เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตนเอง จะต้องชนะใจตนเอง ผีใจที่จะไม่ปฏิบัติตาม พฤติกรรมเดิมๆ ที่มักจะเป็นการสนองตอบต่อต้นเหตุ ตามความเคยชิน ตามอุปนิสัยเดิม โดย พยายามหลุดจากกรอบความคิดเดิมๆ หันมาดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม คือ พยายามให้ เกิดสภาวะต่อไปนี้ให้มากที่สุด

- สภาวะที่เกิดกุศลธรรม

กุศลธรรม เป็นสภาวะที่จิตเป็นกุศลซึ่งประกอบด้วย จิตดวงที่เป็นมหากุศลญาณ สัมปยุต นอกจากนี้ สภาวะที่ตรวจสอบได้เบื้องต้นคือ ลักษณะพิเศษของจิตที่เป็นกุศล จะต้องมีสภาวะ รู้ ตื่น เบิกบาน สว่าง ว่องไว ควรแก่การงาน หมดธรรมที่เกี่ยวข้อง ตามที่ได้กล่าวแล้ว ฟังศึกษาเพื่อการปฏิบัติ ได้แก่ กุศลกรรบท ๑๐ และอนุปปกัถา นอกจากนี้ ธรรมที่มีลักษณะร่วมหรือมีหน้าที่เหมือนกัน สามารถนำไปใช้ในการทำงานเดียวกัน (ลักษณะหาระไนเนตติปรกณ) ได้แก่

- ก) บุญกิริยาวัตถุ ๓ (ทาน ศีล ภาวนา) ซึ่งเป็นการขัดต่อพฤติกรรมโดยทั่วไป
- ข) นาถกรณธรรม ๑๐ ประการ (ศีล, พหุสัจจะ, กัลยาณมิตตา, โสวัสสตา, กิงกรณียะสุ ทักขตา, รัชมกามตา, วิริยารัมภะ, สันตุญฐิ, สติ, ปัญญา)
- ค) มงคล ๓๘

- สภาวะที่บรรเทาหรือขัดเกลากุศลธรรม

อกุศลธรรม อันประกอบด้วยมูล ๓ คือ โลภมูล โทสมูล โมหมูล คือ เมื่อมีการ รับรู้อารมณ์ ตามปกติกระบวนการความคิดจะแล่นต่อไปทันทีตามพื้นฐานหรือจิตของแต่ละบุคคล

ซึ่งโดยทั่วไปก็จะไหลไปตามเหตุแห่งอกุศลมูล ๓ ในวิตักกสัณฐานสูตร พระพุทธองค์ทรงแนะนำหลักทั่วไป ในการแก้ความคิดอกุศลไว้ ๕ ชั้น มีใจความว่า ถ้าความคิดความดำริที่เป็นบาป เป็นอกุศล ประกอบด้วย โลภะ หรือโทสะ หรือโมหะก็ตามเกิดมีขึ้นอาจแก้ไขได้ดังนี้ตามลำดับ

๑) มนสิการคือคิดนึกใส่ใจถึงสิ่งอื่นที่ตึงงามเป็นกุศล หรือหาเอาสิ่งที่ตึงงามมาคิดนึกใส่ใจแทน เช่น นึกถึงสิ่งที่ทำให้เกิดเมตตา แทนสิ่งที่ทำให้เกิดโทสะ เป็นต้น

๒) พึงพิจารณาโทษของความคิดที่เป็นอกุศลเหล่านั้น ว่าไม่ดี ไม่งาม ก่อผลร้ายนำความทุกข์มาให้อย่างไร

๓) ไม่คิดถึง ไม่ใส่ใจถึงความคิดชั่วร้ายที่เป็นอกุศลนั้นเลย เหมือนคนไม่อยากจะเห็นรูปอะไรที่อยู่ต่อตาก็คงหลับตาเสีย หรือหันไปมองทางอื่น

๔) พึงพิจารณาสังขารสัณฐานของความคิดเหล่านั้น คือ จับเอาความคิดนั้นมาเป็นสิ่งสำหรับศึกษาค้นคว้าในแง่ที่เป็นความรู้ ไม่ใช่เรื่องของตัวตน ว่าความคิดนั้นเป็นอย่างไร เกิดมาจากมูลเหตุปัจจัยอะไร

๕) พึงขบขัน เอาลิ้นดันเพดาน อธิษฐานจิต คือ ตั้งใจแน่วแน่เด็ดเดี่ยว ข่มใจระงับความคิดนั้นเสีย

บันไดขั้นที่ ๒. การเข้าใจหัวใจของผู้อื่น

เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติถูกต้องต่อผู้อื่น ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องผ่านการชนะใจตนเองก่อน การชนะผู้อื่น คือ การพยายามทำให้ผู้อื่นรักใคร่ การทำงานร่วมกับผู้อื่น พึ่งพาซึ่งกันและกัน ตามหลักกรรม หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องตามที่ได้กล่าวแล้ว พึงศึกษาเพื่อการปฏิบัติ ได้แก่ เมตตา กรุณาในพรหมวิหาร ๔ นอกจากนี้ ธรรมที่มีลักษณะร่วมหรือมีหน้าที่เสมอกัน(ลักษณะหาระในเนตติปกรณ)

ก) บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ ทาน ศีล ภาวนา ถ่อมตน ช่วยเหลือผู้อื่น อุทิศอนุโมทนา พังธรรม สอนธรรม ทิฏฐุชุกัม คือความคิดถูกคิดดีทั้งต่อตนและผู้อื่น

ข) ทิศ ๖

ค) สังคหวัตถุ ๔

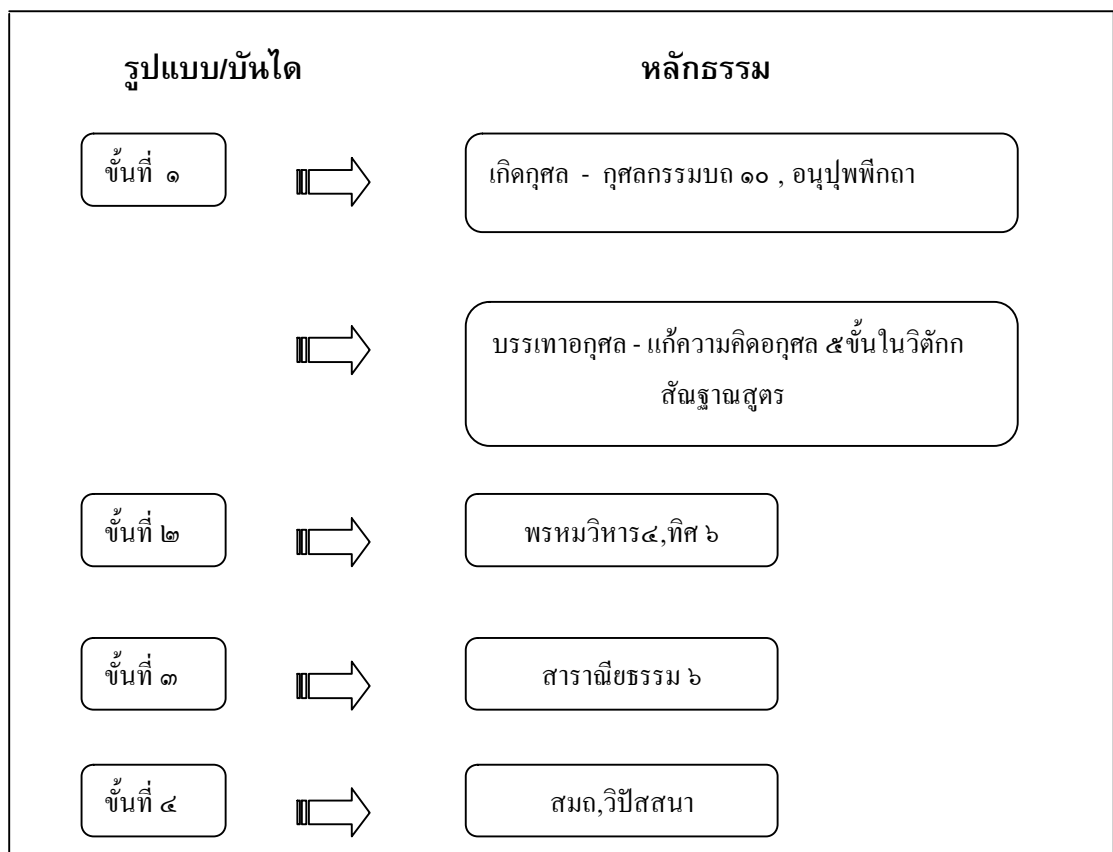
บันไดขั้นที่ ๓. การเข้าใจหัวใจของกันและกัน

หากทุกคนในสังคมเข้าใจหัวใจตนเองและผู้อื่น ย่อมนำไปสู่การร่วมมือร่วมใจ การร่วมกันทำประโยชน์ต่อส่วนรวม ส่งผลให้สังคมโดยรวมสงบสุข หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องตามที่ได้กล่าวแล้ว พึงศึกษาเพื่อการปฏิบัติ ได้แก่ สาราณียธรรม ๖ เนื่องจากการจะเข้าใจหัวใจ

ของกันและกันได้ จำเป็นที่จะต้องเกิดจากพื้นฐานของการเข้าใจหัวใจตนเองและของผู้อื่นก่อน นอกจากนี้ ธรรมที่จะช่วยเสริมให้สังคมเกิดความสงบสุขยิ่งขึ้น ได้แก่ อปปริหานิยธรรม ๗

บันไดขั้นที่ ๔. การเข้าถึงหัวใจของสังขารธรรม

ส่วนนี้เองที่ทำให้แนวคิดของวิธีคิดแบบพุทธแตกต่างจากวิธีคิดแบบอื่นๆ เพราะเป็นวิธีคิดที่มีจุดมุ่งหมายชัดเจน และสูงสุดเหนือสิ่งอื่นใด และกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายนี้ได้ก็คือ โลกุตตรสัมมาทิฐิ ซึ่งเหตุไฉนที่จะทำให้โลกุตตรสัมมาทิฐิเกิดขึ้นได้คือ โยนิโสมนสิการ เป็นสภาวะที่เป็นกุศลประกอบด้วยวิปัสสนาปัญญา หรือ โลกุตตรสัมมาทิฐิ และไม่พ้นที่จะต้องใส่ใจ พิจารณา เกี่ยวกับ กฎไตรลักษณ์ ปฏิจสมุปบาท และอริยสัจ ๔ และกระบวนการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น คือ สมถภาวนา และ วิปัสสนาภาวนา

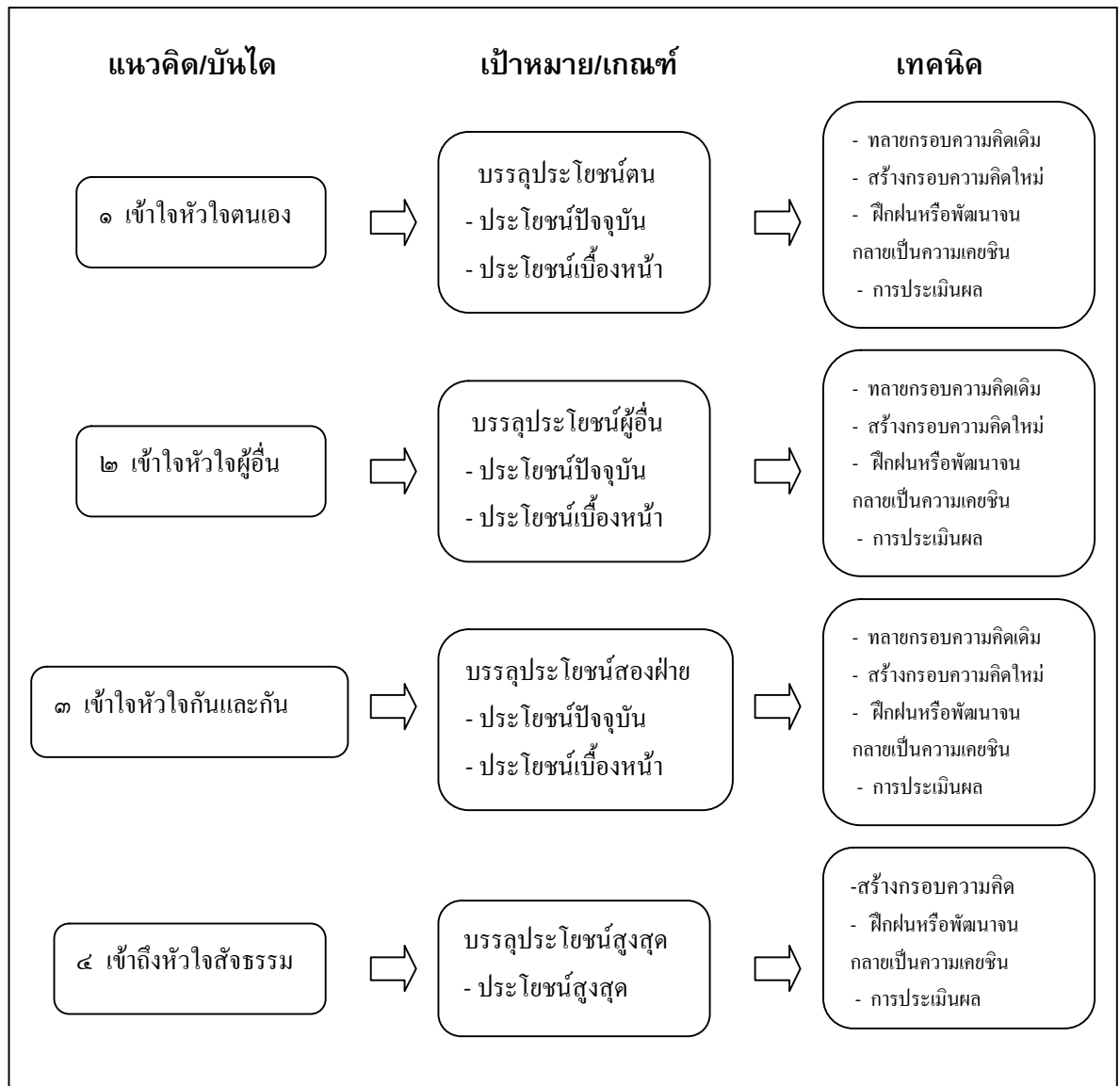
แผนภูมิ ๔.๙ หลักธรรมใน “ระบบวิธีคิดแบบกาย” กับ บันได ๔ ขั้น

อย่างไรก็ตาม ในการก้าวเดินไปตามบันไดแต่ละขั้น หมายถึง การก้าวย่างที่สูงขึ้นจำเป็นจะต้องเริ่มจากการก้าวผ่านขั้นที่ ๑ อย่างมั่นคงก่อน แต่ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า จะต้องผ่านขั้นที่ ๑ อย่างสมบูรณ์จึงจะก้าวขั้นต่อไปได้ เพียงแต่การจะก้าวไปในขั้น

ดังนั้น หัวใจสำคัญในส่วนของการเดินตามแนวทางบันได ๔ ขั้น คือ มีความเชื่อที่ถูกต้อง(ศรัทธา) มีความตั้งใจที่ถูกต้อง(เจตนา) และมีความมุ่งมั่นที่จะทำให้สำเร็จ(วิริยะ) ในการนำไปปฏิบัติจะส่งผลให้เกิดเป็นอุปนิสัยความเคยชินได้ในลำดับต่อมา

๔.๒.๒ ขั้นตอนการบูรณาการเทคนิคหรือวิธีการประยุกต์

เป็นขั้นตอนการบูรณาการที่ต่อเนื่องจากขั้นตอนการบูรณาการแนวคิด หมายความว่า จะต้องได้แนวคิดจากการบูรณาการที่ชัดเจนก่อน หลังจากนั้น จึงเข้าสู่ขั้นตอนการบูรณาการและผสมผสานเทคนิคการนำไปใช้ให้สอดคล้องกับแนวคิดที่ได้ ในขั้นตอนการบูรณาการแนวคิด จะได้ รูปแบบวิธีคิดใหม่ คือ ระบบวิธีคิดแยกกาย กับ บันได ๔ ขั้น ดังกล่าวไว้ในหัวข้อที่แล้ว ในขั้นตอนนี้ จะเป็นการบูรณาการรูปแบบของเทคนิคการประยุกต์ตามแนวทางบันได ๔ ขั้น ซึ่งจะประกอบด้วย การกำหนดเป้าหมายและเทคนิคของการนำแนวคิดไปใช้

แผนภูมิ ๔.๑๐

แสดงขั้นตอนการบูรณาการเทคนิคหรือวิธีการประยุกต์

จากการบูรณาการแนวคิดทำให้ได้ “ระบบวิธีคิดแบบคาย กับ บันได ๔ ขั้น” ดังได้กล่าวในหัวข้อที่แล้ว ขั้นตอนนี้จะขั้นตอนของการบูรณาการรูปแบบและเทคนิคการประยุกต์ ของวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยกับแบบพุทธ ตามแนวทางบันได ๔ ขั้น นอกจากเทคนิคการประยุกต์ที่ได้จากการบูรณาการแล้ว ส่วนที่จะต้องกล่าวเพิ่มเติมก็คือเกณฑ์หรือเป้าหมาย เพื่อเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จเมื่อนำไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์จริง

๔.๒.๒.๑ เป้าหมายหรือเกณฑ์หรือมาตรฐานที่ใช้วัด

การกำหนดเกณฑ์หรือเป้าหมาย ก็เพื่อใช้เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จ เมื่อมีการนำไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์จริง ประกอบด้วย

- ประโยชน์ปัจจุบัน (ทฤษฎีมิกัดตะ) เป็นจุดหมายขั้นต้นหรือจุดหมายเฉพาะหน้า หมายถึงประโยชน์ที่มองเห็นๆกันอยู่ ได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือทรัพย์สินฐานะ เกียรติ ไม้ตรี ชีวิตคู่ครองที่เป็นสุขเป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยทางชอบธรรม การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ในทางที่ถูกต้อง

- ประโยชน์เบื้องหน้า (สัมปราคัตตะ) ประโยชน์ที่เกี่ยวข้องด้วยชีวิตด้านในหรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต เป็นจุดหมายขั้นสูงขึ้นไป เป็นหลักประกันเมื่อละโลกนี้ไป ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ความใฝ่ใจในทางศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม กิจกรรมที่อาศัยศรัทธาและความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบสุขทางจิตใจ

- ประโยชน์สูงสุด(นิพพาน) สภาวะของการสิ้นอาสวกิเลส

๔.๒.๒.๒ เทคนิคหรือวิธีการประยุกต์

เทคนิคการประยุกต์ หรืออุบายวิธีที่จะนำเอา “ระบบวิธีคิดแบบคาย” ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในบริบทต่างๆ เกิดจากการบูรณาการ ผสมผสานเทคนิคการประยุกต์ทั้งของวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยและแบบพุทธ เป็นเทคนิคที่คัดเลือกจากแนวคิดที่ได้มีการนำไปใช้และเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายในทศวรรษนี้ สามารถวัดผลสำเร็จได้ชัดเจน ประกอบด้วย ๔ รูปแบบ ดังนี้คือ

(๑) การทลายกำแพง ทลายโซ่ตรวน หรือ ทะลุกรอบเดิม เพื่อละลายพฤติกรรมเดิมๆ การจะทลายกำแพงความคิดเดิมได้ เราต้องเปิดใจที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลง ศึกษาจุดอ่อนจุดแข็งของตนเอง รักษาหรือส่งเสริมส่วนดี แก้ไขส่วนเสีย ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการมองดูตัวเอง ศึกษา และเปลี่ยนแปลง เพื่อสิ่งที่ดียิ่งขึ้น ซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้เลยที่จะต้องมีความศรัทธา หรือ ความเชื่อมั่นว่า การปรับเปลี่ยนจะนำไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่มุ่งทลายกำแพงเดิมเพื่อเข้าสู่วิถีพุทธ ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดการทลายกำแพง

คือ ความศรัทธาในคำสอนของพระพุทธเจ้า จะเห็นว่า พระพุทธองค์ทำหน้าที่เป็นเสมือน กัลยาณมิตร ทรงเทศนาธรรมโดยการเริ่มจากการสร้างศรัทธาสำหรับพุทธศาสนิกชน สำหรับ ปริพาชกต่างศาสนา ทรงเทศนาเพื่อทำลายทิฐิก่อนแล้วจึงทรงเทศนาเพื่อสร้างศรัทธาต่อไป

(๒) การสร้างกรอบความคิดใหม่ เพื่อเป็นแบบจำลองทางความคิด เป็นแบบแผนการมองโลก หรือที่ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เรียกว่า คติธรรม เพื่อเป็นทางเดินของจิต โดยมีโยนิโสมนสิการเป็นกลไกสำคัญ บนหลักการหรือหลักธรรมที่ได้คัดสรร เหมาะกับการนำไปประยุกต์ใช้กับแต่ละบุคคล แต่ละสถานการณ์ การสร้างกรอบความคิดใหม่ เปรียบเสมือนการสร้างภาพหรือแผนที่ธรรม เพื่อใช้เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การดำเนินชีวิตก็เปรียบเสมือนภาพต่อ(จิกซอ)แต่ละชิ้น ที่จะต้องนำมา ประกอบเป็นภาพสมบูรณ์ซึ่งสร้างจากกรอบความคิดทางธรรม หากเดินถูกทาง ภาพต่อ(จิกซอ)ก็จะถูกวางในตำแหน่งที่ถูกต้องไปเรื่อยๆ จนกลายเป็นภาพที่สมบูรณ์ นั่นคือการบรรลุ เป้าหมาย ในทางตรงข้าม หากวางภาพต่อ(จิกซอ)ไม่ถูกต้อง ภาพที่ได้ก็จะไม่สมบูรณ์ ไม่สามารถบรรลุเป้าหมาย ดังนั้น การสร้างกรอบความคิดที่ชัดเจน เป็นไปได้ จะทำให้การทำงานของกระบวนการโยนิโสมนสิการมีประสิทธิภาพ จึงเป็นเรื่องความสำคัญ นอกจากนี้ เรายังสามารถสร้างกรอบความคิดย่อย(เป้าหมายย่อย) ภายใต้กรอบความคิดใหญ่(เป้าหมายสูงสุด) เพื่อช่วยให้การเดินตามกรอบความคิดใหญ่ ทำได้ง่าย และชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย

(๓) ปลุกคติธรรมหรือกรอบความคิดธรรม และหมั่นรดน้ำพรวนดินให้ต้นคติธรรม เจริญเติบโต รวมทั้งหมั่นฝึกฝนพัฒนาให้เกิดความชำนาญ เป็นขั้นตอนของการนำไปปฏิบัติ อย่างสม่ำเสมอจนกลายเป็นการสร้างนิสัย ความเคยชินใหม่ขึ้น หรือที่เรียกว่า การชี้แจง ความคิดให้ลึกซึ้งจนเมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ในครั้งต่อไป ความคิดก็จะไหลไปตามรอยลึกที่ได้ เพียรพยายามขุดไว้

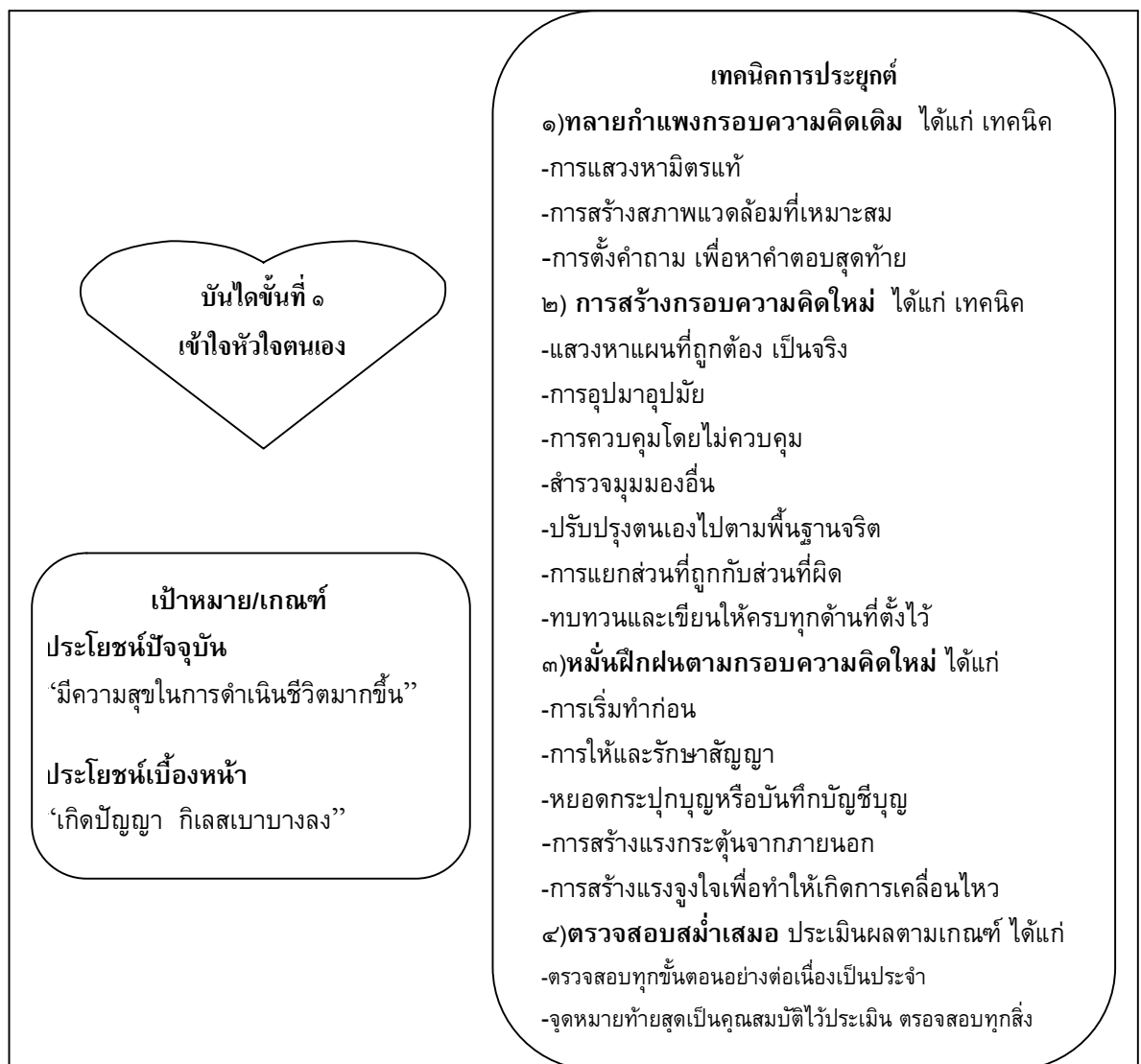
(๔) การประเมินผล เป็นขั้นตอนของการตรวจสอบเป็นประจำ ทุกขั้นตอนเพื่อให้ การปฏิบัติเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง เป็นไปตามกรอบความคิดหรือแผนที่ที่สร้างเป็นต้นแบบไว้

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอเทคนิคต่างๆดังจะกล่าวต่อไป เป็นเพียงแนวทาง หรือ ตัวอย่างเพื่อให้เกิดความเข้าใจ หากเกิดความเข้าใจในส่วนของแนวคิด “ระบบวิธีคิดแยกกาย” เป็นอย่างดี การนำเอาแนวคิดไปใช้ประโยชน์ย่อมสามารถจะทำได้ด้วยการคิดเทคนิคเฉพาะ ตนเองขึ้นได้ และจะก่อให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ในการประยุกต์ใช้เทคนิคใน บันไดแต่ละขั้น เทคนิคในส่วนของการทลายกรอบเดิม(๑) การหมั่นฝึกฝน(๓) และการ ประเมินผล(๔) เป็นเทคนิคที่มีการพัฒนาไปตามลำดับ ไม่แตกต่างกันในแนวทางปฏิบัติ เช่น การทลายกำแพงเดิม เมื่อสามารถทำให้บรรลุผลในบันไดขั้น ๑ แล้ว ในขั้นที่ ๒,๓,๔ ก็จะเป็น เรื่องของพัฒนาการตามลำดับ หรือ การหมั่นฝึกฝนและประเมินผลก็เป็นในทำนองเดียวกัน ส่วนที่แตกต่างในบันไดแต่ละขั้น จะเป็นส่วนของการสร้างกรอบความคิด เพื่อเป็นทางเดินของ

กระแสความคิดซึ่งเกี่ยวข้องกับการโยนิโสมนสิการ ในกระบวนการประยุกต์จะให้ความสำคัญในส่วนนี้ เพื่อสร้างความเข้าใจและสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริงในการดำเนินชีวิต

บันไดขั้น ๑ เข้าใจหัวใจตนเอง (เข้าใจตนเองด้วยหัวใจแห่งธรรม)

สำหรับบันไดขั้นนี้เป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เพราะเมื่อเราเข้าใจตนเองย่อมเป็นพื้นฐานของการเข้าใจผู้อื่น และเข้าใจซึ่งกันและกันตามลำดับ การเข้าใจหัวใจตนเองเปรียบเสมือนจุดเริ่มต้นของการก้าวออกมามองตนเองด้วยหัวใจของชาวพุทธ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีพุทธ กุญแจสำคัญจึงต้องเริ่มต้นจาก คุณต้องเชื่อก่อน เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงที่ถูกต้องจะต้องเริ่มที่ตัวเราก่อน เชื่อว่าหลักที่ถูกต้องที่สุดที่จะใช้เพื่อนำมาเปลี่ยนแปลงคือ หลักพุทธธรรม เพราะความเชื่อหรือศรัทธาที่ช่วยให้เราพร้อมที่จะเดินไปข้างหน้า พร้อมที่จะรับสิ่งใหม่ๆ พร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงในทางที่เราเลือกเดิน

ก) เป้าหมายหรือเกณฑ์หรือมาตรฐานที่ใช้วัด

“บรรลุประโยชน์ตน(อัตตัตถะ)”

- ประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ทำให้ “มีความสุขในการดำเนินชีวิตมากขึ้น” วิธีคิดที่ถูกทาง ถูกต้อง สามารถช่วยให้เกิดความพอใจกับสิ่งที่มีอยู่ได้ในทันทีที่คิดถูก
- ประโยชน์เบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะ) ทำให้ “เกิดปัญญา กิเลสเบาบางลง” สังเกตได้จาก ความอยากลดลงหรือไม่ ความโกรธลดลงหรือไม่ ความหลงผิด ความมัวเมาลดลงหรือไม่

ข) เทคนิคการประยุกต์^๕

(๑) การทลายกำแพง หรือ ปลดโซ่ตรวน

รูปแบบของเทคนิคกลุ่มนี้ มุ่งที่จะกระตุ้นให้เห็นข้อดีของการเปลี่ยนแปลงหรือชี้ให้เห็นโทษของการจมอยู่กับระบบความคิดเดิมๆ ในวิถีพุทธตามแนวทางของงานวิจัยนี้ ก็คือ ความพยายามทำลายความเห็นผิดเดิมๆ สร้างให้เกิดความศรัทธาในวิถีใหม่ๆ จนเกิดเป็นความเห็นที่ถูกต้อง กลุ่มเทคนิคกลุ่มนี้สามารถใช้กับการพัฒนาในบันไดทุกขั้น

เทคนิค ๑ การแสวงหามิตรแท้

แนวคิดของทางตะวันตก ให้ความสำคัญกับการทลายกำแพงความคิดเดิมๆ มาก เนื่องจากเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ การหลุดจากกรอบความคิดเดิมได้จะช่วยให้เกิดความคิดที่ขยายกว้างขึ้น เกิดความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ แต่สำหรับงานวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงวิถีพุทธ ด้วยการทะลุออกจากกรอบความคิดเดิมโดยอาศัยปัจจัยจากภายนอกที่สำคัญ คือ เพื่อน(ที่มาของวิถีแห่งศรัทธา) การแสวงหาเพื่อนที่ดีหรือกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนากล่าวถึงเสมอว่าเป็นสิ่งจำเป็นในกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี^๖

ปุณฺณคนธรรมา ย่อมไม่พ้นที่ความคิดจะไหลไปสู่วิถีของการสนองความต้องการหรือค้นหาตลอดเวลา ดังนั้น ความเชื่อมั่น ความตั้งใจ ความมุ่งมั่น หรือการตั้งเจตนาว่า

^๕ สรุปรจากเทคนิคการประยุกต์ของวิธีคิดในยุคปัจจุบันของนักวิชาการวันตกและนักวิชาการไทยในบทที่ ๓.

^๖ คุณสมบัติของกัลยาณมิตรประกอบด้วย ๑. ปิโย (น่ารัก) ๒. ครุ (น่าเคารพ) ๓. ภาวนีโย (น่าเจริญใจ) ๔. วัตตา (รู้จักพูดให้ได้ผล) ๕. วจนักขโม (ทนต่อถ้อยคำ) ๖. คัมภีรญจะ กะถัง กัตตา (แถลงเรื่องล้าลึกได้) ๗. โน จัฏฐาเน นโยชะเย (ไม่ชักนำในอสุภาน) ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๓๒-๖๓๓.

จะเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีทางที่ถูกต้อง ถูกทาง บนพื้นฐานของหลักการหรือหลักพุทธธรรม หรือที่เรียกว่า เป็นขั้นตอนของการสร้างวิธีแห่งศรัทธาขึ้นนั่นเอง เช่น การอาราธนาหรือการสมาทานศีล การตั้งสัจจะ อธิษฐาน เป็นต้น เป็นตัวอย่างของวิธีพุทธในการแสดงความมุ่งมั่นที่จะทำในสิ่งที่ถูกต้อง ถูกทาง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่จำเป็น เพราะการคิดดี คิดถูกต้อง ถูกทาง แม้ว่าในระยะแรกอาจจะอยู่ในระดับของการคิดเท่านั้น ยังไม่สามารถทำตามที่ได้คิดได้ แต่หากหมั่นคิดเสมอ ย่อมมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นจริง ในทางตรงข้าม หากเริ่มต้นด้วยความคิดที่ไม่ถูกต้อง ย่อมเป็นไปได้ยากที่จะปฏิบัติได้ถูกต้อง ดังนั้น การตั้งใจ การมุ่งมั่น การเชื่อมั่นในวิธีคิดที่ถูกต้องจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการกระทำที่ต้งามต่อไป นอกจากนี้ ขั้นตอนนี้ยังเปรียบเสมือนขั้นตอนการวางแผน ซึ่งจะต้องอาศัยการเตรียมข้อมูลที่ถูกต้อง เหมาะสมทำความเข้าใจ เพื่อการนำไปใช้ต่อไป

เทคนิค ๒ การสร้างแวดล้อมที่เหมาะสม

เทคนิคนี้ เป็นความพยายามสร้างไม่ใช่อะไรให้เกิด หมายความว่า การจัดองค์ประกอบรอบข้างเพื่อช่วยสนับสนุนให้เกิดศรัทธา หรือเกิดความปรารถนาจะเปลี่ยนแปลงไปในวิถีพุทธ ช่วยกระตุ้นให้ศรัทธายังไม่เกิด เกิดขึ้น ศรัทธาที่เกิดขึ้นแล้วเจริญยิ่งขึ้น ดังนั้นเมื่อเราเข้าใจในแนวคิด และเข้าใจถึงความสำคัญของศรัทธา รู้เหตุที่ทำให้เกิดศรัทธา (การสดับฟังพระสัทธรรม, การเรียนพระสัทธรรม) เราก็สามารถสร้างให้ศรัทธาเกิดขึ้นได้ เช่น การหาหนังสือ เทปธรรม มาอ่าน มาฟัง การสนทนาธรรมกับผู้รู้ เหล่านี้เป็นตัวอย่างหนึ่งของการสร้างความปรารถนาเพื่อการเปลี่ยนแปลง จะเห็นได้ว่า เทคนิคการสร้างแวดล้อมนี้มีการนำไปใช้ในวงการการศึกษา โดยการสร้างแวดล้อมเพื่อสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการพัฒนาด้านสติปัญญาให้แก่เด็กนักเรียนควบคู่กันไป

เทคนิค ๓ การตั้งคำถาม เพื่อหาคำตอบสุดท้าย

เป็นเทคนิคของการถามคำถามไปเรื่อยๆ จนได้คำตอบที่ลึกลงไปจนถึงกันบังหรือถึงหัวใจจริงของแต่ละคน จนได้คำตอบสุดท้ายที่เป็นคำตอบที่แท้จริง ในการถามคำถามจะต้องตอบด้วยความรู้สึกเช่นนั้นจริง เพื่อให้ได้คำตอบที่เป็นตัวตนและความต้องการที่แท้จริง

คำถาม ๑ ปัจจุบันตนเองอยู่จุดไหน เป็นการหันกลับมาสำรวจ ทบทวนหรือประเมินตนเอง ณ.สถานะปัจจุบันในทุกด้าน ทั้งในแง่มุมที่ดีและแง่มุมที่ไม่ดี เพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปในวิถีทางพุทธ(ทฤษฎีธรรมมิกัตถะ) สำหรับการก้าวเดินไปข้างหน้าอย่างถูกทาง และมั่นคงต่อไป

คำถาม ๒ อนาคตต้องการจะไปไหน เป็นการค้นหาเป้าหมายของชีวิตสำหรับผู้ที่ยังไม่เคยตั้งไว้ และเป็นการทบทวนเป้าหมายของชีวิตสำหรับผู้ที่เคยตั้งไว้ เพื่อปรับเปลี่ยนให้เป็นไปในวิถีพุทธ(สปรายกัตถะ รวมถึง ปรมัตถะ) เป็นต้น

การเปิดหัวใจตัวเองและตอบคำถาม ๒ ข้อนี้ด้วยหัวใจจริงๆ จะทำให้เข้าใจตนเองและความต้องการที่แท้จริงของตนเอง เห็นถึงจุดด้อยและจุดแข็งของตนเอง พร้อมสำหรับการนำไปสู่การปรับปรุงที่ถูกต้อง ก่อให้เกิดประโยชน์จริง ๆ

(๒) กระบวนการสร้างกรอบความคิดใหม่ หรือ การวางระบบการมองโลก ระบบการคิดใหม่ เปรียบเสมือนการพยายามสร้างแผนที่ธรรม เพื่อใช้เป็นทางเดินไปสู่เป้าหมาย

รูปแบบของเทคนิคกลุ่มนี้ มุ่งแสดงแนวทางในการสร้างกรอบความคิดที่ถูกต้อง ถูกทาง ชัดเจน เพื่อเป็นทางเดินให้กระแสน้ำได้โยนโยมนิสการอย่างมีประสิทธิภาพ ประเด็นสำคัญคือ จะต้องศึกษาหลักการหรือหลักธรรมที่จะนำมาใช้เป็นกรอบเป็นอย่างดี เข้าใจถึงประเด็นสำคัญของธรรมแต่ละหมวดอย่างถูกต้อง กลไกการทำงานของโยนโยมนิสการจึงจะบรรลุเป้าหมาย คือ เกิดสภาวะการรู้แจ้ง รู้จริง และให้ผลเป็นความเห็นที่ถูกต้อง

เทคนิค ๑ แสวงหาแผนที่ที่ถูกต้องแล้วพยายามสร้างให้เป็นแผนที่เป็นจริง

โดยทั่วไป เรามักจะปฏิบัติตามแผนที่ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของแต่ละคน ปฏิบัติเหมือนเป็นแผนที่ของสิ่งที่เป็นอย่างจริง ไม่ค่อยคำนึงถึงความถูกต้องของแผนที่นัก ไม่สนใจแม้กระทั่งว่ามีแผนที่ที่ถูกต้องอยู่ เพียงแต่คิดว่าวิธีที่เรามองเห็นสิ่งต่างๆ ก็คือสิ่งที่มันเป็นอยู่จริงและเป็นสิ่งที่มันควรจะเป็น เมื่อเราผ่านขั้นตอนแรก คือ ทะลุจากกรอบเดิมพร้อมเปลี่ยนแปลง การค้นหาแผนที่ที่ถูกต้องมีส่วนสำคัญมาก ในที่นี้เราได้ข้อสรุปแล้วว่า จะใช้หลักพุทธธรรม การแสวงหาแผนที่(หลักธรรม)ที่ถูกต้อง เหมาะสม จึงเกี่ยวข้องกับตัวบุคคล สถานการณ์ที่นำไปใช้ และวัตถุประสงค์

เทคนิค ๒ การอุปมาอุปมัย เพื่อภาพที่ชัดเจนในใจ

- อุปนิสยที่ตีวางอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า มีหลักการอยู่ชุดหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติอยู่ก่อนแล้ว เป็นสัจธรรมไม่มีใครเปลี่ยนแปลงหรือโต้แย้งได้ เฉกเช่นเดียวกับกฎของแรงโน้มถ่วงของโลก

- หลักธรรมชาติเปรียบเสมือนประภาคาร มันไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ สัจธรรมหรือเขตแดนที่แท้จริงประกอบด้วยหลักการที่เหมือนประภาคารซึ่งควบคุมพัฒนาการและความสุขของมนุษย์ กฎธรรมชาติซึ่งถูกประสาณมาเป็นเนื้อเดียวกันของทุก ๆ สังคมที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีตกาล ประกอบด้วยรากฐานของทุก ๆ ครอบครัว และสถาบันที่มีความ

มันคงยังยืนตลอดกาล แม้ว่าแผนที่ในใจของเราสามารถอธิบายเขตแดนได้อย่างถูกต้องเพียงใด แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนความจริงที่ว่ามันมีอยู่ได้”

เทคนิค ๓ การสร้างกรอบความคิดหลักที่ชัดเจน

- หากเราไม่สามารถแปลงการตระหนักรู้ที่คลุมเครือ ให้เป็นแบบแผนที่แน่ชัดได้ เราก็ยากที่จะสร้างแบบแผนอื่น หรือมุมมองอื่นได้ และถ้าเราไม่สามารถสรุปความคิดหลักได้ เราก็จะถูกรบกวนความคิดหลักที่ไม่ชัดเจนครอบงำ ทำให้เราไม่สามารถหลุดพ้นจากความคิดหลักที่ไม่ชัดเจน เพื่อสร้างความคิดใหม่ได้

- ทุกสิ่งเกิดขึ้นจากการสร้างสองครั้ง ครั้งแรกเกิดในใจ(ความเป็นผู้นำ) ครั้งสองทำให้เกิดขึ้นจริง ถ้าเราไม่รู้จักรับผิดชอบต่อการสร้างครั้งแรก เท่ากับเราได้ปล่อยให้เป็นหน้าที่ของคนรอบข้างกำหนดชะตากรรมของเรา

เทคนิค ๔ การควบคุมโดยไม่มีการควบคุม

เป็นเทคนิคที่เปลี่ยนจากการที่เคยควบคุมตนเอง ควบคุมผู้อื่น มาเป็นการยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างสงบและเรียนรู้ที่จะอยู่กับมัน แม้ว่าจะไม่ชอบมันเลย โดยการเรียนรู้ว่า จะต้องเปลี่ยนแปลงที่ตัวเรา เปลี่ยนแปลงวิธีการใช้อำนาจควบคุม เปลี่ยนมุมมองที่มีต่อสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ เทคนิคเพื่อเติมในส่วนนี้คือ ความพยายามลดความวิตกกังวลในเรื่องต่างๆ เพื่อส่วนที่เราสามารถทำได้ แกะไขได้

เทคนิค ๕ สสำรวจมุมมองอื่น ๆ เพื่อค้นหาแบบแผนในการคิดที่เป็นประโยชน์

จุดมุ่งหมายที่อยู่เบื้องหลังการค้นหามุมมองหรือแบบแผนการคิดอื่นๆ ก็คือ การค้นหาข้อแตกต่างของวิธีคิดที่แตกต่างจากวิธีคิดแบบเดิมๆ เมื่อมีสิ่งมากระทบให้พยายามสร้างแบบแผนความคิดใหม่ๆ ดังต่อไปนี้

๑. การได้เจอเพื่อมาเป็นประสบการณ์ เป็นเรื่องซ้ำๆ ไม่รับกระทบ
๒. มองเป็นการเรียนรู้ มาดีก็เรียนรู้ไม่ดีก็เรียนรู้
๓. มองแบบเข้าใจเพื่อนมนุษย์ ช่วยแก้ปัญหาให้ผู้อื่น มีเมตตา
๔. มองเป็นเรื่องของการทดสอบ เช่น รับเรื่องร้าย ๆ มาเป็นบททดสอบ ทั้ง

แรงเบา

๕. มองเป็นเรื่องของแบบฝึกหัดพัฒนาตัวเอง ชีวิตราบรื่นเกินไปไม่พัฒนา ชีวิตจะไม่เข้มแข็ง ใช้กัลยาณมิตรมาช่วยฝึก ช่วยแก้ปัญหา มองแง่การพัฒนา

^๑ ดูรายละเอียดใน สตีเฟน อาร์ โควี, ๖ อุปนิสัยพัฒนาสู่ผู้มีประสิทธิภาพสูง, , เรียบเรียงโดย สงกรานต์ จิตสุทธิภากร และนิรันดร์ เกชาคุปต์, หน้า ๔๘-๔๙.

๖. มองทุกอย่างตามเป็นจริง ตามเหตุปัจจัย รู้เข้าใจถูกต้อง ไม่มีอะไรกระทบใจเป็นอิสระ

๗. มองทุกอย่างให้เป็นประโยชน์แก่ตน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดีหรือไม่ดี

อย่างไรก็ตาม มุมมองใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการหรือหลักพุทธธรรมหรือวิถีคิดแนวพุทธเท่านั้น

เทคนิค ๖ ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงตนเองไปตามพื้นฐานจิต(ตามหลักจิต ๖)

เทคนิคนี้จะต้องผ่านการสำรวจ ตรวจสอบหรือประเมินตนเองก่อน ซึ่งจะเกิดขึ้นของคนที่ต้องการหลุดจากกรอบเดิมๆ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง การที่รู้ว่าตัวเองเป็นคนประเภทไหนจะช่วยให้เราเข้าใจตนเอง สามารถแก้ไขจุดบกพร่อง ส่งเสริมจุดดี ๆ เป็นกระบวนการแก้ไขความเคยชิน อุปนิสัยที่ไม่ดี ให้ดีขึ้นในทิศทางหลักธรรม

เทคนิค ๗ การแยกส่วนที่ถูกกับส่วนที่ผิด

การสร้างแบบแผนที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงสองแบบแผนนั้น ง่ายกว่าการเปลี่ยนแปลงแบบแผนที่มีอยู่เดิม ถ้าแบบแผนใหม่แตกต่างจากเดิมเพียงเล็กน้อยมันก็จะเปลี่ยนไปเป็นเหมือนแบบแผนเดิม ถ้ามีแบบแผนอย่างสองแบบแผน และต่างกันคนละชั่ว แบบแผนใหม่จะเปลี่ยนไปเหมือนแบบแผนใดแบบแผนหนึ่ง ดังนั้น กรอบความคิดที่สร้างใหม่ควรจะต้องแยกเป็น ๒ ขั้วที่ชัดเจน ขั้วของความถูกต้อง สมควรกระทำ กับขั้วที่ไม่ถูกต้อง สมควรหลีกเลี่ยง การปลูกฝัง หรือย่ำส่วนที่ถูกกับส่วนที่ผิดเสมอๆ จะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรในที่สุด

เทคนิค ๘ กระบวนการจัดเรียงข้อมูลที่ได้รับเข้าใหม่

เป็นเทคนิคที่เน้นให้พิจารณาตั้งแต่การรับข้อมูลใหม่เข้า หรือทบทวนข้อมูลเดิมที่มีเทียบเคียงกับหลักการหรือหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้อง เป็นส่วนหนึ่งของแนวความคิดในการผ่อนคลาย การผ่อนคลายจะทำให้เราหลีกเลี่ยงจากแบบแผนที่มีอยู่และสร้างแบบแผนใหม่ๆ (ความผ่อนคลายจะนำไปสู่ความสุข ความสุขจะนำไปสู่ความสงบและความสงบจะช่วยให้เราทบทวนกับสิ่งที่เกิดได้ดียิ่งขึ้น)

เทคนิค ๙ ทบทวน และเขียนออกมาให้ครบทุกด้านที่ตั้งไว้

อันที่จริงเทคนิคนี้เป็นการตอกย้ำถึงความสำคัญของบันทึกสิ่งที่เข้าใจ ผลลัพธ์ คำมั่นสัญญา หรือปณิธานที่ตั้งไว้ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร ถือเป็นการทบทวนอย่างเป็นระบบ สามารถเห็นถึงพัฒนาการ และสิ่งที่ต้องปรับปรุงแก้ไข ซึ่งเทคนิคนี้ควรนำไปใช้ในทุกขั้นตอน

(๓) ปลุกศติธรรมหรือกรอบความคิดธรรมให้เจริญเติบโต หมั่นฝึกฝนพัฒนาจนเกิดเป็นนิสัย ความเคยชินใหม่

ขั้นตอนนี้ถูกัญแจสำคัญ คือ การทำอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ เป็นขั้นตอนของการย้ำ หรือขีตร่องทางเดินของความคิดให้ลึกยิ่งขึ้น จนกลายเป็นความเคยชิน อุปนิสัย และกรอบความคิดใหม่แบบถาวร เทคนิคที่ช่วยเสริมในขั้นตอนนี้

เทคนิค ๑ การเริ่มทำก่อนไม่รอให้คนอื่นมากำหนด

โดยทั่วไปกรอบความคิดที่มีผลต่อพฤติกรรมของคนเรา มักจะได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก และสภาพแวดล้อม ดังนั้น หากคุณต้องการการเปลี่ยนแปลง ก็จำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องลุกขึ้นมาเป็นฝ่ายเริ่มทำก่อน เพราะการเป็นฝ่ายเริ่มทำก่อน เปรียบเสมือนกับความสามารถในการเลือกวิธีตอบสนองต่อสถานการณ์ใด สถานการณ์หนึ่งได้ สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้เราสร้างแวดล้อมที่ดีขึ้น รวมทั้งสามารถสร้างโอกาสที่จะทำงานในส่วนที่ป้องกันได้ ในกรณีนี้ เช่น ไม่รอให้อารมณ์ที่ไม่ดีไม่เหมาะสมมากระทบ แต่ลงมือทำสิ่งที่ดี สิ่งที่ถูกต้อง คือพยายามสร้างอุปนิสัยที่ดีขึ้นในทุกโอกาสที่เข้ามา เช่น หมั่นให้ทาน ถือศีลสม่ำเสมอ ภาวนาทุกเมื่อที่มีโอกาส เป็นต้น การตั้งใจเริ่มสร้างกุศลจึงถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี เพราะขณะที่เกิดกุศล อกุศลย่อมไม่เกิดขึ้น

เทคนิค ๒ การให้และรักษาสัญญา

เป็นความพยายามในการสร้างวินัยให้กับตนเอง การให้สัญญาและพยายามรักษาสัญญาที่จะกระทำการ วาจา ใจ ให้สุจริต เป็นการตั้งกุศลเจตนาเบื้องต้น (บุพเจตนา) ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นที่จำเป็นและสำคัญมากสำหรับการสร้างความเคยชิน เพราะการทำกุศลด้วยความบังเอิญมักไม่ก่อให้เกิดความเคยชิน ดังนั้น จึงควรมีการให้และรักษาสัญญาทุกวัน และจะต้องซื่อสัตย์กับมัน แม้ว่าจะยังไม่สามารถทำได้ ก็ตาม

เทคนิค ๓ หยอ ด กระปุกบุญหรือบันทึกบุญชื่บุญ

เป็นอีกเทคนิคหนึ่งในการพยายามสร้างวินัยในการทำกุศล ทำสิ่งที่ดีๆ การบันทึกการทำความดีไว้ เปรียบเสมือนการฝากเงิน เราจะได้ผลตอบแทนกลับมาในรูปของความอิ่มใจ สุขใจ ปลื้มใจ ทุกครั้งที่เปิดดูสมุดบัญชีนี้ ในทางพุทธศาสนา บุญ หมายถึง เจตนาในการทำกุศล ซึ่งแสดงได้ ๓ กาล คือ เจตนา ก่อนทำกุศล (บุพเจตนา) เจตนา ขณะทำกุศล (มัญญเจตนา) และเจตนา หลังทำกุศล (อัปรเจตนา) การเปิดดูบัญชีบุญทำให้เกิดเจตนาหลังทำกุศลทุกครั้ง เป็นการทำให้จิตเกิดกุศลโดยไม่ต้องลงทุนเพิ่ม (เทคนิคนี้ช่วยทั้งในขั้นการปลูกฝัง ย้ำจนเป็นนิสัย และยังช่วยตรวจสอบประจำวันด้วย)

เทคนิค ๔ การจินตนาการภาพสถานการณ์ต่างๆ เช่น ในงานศพตัวเอง งานแต่งงานตัวเอง แล้วตั้งคำถามเพื่อขยายมุมมองออกไปให้กว้างขึ้น เช่น อะไรคือสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิต ทำไมต้องทำอย่างนี้และกำลังทำอะไรอยู่ เป็นความพยายามสร้างเขตปลอดภัย (หมายถึง การเตรียมใจ) ก่อนเกิดขึ้นจริง

เทคนิค ๕ ตอกย้ำความคิดที่ว่า “เข้าใจหัวใจตนเอง”

เข้าใจอย่างแท้จริงว่าอะไรคือสิ่งที่เราต้องการที่แท้จริง และมองเห็นภาพนั้นในใจตลอดเวลา เราจัดการกับสิ่งต่างๆ เติบโตไปในทิศทางที่เราต้องการจริงๆ รู้จักการจัดการกับตัวเอง จัดระเบียบวินัยเพื่อทำสิ่งต่างๆ ให้สำเร็จ

เทคนิค ๖ การสร้างแรงกระตุ้นจากภายนอก

สำหรับเทคนิคนี้ เป็นความพยายามสร้างสิ่งแวดล้อมภายนอก หรือเลือกวัตถุจากสิ่งรอบตัวเป็นตัวกระตุ้น เช่น นาฬิกา รูปภาพ กำไลมือ กระดิ่ง ใช้เทศกาลหรือเหตุการณ์บางเหตุการณ์เป็นตัวกระตุ้น เช่น วันพระ วันสำคัญทางศาสนา วันเกิดตนหรือญาติผู้ใหญ่ เป็นต้น เป็นตัวกระตุ้นให้ทำสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม ตลอดเวลา

เทคนิค ๗ การสร้างแรงจูงใจเพื่อทำให้เกิดการเคลื่อนไหว

อานิสงส์หรือผลของการทำความดีงาม ความถูกต้อง เป็นแรงจูงใจที่สำคัญของพระพุทธศาสนา เพราะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อเรื่องกรรม “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” คือสารที่ควรมีการขยายความผลของการทำความดีในแต่ละประเภท ว่าทำแล้วจะก่อให้เกิดผลดีอย่างไร (ในเรื่องนี้มีปรากฏในงานวิจัยและงานวิชาการพุทธศาสนามากมาย) การศึกษาให้เข้าใจเป็นอย่างดี จะก่อให้เกิดความศรัทธาและจูงใจให้ปฏิบัติตาม ในทางตรงกันข้าม โทษของการกระทำสิ่งที่ไม่ดี ก็เป็นแรงกระตุ้นทางลบให้เลิกทำสิ่งไม่ดีนั้นเช่นกัน

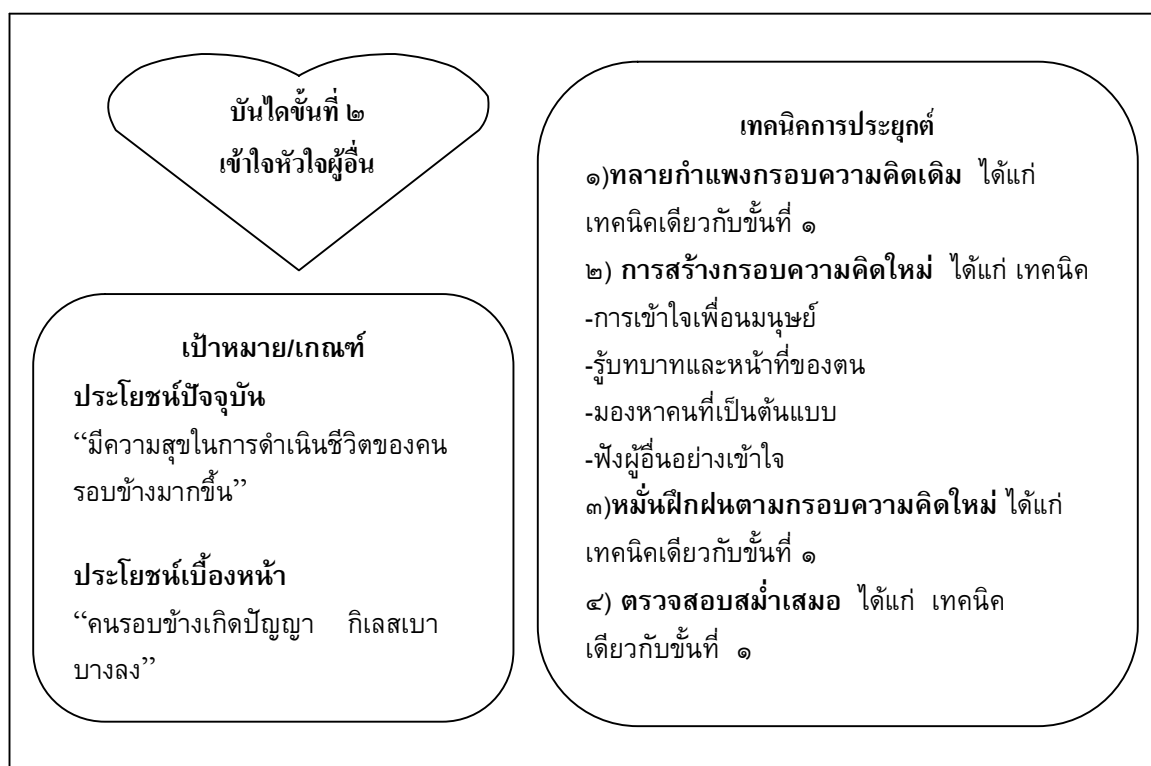
(๔) ขั้นตอนการประเมิน ตรวจสอบหรือการตรวจรักษาให้ดีขึ้นก่อนจ่ายยา

- การตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแบบซ้ำๆ
- จุดหมายท้ายสุดในชีวิต จะเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นที่ใช้ตรวจสอบทุกสิ่งที่ผ่านมา และจะเกิดขึ้นในอนาคต

บันไดขั้น ๒ เข้าใจหัวใจผู้อื่น (เข้าใจผู้อื่นด้วยหัวใจแห่งธรรม)

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าเราทุกคนไม่สามารถอยู่ได้โดยลำพัง เราต้องเกี่ยวข้อสัมพันธกับผู้อื่นตลอดเวลา แม้ว่าการเข้าใจหัวใจตนเองเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด แต่ไม่ได้หมายความว่าต้องมีการพัฒนาหรือเข้าใจตนเองก่อนแล้วจึงหันมาเข้าใจผู้อื่น การพยายามเข้าใจผู้อื่นด้วยหัวใจจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำควบคู่กับการเข้าใจตนเองด้วยหัวใจ อย่างไรก็ตาม ยังต้องให้ความสำคัญกับการเข้าใจตนเองก่อน เพราะถ้าไม่สามารถเข้าใจตนเองได้แล้ว ก็อย่าหวังที่จะเข้าใจผู้อื่นได้ สำหรับการเข้าใจหัวใจของผู้อื่น มีหลักการพื้นฐานที่ควรให้ความสำคัญ คือ

- (๑) เข้าใจคนอื่นก่อน แล้วค่อยให้คนอื่นเข้าใจเรา
- (๒) ยิ่งคุณเข้าใจคนอื่นได้ลึกซึ้งเท่าไร คุณยิ่งได้รับศรัทธามากเท่านั้น
- (๓) ลืมเรื่องส่วนตัวชั่วคราว สนใจกับเรื่องของคนอื่นเพื่อให้เขาเข้าใจ
- (๔) ยอมรับความแตกต่างในแต่ละบุคคล มองเห็นประโยชน์จากมุมมองที่แตกต่าง ต้องยอมรับว่าคนทุกคนไม่ได้มองเห็นโลกตามความเป็นจริง แต่มองเห็นอย่างที่ต้องการเห็น

แผนภูมิ ๔.๑๒

แสดงเป้าหมายและเทคนิคการประยุกต์ของการเข้าใจหัวใจผู้อื่น

ก) เป้าหมายหรือเกณฑ์หรือมาตรฐานที่ใช้วัด

บรรลุประโยชน์ผู้อื่น(ปรัตตะ)

- ประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฐฐัมมิกัตตะ) “ความสุขในการดำเนินชีวิตของคนรอบข้างเพิ่มขึ้น”
- ประโยชน์เบื้องหน้า (สัมปรายิกัตตะ) “คนรอบข้างเกิดปัญญา กิเลสเบาบางลง”

ข) เทคนิคการประยุกต์

ในขั้นนี้รวมทั้งขั้นที่ ๓ และขั้นที่ ๔ จะแสดงเทคนิคเฉพาะรูปแบบของการสร้างกรอบความคิดใหม่ เนื่องจาก เทคนิคส่วนของการทลายกำแพง การหมั่นฝึกฝน และการตรวจสอบ สามารถใช้ได้ในทุกขั้นในลักษณะเดียวกัน ส่วนที่มีความแตกต่างคือส่วนของการสร้างกรอบความคิดที่เป็นทางเดินของกระแสความคิดที่จะแตกต่างกัน

เทคนิค ๑ เข้าใจเพื่อนมนุษย์ ช่วยแก้ปัญหาให้ผู้อื่น ด้วยหลักพรหมวิหาร ๔

การเกี่ยวข้องกับผู้อื่นบนพื้นฐานของหลักพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา เป็นการเริ่มต้นโดยการเป็นผู้ให้ความรู้สึกดีๆ ด้วยความเข้าใจ ซึ่งผู้รับสามารถสัมผัสได้ทันที

เทคนิค ๒ รู้บทบาทและหน้าที่ของตน ด้วยหลัก ทิศ ๖

สิ่งหนึ่งที่ทุกคนในสังคมควรรู้คือ การรู้จักบทบาทและหน้าที่ของตน ในหลักพุทธธรรมได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของตนไว้ชัดเจนใน หลักทิศ ๖ หากเราสามารถปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของเราได้เป็นอย่างดี ย่อมส่งผลดีต่อความสัมพันธ์กับผู้อื่น และหากทุกคนสามารถปฏิบัติได้ย่อมนำมาความสงบสุขมาสู่สังคมโดยรวม

เทคนิค ๓ มองหาคนที่ เป็นต้นแบบ ศึกษาและสังเกตเขา ทั้งข้อดีข้อเสีย

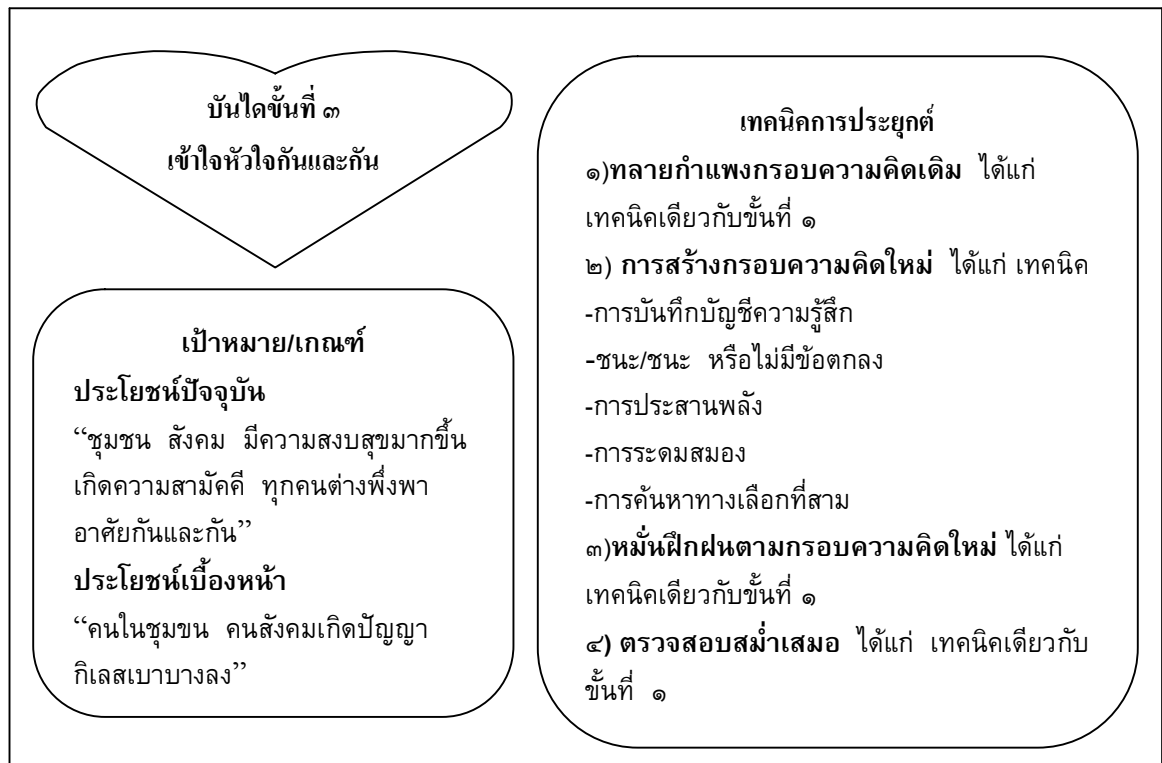
การมองหาบุคคลต้นแบบสามารถหาได้ทั้งจากบุคคลในคัมภีร์ ในยุคสมัยต่างๆ รวมทั้งในสังคมปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นต้นแบบที่ดีหรือต้นแบบที่ไม่ดีก็ตาม บนหลักความดีความเลวในหลักพุทธธรรม การใช้เทคนิคนี้จะช่วยให้เห็นภาพของการนำไปปฏิบัติชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะถือนำสิ่งที่ปฏิบัติแล้วมาปรับปรุงให้เหมาะกับตนเอง

เทคนิค ๔ การฟังผู้อื่นอย่างเข้าใจ

การฟังเป็นวิธีการสื่อสารกับผู้อื่นที่สำคัญและกลับเป็นวิธีที่ถูกมองข้าม การฟังผู้อื่นด้วยความตั้งใจที่จะเข้าใจ ไม่ใช่การฟังแบบคล้อยตาม หรือฟังอย่างเห็นอกเห็นใจ แต่เป็นการฟังเพื่อเข้าไปในกรอบความคิดของผู้อื่นอย่างแท้จริง การฟังลักษณะนี้จะช่วยให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง เห็นวิธีคิดของผู้อื่น มุมมองที่แตกต่าง และยังช่วยสร้างความรู้สึที่ดีให้แก่ผู้พูดด้วย

บันไดขั้น ๓ เข้าใจหัวใจซึ่งกันและกัน(เข้าใจซึ่งกันและกันด้วยหัวใจแห่งธรรม)

เป็นมิติของการทำงานร่วมกัน ประสานกัน ก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อส่วนรวม ต่อสังคม หากเกิดจากทุกคนมีความเข้าใจหัวใจตนเอง เข้าใจหัวใจของผู้อื่น การทำงานประสานกันจะเป็นไปอย่างดี นำไปสู่ความสำเร็จในการทำงานร่วมกับผู้อื่น สำหรับบันไดขั้นนี้มีเป้าหมายและเทคนิคการประยุกต์

แผนภูมิ ๔.๑๓ แสดงเป้าหมายและเทคนิคการประยุกต์ของการเข้าใจหัวใจกันและกัน

ก) เป้าหมายหรือเกณฑ์หรือมาตรฐานที่ใช้วัด

บรรลุปริโยชนทั้งสองฝ่าย(อุภยัตตะ)

- ปริโยชนปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตตะ) ทำให้ “ชุมชน สังคม มีความสงบสุขมากขึ้น เกิดความสามัคคี ทุกคนต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เกิดสภาวะที่เรียกว่า ชนะ/ชนะ”
- ปริโยชนเบื้องหน้า(สัมปรายิกัตตะ) ทำให้ “คนในชุมชน คนสังคมเกิดปัญญา กิเลสเบาบางลง”

ข) เทคนิคการประยุกต์

เทคนิค ๑ การบันทึกบัญชีความรู้สึกดี ๆ

การบันทึกบัญชีความรู้สึกดี ๆ เมื่อบัญชีของความเชื่อใจมีอยู่สูง การติดต่อสื่อสารต่าง ๆ จะเป็นไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพ เริ่มต้นจากการมีน้ำใจเล็กๆ น้อยๆ ตอนแรกเข้าอาจจะไม่ตอบสนองสิ่งที่ทำ แต่มันจะสะสมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ๖ วิธีในการฝึกความรู้สึกดี ๆ มีดังนี้ (๑) เข้าใจความแตกต่าง (๒) ใส่ใจกับเรื่องเล็กน้อย (๓) รักษาคำมั่นสัญญา (๔) ทำความเข้าใจเรื่องความคาดหวังให้ชัดเจน (๕) แสดงให้เห็นถึงความซื่อตรงต่อหลักการ (๖) ให้กล่าวคำของโทษอย่างจริงใจ

เทคนิค ๒ ชนะ/ชนะ หรือไม่มีการตกลงใด ๆ

เป็นแนวคิดแบบที่แสวงหาประโยชน์ร่วมกัน ข้อตกลงหรือการแก้ปัญหาต่าง ๆ เป็นไปเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกัน ให้ความสำคัญกับผลมากกว่าวิธีการ

เทคนิค ๓ เรื่องการประสานพลัง

กุญแจสำคัญของการประสานพลัง คือ การประสานพลังในตัวบุคคลก่อน ให้เกิดความรู้สึกที่มั่นคงเพียงพอที่จะรับมือกับความเสี่ยงต่างๆ หลังจากนั้นก็เป็น การประสานพลังกับภายนอก โดยยึดแนวคิดที่ว่า ธรรมชาติทุกอย่างเป็นเรื่องของระบบที่สัมพันธ์กัน ธรรมชาติสร้างให้ทุกมีความเกี่ยวข้องกัน(เรื่องเดียวกับหลักปฏิจสมุปบาท) ความเข้าใจในเรื่องนี้จะก่อให้เกิดการประสานพลังทั้งจากภายในและภายนอก

เทคนิค ๔ การระดมสมอง

การระดมสมอง จะทำให้เกิดการกระตุ้นความคิดซึ่งกันและกัน การชะลอการตัดสินใจ สภาพแวดล้อมมีลักษณะเป็นทางการ ผลลัพธ์จะไดจากการรวมความคิดของแต่ละคนในเรื่องเดียวกัน เกิดการยอมรับได้มากขึ้น

เทคนิค ๕ การค้นหาทางเลือกที่ ๓

คิดถึงคนที่มองไม่เหมือนคุณ ดูว่าสามารถนำความแตกต่างสู่ทางเลือกที่ ๓ ได้หรือไม่(คือทางสายกลาง เป็นการหากรอบความคิดใหม่ที่เป็นที่ยอมรับของส่วนรวม)

บันไดขั้น ๔ เข้าถึงหัวใจสัจธรรม (เข้าถึงสัจธรรมด้วยหัวใจแห่งธรรม)

แนวคิดในส่วนของการเข้าถึงหัวใจสัจธรรมนี้ เป็นส่วนที่ทำให้วิธีคิดที่อยู่บนหลักการหรือหลักพุทธธรรมมีความแตกต่างจากวิธีคิดทั่วไปในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางด้านศาสนา อย่างไรก็ตาม แนวคิดและเทคนิคที่นำมาบูรณาการในงานวิจัยนี้ อยู่บนสมมุติฐานของการนำเอาวิธีคิดแนวพุทธไปใช้ในการดำเนินชีวิต ดังนั้น กลุ่มบุคคลที่เป็นกลุ่มเป้าหมายเบื้องต้นก็คือกลุ่มคนที่มีความศรัทธาในหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะคนพุทธที่มีอยู่ประมาณ ๙๐ % ของประชากรทั้งหมดของประเทศไทย เนื่องจากผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ อย่างน้อย ก็มีพื้นฐานความศรัทธาในหลักคำสอนของพระพุทธองค์อยู่บ้างไม่มากก็น้อย ความสามารถหรือความเป็นไปได้ของคนพุทธในการนำหลักธรรมไปใช้คงจะขึ้นอยู่กับระดับความเข้าใจหรือความซาบซึ้งในหลักธรรม ซึ่งนำไปสู่ระดับความศรัทธา อันเป็นปัจจัยสำคัญในการก้าวเข้าสู่แนวคิด “ระบบวิธีคิดแบบกาย” ด้วยกรอบความคิด “บันได ๔ ขั้น”

ก) เป้าหมายหรือเกณฑ์หรือมาตรฐานที่ใช้วัด

บรรลุประโยชน์สูงสุด(นิพพาน)

“จิตสิ้น เบิกบาน สงบ กิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ หหมดไป”

ข) เทคนิคการประยุกต์

ในการเข้าถึงหัวใจสัจธรรม หลักสำคัญก็คือ ความพยายามหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ด้วยวิธีการต่างๆ หากพิจารณาให้ดีแล้วไม่ว่าจะเป็นวิธีใดก็ตามที่จะต้องใช้การพิจารณาอย่างแยกแยะอันเป็นกุญแจสำคัญที่นำเข้าสู่หนทางแห่งปัญญา เช่น อยู่กับปัจจุบันธรรม เป็นความคิดในแนวทางของความรู้ หรือคิดด้วยอำนาจของปัญญา ไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาเรื่องที่เป็นอยู่ขณะนี้ ล่วงไปแล้ว หรือเป็นเรื่องของกาลภายหน้าหากเป็นการพิจารณาด้วยปัญญาถือว่าอยู่ในปัจจุบันธรรม ซึ่งตรงข้ามกับความคิดที่ไม่อยู่ในปัจจุบัน คือความคิดที่เกาะติดกับอดีตและเลื่อนลอยไปอนาคต ได้แก่ความคิดที่เป็นไปในแนวทางของตัณหา ตกอยู่ในอำนาจอารมณ์ เนื้อหาหลักของการเข้าถึงหัวใจของสัจธรรมโดยการอยู่กับปัจจุบัน จะมีอยู่ในการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔

สำหรับการนำเสนอในส่วนของเทคนิคการประยุกต์ เป็นมุมมองหนึ่งของผู้วิจัยที่เล็งเห็นจุดแข็งของวิธีการคิดของนักวิชาการตะวันตกในส่วนของการนำวิธีคิดไปใช้ โดยการให้ความสำคัญกับเทคนิคการนำไปใช้ ผู้เสนอวิธีคิดมักจะต้องเสนอเทคนิครูปแบบต่างๆ เพื่อให้การนำไปใช้เกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น สิ่งหนึ่งที่นักคิดชาวตะวันตกทำควบคู่กับการเสนอแนวคิดคือการจัดสัมมนาและกลุ่มปฏิบัติการ(Workshop) เพื่อให้ความรู้และสร้างสนามฝึกซ้อมให้กับผู้เข้าร่วมสัมมนา ได้มีโอกาสฝึกฝนจนเกิดความเข้าใจทั้งแนวคิดและวิธีการนำไปใช้ ขณะที่ใน

สังคมชาวพุทธ การใช้ความรู้เพื่อให้เป็นคตินิยมมีปรากฏอยู่หลายรูปแบบในสังคมไทย เช่น เป็นบทเรียนในโรงเรียนชาวพุทธ ตามวัดวาอาราม เป็นต้น แต่การจำลองสนามฝึกปฏิบัติตามคตินิยมยังไม่มี เป็นการสอนและนำไปใช้กันเอง ดังนั้น ความไม่สมบูรณ์ของการนำไปใช้จึงเกิดขึ้นได้ในหลายขั้นตอน แต่ที่เห็นเป็นรูปธรรมพอทัดเทียมกับ Workshop ของทางตะวันตกได้ก็คือ สำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ที่ปัจจุบันในสังคมไทยได้พัฒนาไปอย่างมาก เกิดวิธีปฏิบัติหรือก็คือเทคนิคการปฏิบัติในหลายรูปแบบ ซึ่งเปรียบไปแล้วสำนักปฏิบัติก็คือ สนามฝึกฝนภาคปฏิบัติ เป็นการนำหลักการปฏิบัติภาวนาไปใช้อย่างเป็นระบบ ฉะนั้น หากเราสามารถนำหลักธรรมในระดับต้นไปในชีวิตประจำวันได้อย่างเข้าใจ และมีเทคนิคหลากหลายในการเลือกใช้ ย่อมช่วยให้เกิดความเป็นไปได้ในการนำไปอย่างถูกต้อง

๔.๓ การประยุกต์ “ระบบวิธีคิดแยกคาย” เพื่อการดำเนินชีวิต

การประยุกต์ “ระบบวิธีคิดแยกคาย” ตามแนวคิดบันได ๔ ขั้น และการใช้เทคนิคหรือวิธีการประยุกต์ที่ได้จากการผสมผสาน เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตนั้น ผู้วิจัยมุ่งให้ความสำคัญในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางเดินของกระแสความคิด ที่มีศัพท์ความหมายเดียวกัน เช่น คติ กรอบความคิด แผนที่ความคิด แบบจำลองความคิด เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดก็คือ ระบบการมองโลก ระบบความคิด การเข้าใจโลก ที่มีผลต่ออุปนิสัย ค่านิยม ทศนคติ และพฤติกรรมการแสดงออกของแต่ละคน จะเห็นได้ว่า ระบบการมองโลกแบบเดิมๆนี้เองที่เป็นตัวสร้างปัญหา สกัดกั้นวิธีคิดใหม่ และจากการศึกษาวิธีคิดทั้งในยุคปัจจุบันของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยกับแบบพุทธ ล้วนแล้วแต่มีความเห็นตรงกันว่า การเปลี่ยนแปลงระบบความคิดใหม่เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องสร้างขึ้น และต้องสร้างขึ้นอย่างถูกต้องทางบนหลักการที่ถูกต้อง ดังนั้น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะการประยุกต์ระบบการมองโลก ที่เรียกว่า คตินิยมหรือกรอบความคิดทางธรรมหรือแผนที่ธรรม ในบันได ๔ ขั้น(เป็นเทคนิคในแบบที่ ๒ คือการสร้างกรอบความคิดใหม่) การนำเสนอจะให้ความสำคัญกับการนำไปประยุกต์ใช้บันไดแต่ละขั้น เพราะเกี่ยวข้องโดยตรงกับกลไกการทำงานของโยนิโสมนสิการ โดยจะไม่กล่าวถึงหรืออาจจะมียอดแทรกเทคนิคเสริมบ้างเล็กๆ น้อยๆ ในขั้นตอนของการทะลุออกจากกรอบความคิดเดิมที่สร้างปัญหา ขึ้นของการหมั่นฝึกฝน และขั้นของการประเมินผล (เทคนิคแบบที่ ๑,๓,๔) ไม่ได้หมายความว่าขั้นตอนเหล่านี้ไม่สำคัญ แต่เนื่องจาก ขั้นตอนเหล่านี้เป็นขั้นตอนของการสร้างความมุ่งมั่น ความศรัทธา ความเพียรพยายามเอาชนะตนเองโดยการสร้างวินัยหมั่นนำมาปฏิบัติ และขั้นของการตรวจสอบ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องละเอียดอ่อน ต้องศึกษาแยกเป็นอีกเรื่องหนึ่ง และที่สำคัญไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับกระบวนการโยนิโสมนสิการ ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยต้องการทำความเข้าใจ ความชัดเจน และการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ผ่านกลไกการทำงานของโยนิโสมนสิการ ซึ่งอยู่ในขั้นของการสร้างระบบความคิด สร้างแบบแผน

ความคิด จึงจำเป็นต้องมีแบบอย่างชัดเจนของการนำไปใช้จริง ใน “ระบบวิธีคิดแบบคาน” ตัวอย่างการนำกรอบความคิดทางธรรม หรือ คติธรรมไปใช้ในการประยุกต์ตามแนวคิด บัณฑิต ๔ ขั้น ดังต่อไปนี้จะช่วยให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

บัณฑิตขั้นที่ ๑ เข้าใจหัวใจตนเอง
๑. การงานที่ต้องทำทั่วไป สร้างสภาวะจิตที่เป็นกุศลให้เกิดมากที่สุด โดยใช้กรอบเรื่องการทำทานและถือศีล กุญแจสำคัญ “การสร้างศรัทธาที่ถูกต้องและเจตนาที่ถูกทางเรื่องทานและศีล” เทคนิคที่นำมาใช้เพื่อสร้างอุปนิสัย เช่น การให้และรักษาสัญญา, การสร้างแรงกระตุ้นจากภายนอก, การหยอดกระปุกบุญ รวมทั้งต้องมีการประเมินอย่างสม่ำเสมอ ๒. การงานที่ต้องการการตัดสินใจหรือการแก้ปัญหา เทคนิคการชักกระแสจิตออกจากภาวะอกุศล (วิตกกังวลฐานสูตร) หลังจากนั้น ใช้การพิจารณาด้วยหลักอริยสัจ ๔ เป็นต้น
บัณฑิตขั้นที่ ๒ เข้าใจหัวใจผู้อื่น
๑. การวางบทบาทหน้าที่ต่อผู้อื่นเป็นกิจทั่วไป ให้วางจิตและปฏิบัติไปตามกรอบความคิดจากหลักทศ ๖ ๒. การยอมรับและเข้าใจในความเป็นไปของผู้อื่น ในฐานะผู้รับกระทบจากผู้อื่น สร้างกรอบความคิดเพื่อวางจิตให้เป็นกุศลก่อนจากหลัก “ทุกคนมีที่มาที่แตกต่างกัน มีกรรมเป็นของของตน” หรือ “พิจารณาให้อภัยทุกสิ่งที่เกิดขึ้น ตามหลักอภัยทาน” หลังจากนั้น พิจารณาช่วยเหลือตามหลักพรหมวิหาร ๔
บัณฑิตขั้นที่ ๓ เข้าใจหัวใจกันและกัน
การสร้างกรอบความคิดบนหลักการช่วยให้ผู้อื่นเข้าใจตนเอง จูงใจให้เข้าสู่แนวคิด “ระบบวิธีคิดแบบคาน” กุญแจสำคัญ “การพิจารณาทุกสิ่งล้วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นไปตามเหตุปัจจัย” การเข้าใจอย่างถูกต้อง จะก่อให้เกิดการประสานพลัง ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างมาก
บัณฑิตขั้นที่ ๔ เข้าถึงหัวใจสัจธรรม
๑. สมถภาวนา “พิจารณา กำหนด อารมณ์กรรมฐาน ๔๐ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง จนเกิดความสงบ” ๒. วิปัสสนาภาวนา “การพิจารณา กำหนดรูปนามตามความเป็นจริง” ตามแนวทาง สติปัฏฐาน ๔

แผนภูมิ ๔.๑๔ แสดงตัวอย่างการประยุกต์หลักธรรมสู่ภาคปฏิบัติ เพื่อการดำเนินชีวิต ผ่านกลไกการทำงานของโยนิโสมนสิการ ใน “ระบบวิธีคิดแบบคาน”

บันไดขั้นที่ ๑ เข้าใจหัวใจตนเอง เป็นบันไดของนำคติธรรม กรอบความคิด ธรรม หรือระบบความคิดทางธรรมที่มีโยนิโสมนสิการเป็นกลไกสำคัญ มาใช้ในการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับตนเอง สำหรับบันไดขั้นแรกนี้จะต้องผ่านขั้นตอนที่เป็นจุดเปลี่ยน ทำให้สามารถทลายกำแพงระบบความคิดหรือกรอบความคิดเดิมๆที่สร้างปัญหา ในกระบวนการคิดแบบพุทธทศกัณฐ์สำคัญของการทลายกำแพง คือ ความเชื่อ หรือการเกิดความศรัทธาในหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้า เชื่อมั่นในการเดินตามแนวทางที่พระองค์ทรงชี้แนะ การเกิดศรัทธาได้นั้นย่อมมาจากการได้ฟัง และซาบซึ้งกับหลักพุทธธรรม ด้วยเหตุนี้ “ระบบวิธีคิดแบบกาย” ที่ตั้งอยู่บนแนวคิดหลักตามแนวพุทธ จึงมีจุดประสงค์หลักเพื่อการนำไปใช้ในกลุ่มคนที่มีความศรัทธาในคำสอนตามหลักพุทธ ซึ่งก็คือชาวพุทธก่อน ทั้งนี้เพราะคนกลุ่มนี้มีความศรัทธาเป็นพื้นฐานอยู่บ้างแล้ว ไม่มากก็น้อย การสร้างความศรัทธาเพิ่มขึ้นจนถึงขั้นสามารถทลายกำแพงเดิม จึงมีความเป็นไปได้มากกว่า ส่วนคนที่ไม่ใช่ชาวพุทธหรือคนที่นับถือศาสนาอื่น การสร้างศรัทธาจนเกิดการทะลุกรอบเดิมได้จึงเป็นเรื่องไม่ง่ายขึ้น เจกเช่นปริพาชกในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์จะเทศนากับคนกลุ่มนี้โดยมุ่งทำลายมิจฉาทิฐิก่อน จากนั้น ก็จะเทศนาสร้างให้เกิดศรัทธาตามหลักพุทธธรรมต่อไป หลังจากที่เกิดความเข้าใจและพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงแล้ว การนำเอาหลักธรรมที่ได้จากกระบวนการบูรณาการมาสร้างเป็นคติธรรม เป็นกรอบธรรม หรือเป็นแผนที่ธรรมสำเร็จรูป เพื่อให้กระแสดความคิดดำเนินไป จะเข้ามามีบทบาทอย่างมาก หมายความว่า ในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน กิจกรรมงานที่จะต้องทำจะแบ่งเป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนที่เป็นกิจกรรมงานที่ต้องทำทั่วไป กับ ส่วนของกิจกรรมงานที่ต้องการการตัดสินใจหรือการแก้ปัญหา

๑) การงานที่ต้องทำทั่วไป กระแสดความคิดมักจะไหลไปตามความเคยชินเดิมๆ การสร้างระบบความคิดใหม่ๆ จึงเป็นประโยชน์มาก เทคนิคที่น่าจะนำมาประยุกต์ใช้ คือ การสร้างแผนที่ธรรมที่ชัดเจน หรือวางแผนการดำเนินชีวิตที่ชัดเจนตามวิถีทางพุทธ นั่นคือ การเลือกสรรกิจกรรมที่ตั้งอยู่บนวิถีการสร้างกุศล หมั่นสร้างกุศล เพื่อเป็นการสกัดกันอกุศลไม่ให้เกิด ตามหลักการลงมือกระทำก่อน(Proactive) คือ ลงมือกระทำกุศลให้เกิดบ่อยๆ ในทุกโอกาสที่ทำได้ ผู้วิจัยเห็นว่า วิธีคิดแบบกายอย่างวิธีคิดแบบที่เป็นเหตุให้เกิดปัญญา เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดที่ต้องทำความเข้าใจ เพราะถ้าไม่ให้ความใส่ใจกับการวางจิต การพิจารณาที่ถูกต้องแล้ว แทนที่จะได้กุศล อาจจะได้เป็นต้นเหตุ คือกลายเป็นการกระทำที่สนองความอยากได้บุญได้กุศลแทน กุศลธรรมที่เหมาะสมในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันจากการศึกษาที่ได้กล่าวไปแล้ว มีหลายประการแต่ส่วนที่ผู้วิจัยอยากนำเสนอเพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในประยุกต์ คือ เรื่องทาน และศีล

ประเด็นสำคัญในการสร้างกรอบความคิด เกี่ยวกับเรื่องการสร้างกุศลทุกประเภท ในพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่ผู้วิจัยอยากย้ำในเบื้องต้น คือ เรื่องของศรัทธาที่ถูกต้องและ

เจตนาในการทำกุศล ทั้งสองปัจจัยนี้มีส่วนสำคัญต่อทางเดินของกระบวนการคิดแบบพุทธ ดังนั้น กรอบความคิดที่ดีย่อมจะได้จากการเข้าใจอย่างถ่องแท้ในหลักธรรมจนเกิดความรู้สึกศรัทธา และการตั้งเจตนาที่ถูกต้อง แล้วนำมาใช้กำหนดทางเดินให้จิต แนวคิดนี้จะนำไปใช้ได้กับหลักธรรมทุกเรื่อง ต่อไปนี้เป็นแนวทางการสร้างกรอบความคิดธรรมหรือแผนที่ธรรม ในเรื่องการทำทานและถือศีล เพื่อให้กุศลเกิดบ่อยมากที่สุด

ก) ทาน แปลว่า การให้ การแบ่งปัน หมายถึง เจตนาที่เป็นเหตุให้เกิดการสละ การให้ โดยไม่จำกัดว่าเป็นสิ่งของเครื่องใช้หรือนามธรรม เช่น ธรรมทาน อภัยทาน เป็นต้น ทานจึงมีความหมายที่เป็นทั้งนามธรรมและรูปธรรม จากการศึกษาเรื่องทาน “กุญแจ” สำคัญ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการโยนิโสมนสิการ คือ **ศรัทธาที่ถูกต้องในการทำทาน และเจตนา** ทั้งเจตนาก่อนทำทาน(บุพเจตนา) เจตนาขณะทำทาน(มูญเจตนา) และเจตนาภายหลังการทำทาน(อัปรเจตนา) นอกจากนี้ การให้ทานยังมียอดประกอบที่สำคัญอีก ๓ ประการ คือ (๑)ความบริสุทธิ์ ประณีตของของที่จะให้ทาน (๒)จิตขณะให้ทาน (๓) ความมีศีล ความบริสุทธิ์ของผู้รับทาน นั้นหมายความว่า การทำทานจะต้องโยนิโสมนสิการหรือพิจารณาตั้งแต่เริ่มคิดที่จะทำทาน ใส่ใจในการจัดเตรียมของทำทาน ต้องเป็นของที่ไม่มีมลทินได้มาโดยสุจริต มีความประณีต ตั้งเจตนาที่จะให้ทานแก่พระสงฆ์ บุคคลหรือสัตว์มีชีวิต โดยไม่เจาะจง ขณะทำทานก็พิจารณาโดยมิได้มุ่งหวังผลของทาน วางจิตให้สงบ และเมื่อทำทานแล้วก็หวนพิจารณาถึงการให้ทานด้วยจิตที่แจ่มใส การให้ทานในลักษณะดังกล่าวเป็นการให้ทานที่ทำไปตามแผนที่ธรรม หากสามารถทำได้ครบทุกขั้นตอนตามองค์ประกอบดังกล่าว ก็จะได้รับผล คือ ได้รับความสุขทางใจในทันที ซึ่งเป็นประโยชน์ปัจจุบันที่ส่งผลทันที ประโยชน์เบื้องหน้าจะเกิดโดยไม่รู้ตัวเพราะการสละช่วยขัดเกลากิเลสให้เบาบางลง หากกระทำบ่อยๆ ย่อมเป็นฐานนำไปสู่ประโยชน์สูงสุดในที่สุด

ข) ศีล หมายถึง สิ่งที่เป็นปกติวิสัยที่มีอยู่ประจำในทุกคนเป็นธรรมดา มีหลายประเภท เช่น ศีล ๕, ศีล ๘, ศีล ๑๐, ศีล ๒๒๗ และ อินทริยสังวรศีล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ศีลทุกประเภทมีสาระสำคัญ คือ การรักษากายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ กุญแจของเรื่องศีล ก็เช่นเดียวกันคือ **ศรัทธาที่ถูกต้องในเรื่องศีล และเจตนา** การตั้งใจมั่น ตั้งเจตนาแน่วแน่หรือ ปฏิญาณตนว่าจะไม่ล่วงละเมิดข้อห้าม จะรักษาความเป็นปกติ จะรักษากาย วาจา ใจให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ เป็นการยกระดับจิตใจเบื้องต้น ซึ่งในทางพุทธศาสนาก็คือการรับศีลหรือการสมาทานศีลนั่นเอง การสมาทานศีลเป็นจุดเริ่มต้นการทำบุญ การเกิดกุศล เพราะถ้าไม่มีเจตนาว่าจะทำความดี ย่อมไม่เกิดการทำความดีวิธีการ คือ การประกาศตนเป็นผู้รักษาศีล และเมื่อใดที่ศีลบกพร่อง ก็สามารถสมาทานใหม่หรือตั้งใจใหม่ได้ทันที และการสมาทานไม่จำเป็นต้องต่อหน้าพระ สามารถแสดงเจตนาหรือความตั้งใจกับตนเองได้เลย

๒) การงานที่ต้องการการตัดสินใจหรือการแก้ปัญหา จะเกิดขึ้นเมื่อมีเหตุการณ์มากระทบ มักจะเกิดพร้อมกับจิตที่เป็นไปในทางลบ คือ เกิดความอยาก ความโกรธ ความเศร้าโศกเสียใจ ซึ่งกระแสดความคิดเหล่านี้เป็นไปในทางลบ ทางที่เป็นอกุศล หากเกิดสภาวะเช่นนี้ขึ้น สิ่งที่ต้องทำก่อน คือ การใช้เทคนิคการคิดที่ชักนำกระแสจิตให้ออกจากสภาวะที่เป็นอกุศลก่อน เช่น พิจารณาว่าเป็นประสบการณ์ เป็นเรื่องซ้ำๆ ไม่รับกระทบ, พิจารณาเป็นการเรียนรู้ มาดึกก็เรียนรู้ไม่ดึกก็เรียนรู้, พิจารณาเป็นเรื่องของการทดสอบ เช่น รับเรื่องร้ายๆ มาเป็นบททดสอบ ทั้งแรงเบา, พิจารณาเป็นเรื่องของแบบฝึกหัดพัฒนาตัวเอง ชีวิตราบรื่นเกินไปจะไม่พัฒนา ชีวิตจะไม่เข้มแข็ง เป็นต้น หรือจะนำเอาเทคนิคที่พระพุทธองค์ทรงเทศนาไว้ในวิตักกสันฐานสูตร มีสาระเกี่ยวกับวิธีการแก้ความคิดอกุศลไว้ ๕ ขั้นตอน ได้แก่ การหันไปคิดใส่ใจสิ่งที่ดีงามเป็นกุศล, พิจารณาโทษของความคิดที่เป็นอกุศลนั้น, หาทางหลีกเลี่ยงไม่คิดถึงไม่ใส่ใจความคิดที่เป็นอกุศลนั้น เช่น ถ้าเป็นภาพก็หลับตา เป็นต้น, พิจารณาความคิดเหล่านั้นในแง่ทำให้เกิดประโยชน์ เป็นความรู้ ไม่ใช่ตัวตน ทุกสิ่งล้วนเป็นไปตามเหตุปัจจัย, อริยฐานจิต คือ ตั้งใจแน่วแน่ข่มระงับความคิดอกุศลนั้น หลังจากที่มีสภาพจิตเป็นปกติไม่ถูกอกุศลครอบงำแล้ว ค่อยตัดสินใจ หรือ แก้ปัญหา ซึ่งโดยทั่วไปจะแนะนำให้ใช้หลักอริยสัจ ๔ คือ พิจารณาหาเหตุที่แท้จริงที่ก่อให้เกิดปัญหาหรือที่ต้องตัดสินใจ (อาจจะต้องหาข้อมูลเพิ่มเติมอย่างเหมาะสมเพื่อให้การแก้ปัญหาหรือตัดสินใจถูกต้องยิ่งขึ้น) เมื่อพบเหตุแล้ว ก็กำหนดแนวทางแก้ไข สำหรับการแก้ปัญหาหรือตัดสินใจสามารถศึกษาได้จากงานของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ เรื่องวิธีคิดแบบอริยสัจจ์^๔, วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้ คุณค่าเทียม^๕, วิธีเห็นคุณ โโทษและทางออก^๖

หลังจากที่สร้างกรอบความคิดแล้ว ก็ถึงขั้นการลงมือปฏิบัติ ซึ่งขั้นตอนนี้ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จนกลายเป็นนิสัย ความเคยชิน หากวันใดไม่ได้ทำอย่างที่เคยทำ จะเหมือนชีวิตขาดอะไรไป เทคนิคที่จะนำมาใช้เป็นตัวอย่าง คือ

เทคนิค การให้และรักษาสัญญา

ทาน - การให้สัญญาและพยายามรักษาสัญญากับตัวเอง เช่น จะต้องตักบาตรพระ ๑ รูปทุกวัน โดยไม่เจาะจงว่าเป็นพระรูปใด วัดใด เป็นต้น การให้สัญญา ก็ถือเป็นการตั้งเจตนาทำกุศลเบื้องต้น(บุพเจตนา) การกระทำทานเพื่อรักษาสัญญาเป็นบุญเจตนาหรือเจตนา

^๔ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, หน้า ๕๒-๕๕.

^๕ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๒-๗๔.

^๖ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๖-๗๑.

ขณะกระทำ และที่สำคัญขณะทำงานจะต้องโยนิโสมนสิการ ตามกรอบความคิดที่ได้ตั้งไว้ใน เรื่องการทำงาน ในบันไดขั้นที่ ๒

เทคนิค การสร้างแรงกระตุ้นจากภายนอกและแรงจูงใจด้วยผลดีจากการทำ กุศล

ศีล - การสมาทานหรือตั้งเจตนารับศีล ๕ ทุกวัน เมื่อวันปกติรับศีล ๕ วันพิเศษ เช่น วันพระ ช่วงวันเข้าพรรษา ให้สมาทานศีล ๘ เพราะการรับศีล ๘ มีอานิสงส์มากกว่าการ รับศีล ๕ เนื่องจากช่วยขัดเกลากิเลสได้มากกว่า และหากทำกุศลประเภทอื่นขณะอยู่ในศีล ก็ จะได้อานิสงส์มากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นตัวอย่างของการสร้างแรงกระตุ้นเพื่อให้เกิดการปฏิบัติ อย่างจริงจัง และสม่ำเสมอ

เทคนิค การบันทึกบัญชีบุญและการหยอดกระปุกบุญ

เทคนิคนี้เป็นการสร้างให้เกิดระบบการทำกุศลอย่างสม่ำเสมอ โดยการพยายามทำ ให้เกิดการทำความดีที่ตั้งใจไว้ แม้วันไหนไม่สามารถทำได้ ก็หาทางทำโดยอ้อม

ทาน - การหยอดกระปุก ในวันที่ไม่สามารถไปตักบาตรหรือทำบุญตามที่ตั้งใจ ไปได้ และทุกครั้งที่หยอดกระปุกก็ให้โยนิโสมนสิการเสมือนทำบุญที่ตั้งใจไว้ หลังจากนั้น เมื่อมี โอกาสก็นำเงินเหล่านั้นไปทำบุญตามวัตถุประสงค์

ศีล - การบันทึกบัญชีบุญ เป็นเครื่องมือในการทบทวนว่า ในแต่ละวันเราได้ทำ ความดีอะไรบ้าง หรือ ทำสิ่งไม่ดีอะไรบ้าง สำหรับสิ่งที่ดีก็ให้บันทึกไว้ในบัญชีบุญนี้ ส่วนสิ่งที่ ทำไม่ดีก็ให้ตั้งใจว่าจะไม่ทำอีก

ขั้นตอนการประเมินและตรวจสอบ เป็นขั้นตอนที่สามารถสอดแทรกไปได้ในทุก ขั้นตอน เพราะเป็นที่ทำให้เกิดความมั่นใจว่าเดินไม่ผิดทาง หรือหากผิดพลาดก็ยังสามารถ ปรับปรุงแก้ไขได้ทันทั่วทั้งที่ เทคนิคบางส่วนในการตรวจสอบ มีดังนี้

- การตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแบบซ้ำๆ เช่น สามารถใช้เทคนิคการบันทึกบัญชีบุญเป็นการตรวจสอบในระดับย่อย ทำได้สม่ำเสมอทุกวัน

สำหรับเป้าหมายของการปฏิบัติในเรื่องการสร้างกุศล โดยการให้ทาน การรักษาศีล หรือในส่วนของการบรรเทาภิเลส ก็เพื่อให้กิเลสบรรเทาเบาบางลง ดังนั้น สิ่งที่จะเป็นตัวชี้วัด คือ เมื่อปฏิบัติการสร้างกุศล และขัดเกลากุศลตามขั้นตอนข้างต้นแล้ว ลองประเมินตัวเองดูว่า “สภาวะที่จิตเป็นกุศล คือ จิตดีน เบิกบาน อิ่ม ว่องไวควรแก่การงาน เกิดบ่อยขึ้นหรือไม่ ขณะเดียวกันความอยากได้ ความโกรธ หรือความมัวเมาสุมหลง ลดลงหรือไม่” ถ้าเป็นดังนี้ ชีวิตก็จะมีความสุขและเข้าใจจุดหมายปลายทางมากขึ้น

บันไดขั้นที่ ๒ เข้าใจหัวใจผู้อื่น เป็นย่างก้าวของการก้าวออกจากตัวเองเพื่อมาเกี่ยวข้องกับคนรอบข้าง เป็นก้าวซึ่งต้องอาศัยความมั่นคงจากก้าวแรก เพราะผู้ที่ยังไม่เข้าใจตัวเอง ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจผู้อื่นได้ ในการสร้างกรอบความคิดหรือแผนที่ธรรมสำหรับบันไดขั้นนี้คตินิยมหรือกรอบแนวคิด จะแบ่งได้เป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นเรื่องของ การวางบทบาทหน้าที่ของตนเองที่มีต่อผู้อื่น ผู้วิจัยจะขอนำหลักเรื่องทศ ๖ มาประยุกต์ใช้ กับ ส่วนของการยอมรับ การเข้าใจในความเป็นไปของผู้อื่น ซึ่งจะใช้หลักของพรหมวิหาร ๔ มาสร้างเป็นกรอบธรรม

๑) การวางบทบาทหน้าที่ของตนเองที่มีต่อผู้อื่น การรู้และเข้าใจถึง บทบาทหน้าที่ของตนเองที่มีต่อผู้อื่น เปรียบเสมือนการทำงานที่มีคู่มือเพื่อช่วยไม่ให้เกิดความ ผิดพลาด การสร้างระบบความคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องมีกล่าวไว้โดย ละเอียดยในธรรมเรื่อง ทศ ๖ ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวข้องกับบุคคล ๖ กลุ่ม เปรียบเสมือนทศ ๖ ทิศ การพิจารณาอย่างแยบคายในการปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลในแต่ละกลุ่มตามหลักทศ ๖ จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายการกระทำก่อน(Proactive) คือ การแสดงออกก่อนถึงสิ่งดี ๆ ต่อบุคคล รอบข้าง จะแตกต่างจากคตินิยมในอีกส่วนที่จะกล่าวถึงต่อไป ซึ่งเป็นการพิจารณาที่ใน ฐานะผู้รับแล้วจึงวางท่าที สาระหรือกุญแจสำคัญ คือ การพิจารณาไปตามความสัมพันธ์ในทาง ที่ดีงาม เพื่อให้เกิดผลเป็นความสุข เช่น เป็นบิดามารดา - บุตร จะเกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดู ช่วยเหลือการงาน สนับสนุนส่งเสริมในทางที่ถูก, เป็นสามี - ภรรยา จะเกี่ยวข้องกับการ ช่วยเหลือดูแลกัน ให้ความไว้วางใจ ความซื่อสัตย์, เป็นศิษย์ - อาจารย์ จะเกี่ยวข้องกับการ ให้ความรู้ ความเคารพ ให้การแนะนำ ความช่วยเหลือตามสมควร, เป็นเพื่อนฝูงกัน เกี่ยวข้องกับ การปฏิบัติต่อกันด้วยกาย วาจา ใจที่ดี การแบ่งปัน การดูแลไม่ทิ้งกัน, เป็นนาย - บ่าว เกี่ยวข้องกับ การดูแลความเป็นอยู่ การงาน ทรัพย์สิน การปฏิบัติต่อกันอย่าง เหมาะสม, เป็นสมณพราหมณ์-กุลบุตร เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อกันด้วยดีทั้งทางกาย วาจา ใจ การอนุเคราะห์ต่อกันทั้งการให้และการรับ เป็นต้น

๒) การยอมรับและเข้าใจในความเป็นไปของผู้อื่น เป็นส่วนของการ แสดงออกเมื่อเข้าไปเกี่ยวข้อง เสมือนเป็นผู้ตอบรับ คตินิยมในส่วนนี้จะเป็นการพิจารณา ในฐานะเป็นผู้รับกระทบจากบุคคลที่เข้าเกี่ยวข้องไม่ว่าจะมาดีหรือไม่ดีแล้วจึงวางท่าที วางจิต พิจารณา เช่น การถูกกระทบจากเพื่อนร่วมงานในที่ทำงาน คตินิยมที่เป็นสาระหรือกุญแจ สำคัญ คือ การยอมรับและเข้าใจในความเป็นไปของผู้อื่น ว่า “ทุกคนมีที่ไปที่ไปที่แตกต่างกัน ทุกคนต่างมีกรรมเป็นของของตน ทุกคนต่างเป็นไปตามเหตุปัจจัยของแต่ละคน” ไม่เก็บมากระทบ หรือ “พิจารณาให้อภัยในทุกสิ่งที่เกิดขึ้น” ตามคตินิยมเรื่องอภัยทาน ซึ่งเป็นทานที่มีอานิสงส์มาก การที่เราต้องเริ่มต้นด้วยการวางจิตตนเองก่อน เนื่องจากเรายัง ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงผู้อื่นได้ เราจึงต้องเริ่มจากการปรับวิธีการวางจิต พิจารณาที่ตัวเอง

ก่อน หลังจากนั้น ก็ใช้การพิจารณาช่วยแก้ปัญหาตามสมควร บนพื้นฐานคติธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ดังนี้ คือ

(๑) การพิจารณาผู้อื่นด้วยความเมตตา อยากให้เขาเป็นสุข หมายความว่า หากเขายังไม่มีความสุข ก็คอยช่วยเหลือพิจารณาเพื่อส่งเสริมให้เขามีความสุข

(๒) การพิจารณาผู้อื่นด้วยความกรุณา อยากให้เขาพ้นทุกข์ คือ เมื่อเขากำลังเผชิญกับความทุกข์ ก็พิจารณาช่วยเหลือเพื่อให้ความทุกข์เบาบางหรือหมดไป

(๓) การพิจารณาผู้อื่นด้วยความยินดี เมื่อเขามีความสุขหรือเจริญก้าวหน้า คือ เมื่อเขากำลังมีความสุข ก็พิจารณายินดีกับความสุขที่เขาเป็น

(๔) การพิจารณาด้วยอุเบกขา คือ การวางใจเป็นกลาง เป็นกรณีที่เราไม่สามารถช่วยเหลือเขาได้ ก็ให้พิจารณาว่าใครทำดียอมได้ดี ทำชั่วยอมได้ชั่ว ทุกคนยอมเป็นไปตามกฎแห่งกรรม

บันไดขั้นที่ ๓ เข้าใจหัวใจกันและกัน เป็นก้าวของความสัมพันธ์ที่ขยายวง ขยายออกกว้างยิ่งขึ้น เป็นเรื่องของความเกี่ยวพันต่อสิ่งรอบข้างอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เมื่อสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลงย่อมก่อให้เกิดสิ่งอื่นๆ ที่เชื่อมโยงเป็นลูกโซ่อย่างไม่มีที่สิ้นสุดเปลี่ยนแปลงด้วย จึงเป็นการก้าวไปสู่ระดับ สิ่งแวดล้อม สังคม ระดับประเทศ ระดับโลก ไม่มีที่สิ้นสุด บนพื้นฐานของแนวคิดที่ว่า “ทุกสรรพสิ่งล้วนเกี่ยวข้องเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ผลกระทบที่เกิดต่อสิ่งหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งอื่นๆ อีกมากมาย” ดังนั้น การเข้าถึงหัวใจกันและกัน มุ่งหมายถึง การเข้าใจถึงความเป็นไปของสรรพสิ่งรอบตัว เพราะหากทุกสิ่งดำเนินไปด้วยความเหมาะสมย่อมก่อให้เกิดการประสานพลังระหว่างกัน ให้ผลเป็นเท่าทวีคูณ ในทางตรงกันข้าม การไม่เข้าถึงหัวใจกันและกันย่อมก่อให้เกิดผลเสียอย่างมากมาย ดังจะเห็นได้จากปัญหาต่างๆ ในระดับครอบครัว ระดับสังคม ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจในหลักการนี้

กุญแจสำคัญของการสร้างคติธรรมในขั้นนี้อยู่ที่ **“การพิจารณาทุกสิ่งล้วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย”** การเข้าใจตนเอง การเข้าใจผู้อื่น และพยายามช่วยให้ผู้อื่นเกิดความเข้าใจตนเองเช่นกัน ย่อมก่อให้เกิดการเกื้อกูล การเผื่อแผ่ จนกลายเป็นความร่วมมือร่วมใจ ก่อให้เกิดการประสานพลัง นำมาซึ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม ดังนั้น การสร้างคติธรรม กรอบความคิดหรือ แผนที่ธรรม เพื่อเป็นทางเดินให้ระบบความคิด เดินไปบนความเข้าใจเรื่องทุกสิ่งเกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียว จึงเป็นแนวทางการพิจารณาแยกภายในขั้นนี้ หลังจากนั้น จึงเป็นเรื่องของความพยายามสร้างให้ทุกคนเกิดการเข้าถึงหัวใจตนเอง เช่นเดียวกับเรา ซึ่งเปรียบเสมือนการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ เพราะการที่เราสามารถเข้าถึงหัวใจตนเองและพัฒนาจนเข้าใจหัวใจผู้อื่น

ยังไม่เพียงพอต่อการยกระดับสังคม เนื่องจากเป็นปฏิสัมพันธ์แบบขาเดียว หมายความว่า การที่เราเข้าใจหัวใจผู้อื่น นั้นหมายถึงเรามีความพร้อมที่จะเข้าใจ พร้อมที่จะปรับทำที่ยอมรับในความเป็นไปของผู้อื่น ผลลัพธ์คือเราได้รับการพัฒนา จุดนี้ไม่ได้หมายความว่าผู้อื่นที่เราปฏิสัมพันธ์ด้วยจะได้รับการพัฒนาเช่นเดียวกับเรา เขาอาจจะรู้สึกดี รู้สึกซาบซึ้งกับเราแต่ยังไม่ได้หมายความว่า เขาได้เข้าถึงจิตใจตนเองเช่นเดียวกับเรา อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกดีๆ ที่เกิดขึ้นก็เป็นจุดเริ่มต้นของงานต่อไปคือการพยายามทำให้เขาเข้าใจหัวใจตนเองก่อน หลังจากนั้นทุกสรรพสิ่งก็จะถูกปรับไปในทิศทางที่ดีขึ้น สำหรับห่วงโซ่ความสัมพันธ์ของกันและกัน หากมีการพิจารณาแยกแยะดังกล่าว รวมทั้งมีการลงมือแก้ปัญหาที่ต้นตอคือที่หน่วยย่อยที่สุด โดยความพยายามทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจตัวเองจะช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้ เช่น ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า หากเข้าใจว่าการทำลายทรัพยากรธรรมชาติจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ ทำให้พื้นดินขาดความสมบูรณ์ ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดน้ำท่วม ซึ่งในที่สุดก็จะส่งผลมาถึงตนเอง ครอบครัว หรือ ปัญหาทางสังคม เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาวัยรุ่น ปัญหาทางเพศ ปัญหาครอบครัว ปัญหาการก่อการร้ายในภาคใต้ รวมทั้งปัญหาการแอ่งแอ่งอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ ล้วนเกิดขึ้นจากการที่คนไทยมีระบบการมองโลกที่ไม่ถูกต้อง ระบบความคิดไม่อยู่บนพื้นฐานของวิธีคิดแบบพุทธ ที่ให้ความสำคัญกับวิธีคิดที่อยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมและจริยธรรม

นอกจากนี้ หลักธรรมที่นำมาใช้สำหรับการทำให้การอยู่ร่วมกันราบรื่น สงบสุข ก็สามารถนำมาเป็นส่วนเสริม เป็นเสมือนกติกาที่ทุกคนต้องมีเพิ่มเติม เช่น สาราณียธรรม เมตตาธรรมที่แสดงใน ๖ ทาง, อปริหานิยธรรมเป็นหลักธรรมสำหรับใช้ในการปกครอง ก่อให้เกิดความสามัคคี เป็นต้น

บันไดขั้นที่ ๔ เข้าถึงหัวใจสัจธรรม

ปัจจุบันในประเทศไทยมีสำนักปฏิบัติภาวนาเกิดขึ้นในประเทศไทยมากมาย แต่ละสำนักก็มีรูปแบบและเทคนิคการปฏิบัติเป็นของตนเอง เช่น แนวพอง ยุบ, แนวอริยาบถ ๔, แนวอานาปานสติ, แนวพุทโธ เป็นต้น นั้นหมายความว่า แนวทางการปฏิบัติภาวนาได้ถูกพัฒนาทั้งรูปแบบและเทคนิค บางแนวทางนำมาจากประเทศพุทธอื่นๆ เช่น พม่า เป็นต้น บางแนวทางมีการพัฒนาขึ้นเองโดยนำแนวคิดมาจากคัมภีร์ต่างๆ มาประยุกต์ ดังนั้น ในขั้นที่ ๔ นี้ มีงานวิชาการทางพุทธในประเทศไทยกล่าวถึงอยู่มากมาย งานวิจัยนี้จะไม่ขอกล่าวถึงในรายละเอียดอีก แต่จะขอกล่าวกว้างๆ ไว้ว่า การเข้าถึงหัวใจสัจธรรม มีแนวทางในการภาวนาแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑) สมถภาวนา คือ การพิจารณา กำหนด อารมณ์กรรมฐาน ๔๐ อย่าง โดยมี องค์ธรรมสำคัญ คือ เอกัคตตาเจตสิก(คุณสมบัติของจิตที่ตั้งมั่นในอารมณ์เดียว) เป็นอุบายวิธี หรือ เทคนิคที่ช่วยให้เกิดความสงบ

๒) วิปัสสนาภาวนา คือ การพิจารณา रूपนามตามความเป็นจริง ปัจจุบันนิยม ปฏิบัติโดยใช้แนวทางของ “สติปัฏฐาน ๔” องค์ธรรมหรือคุณสมบัติที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ คือ สติเจตสิก ปัญญาเจตสิก(สัมปชัญญะ) และวิริยเจตสิก ในบางคัมภีร์เพิ่ม สมาธิ(เอกัคต ตาเจตสิก)ด้วย เป็นอุบายวิธีหรือเทคนิคที่ช่วยให้เกิดปัญญา

ในการโยนิโสมนสิการภาวนาทั้งสองประเภทจะมีความแตกต่างกันอย่างมาก อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติทั้งสองแนวทางนี้ต่างก็เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน และเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำสู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ การหลุดพ้นออกจากสังสารวัฏฏ์ ไม่กลับมา เกิดอีก และสำหรับเทคนิคการนำไปใช้ของการภาวนาทั้ง ๒ ประเภทในประเทศไทย ถือได้ว่า มีการพัฒนาอย่างมาก จะเห็นได้จากการที่มีสำนักปฏิบัติธรรมตามแนวทางต่างๆ มากมายทั่ว ประเทศ ถือเป็นสนามแห่งการทดลอง ฝึกฝนเทคนิคการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ช่วยให้เกิด ความเข้าใจที่ถูกต้อง ถูกทาง และสร้างให้เกิดศรัทธาในหมู่ชาวพุทธเพิ่มมากขึ้นในสังคมไทย ในยุคปัจจุบัน

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

สาระแห่งหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นธรรมกลุ่มใดหมวดใด ล้วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะสืบเนื่องมาจากหลักสัจธรรมเดียวกัน และเป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกัน แต่ที่นำมาแสดงในรูปแบบที่แตกต่างกัน โดยชี้ให้เห็นความจริงเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็เพียงเพื่อให้เหมาะกับเหล่าเวไนยสัตว์ที่มีความแตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ หลักธรรมจึงดูเหมือนมีอยู่มากมาย แต่ในความเป็นจริงหลักธรรมจะประกอบด้วยหลักธรรมใหญ่ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เช่น ขันธ์ ๕ กฎไตรลักษณ์ หลักปฏิจกสัมมุปบาท อริยสัจ ๔ เป็นต้น สามารถศึกษาได้จากงานวิจัยทางพุทธศาสนาได้ทั่วไป นอกเหนือจากนั้น ก็จะเป็นหลักธรรมย่อย ที่มีเนื้อหาและจุดมุ่งหมายเฉพาะในการแสดงแต่ละครั้ง แต่ที่สุดแล้วหลักธรรมทั้งหมดก็มีเป้าหมายสุดท้าย ณ จุดเดียวกัน อย่างไรก็ตาม พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญการกระบวนการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หมายถึง การนำเอาหลักคำสอนของพระพุทธองค์ไปใช้ในบริบทต่างๆ ตามความเหมาะสม เพราะหากละเลยก็ไม่อาจไปถึงซึ่งจุดหมายปลายทางได้ งานวิจัยนี้จึงให้ความสำคัญกับวิธีการคิดที่นำเอาหลักธรรมของพระพุทธเจ้าไปใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น ส่วนรวม และเพื่อประโยชน์สูงสุด ซึ่งก็คือ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ นั่นเอง

๕.๑ บทสรุป

ในการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา เป็นการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายในการนำเอาหลักธรรมที่มีอยู่มากมาย ไปใช้ในวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะของวิธีคิดแนวพุทธที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” กล่าวคือ ธรรมทั้งหมดเปรียบเสมือนหลักการที่ใช้สร้างกรอบความคิดธรรม สร้างคติธรรม สร้างแผนที่ธรรม เพื่อเป็นแบบแผนในการมองโลก เป็นระบบของความคิด ระบบการแปลความหมายของสิ่งต่างๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลต่อ ลักษณะของอุปนิสัย ค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติของแต่ละคนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิต วัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย จึงมุ่งศึกษากระบวนการบูรณาการและประยุกต์ระหว่างวิธีคิดแนวพุทธที่มีโยนิโสมนสิการเป็นกลไกสำคัญ และวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตกกับนักวิชาการไทยซึ่งเป็นวิธีคิดร่วมสมัยในยุคปัจจุบัน เพื่อให้ได้รูปแบบวิธีคิดใหม่ ที่เรียกว่า “ระบบวิธีคิดแบบกาย” รวมทั้งได้เทคนิคหรือวิธีการประยุกต์ “ระบบวิธีคิดแบบกาย” ไปใช้ในการดำเนินชีวิต โดยมีรายละเอียดของการศึกษา ดังนี้

๑. ศึกษาวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ทั้งจากคัมภีร์โดยตรง และจากงานวิชาการ พระพุทธศาสนา ได้ข้อสรุปว่า

ก) โยนิโสมนสิการมีบทบาทสำคัญในการสร้างแผนที่ธรรม กรอบความคิดทาง ธรรม หรือคติธรรม ซึ่งเป็นแบบแผนในการมองโลก เข้าใจโลกตามแบบพุทธของแต่ละคน โดย ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อม หลักธรรม กับ การปฏิบัติหรือการนำไปใช้จริงในการดำเนินชีวิต สำหรับ การทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมจะประกอบด้วย การทำหน้าที่เป็นผู้รับที่ดีร่วมกับศรัทธา คือ รับ หลักธรรมและนำไปพิจารณา ทำความเข้าใจ เกิดความซาบซึ้ง ความเชื่อหรือศรัทธาขึ้น และ ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งออกที่ดี คือ เลือกใช้ธรรมที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดความรู้จริง รู้แจ้ง เกิด ความเห็นที่ถูกต้อง เกิดปัญญาในระดับต่างๆ อันจะนำไปสู่ความพอใจ(ฉันทะ)ในการกระทำสิ่งที่ดี งามต่อไป

ข) บทบาทของโยนิโสมนสิการกับกลไกการทำงานในกระบวนการคิด

กระบวนการคิดเป็นส่วนหนึ่งที่ประกอบอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ สำหรับกระบวนการ เรียนรู้แนวพุทธ หมายถึง กระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา สารของกระบวนการ เรียนรู้แบบพุทธ ประกอบด้วย ๓ ส่วน ดังนี้ คือ

๑. กระบวนการรับรู้ ได้แก่ การรับข้อมูลจากภายนอก โดยการเสวนา สัตบุรุษ และการฟังสังฆกรรม

๒. กระบวนการคิด การพิจารณา การมโนสิการ การใคร่ครวญ ได้แก่ โยนิโสมนสิการ

๓. กระบวนการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หมายถึง การนำหลักธรรมไปใช้ในดำเนินชีวิต และในการทำกิจการงานต่างๆ ตามสมควรแก่บุคคล สถานการณ์ และวัตถุประสงค์

ค) รูปแบบของโยนิโสมนสิการ

รูปแบบของโยนิโสมนสิการในงานวิจัยนี้ จำแนกตามจุดมุ่งหมาย คือ เพื่อการพัฒนา ตน เพื่อการปฏิบัติต่อตน(อัตตัตถะ คือการบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตตน) ต่อผู้อื่น(ปรตถะคือการ ช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนผู้อื่นให้บรรลุประโยชน์) และต่อส่วนรวม(อุภัตถะ คือ ประโยชน์ที่ทั้ง เกิดขึ้นแก่ตน และผู้อื่น รวมทั้งสังคมและชุมชน) และเพื่อความสุขที่แท้จริง(ปรมัตถะ)

๒. การศึกษา แนวคิด ทฤษฎีและหลักการวิธีคิด ของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย

แนวคิดทั้งสองมีรากฐานมาจากแนวคิดทางด้านปรัชญาและจิตวิทยา และผลที่ได้จากการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย พอสรุปได้ว่า

ก) นักวิชาการตะวันตก

มีความเชื่อพื้นฐานที่ว่าคนเรามักจะคิดไปในแนวทางเดิมๆ ประสบการณ์เดิมๆ ซึ่งเป็นไปตามความเคยชิน เป็นไปตามระบบความคิดหรือกรอบความคิดเดิมๆ วิธีคิดแบบตะวันตกในยุคปัจจุบัน จึงหันมาให้ความสำคัญกับการสร้างวิธีคิดแบบใหม่ ซึ่งวิธีคิดแบบใหม่นี้ จะเกิดขึ้นได้เมื่อสามารถทำลายกำแพงหรือทะลุออกมาจากกรอบเดิมก่อน นักคิดยุคใหม่จึงพยายามหาเทคนิคหรือทักษะบนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ความเคยชิน และกรอบความคิดเดิมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ หากมีการกระตุ้น และฝึกฝนอย่างถูกต้องและสม่ำเสมอ และในการปรับเปลี่ยนต้องทำอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาที่ตนเองก่อน บนแนวคิดที่ว่าหากยังไม่สามารถพัฒนาตนเองได้ก็เป็นเรื่องยากที่จะไปพัฒนาผู้อื่น การพัฒนาตนเองเป็นการพัฒนาในระยะยาว และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาด้านอื่นๆ นอกจากนี้ ในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนาจะมีการนำเสนอเทคนิคการนำไปใช้ความคู่กับแนวคิดอย่างชัดเจน เนื่องจากแนวคิดที่ได้รับความนิยมจะมาจากความสำเร็จในการนำไปใช้จริง และสามารถวัดผลสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น ผลผลิต รายได้หรือประสิทธิภาพที่เพิ่มขึ้น เป็นต้น จึงนิยมใช้ในการบริหารจัดการ ในองค์กรต่างๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชน อย่างไรก็ตาม วิธีคิดเหล่านี้ก็สามารถประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตส่วนตนได้ด้วย

ข) นักวิชาการไทย

สำหรับแนวคิด ของนักวิชาการไทยในปัจจุบันมักจะนำเสนอในรูปแบบวิธีคิดเชิงวิชาการ การนำไปประยุกต์ใช้จึงขึ้นอยู่กับผู้สนใจ ในปัจจุบันมีการนำไปใช้วงการการศึกษาในระบบการเรียนการสอน เพื่อฝึกฝนให้เกิดทักษะการคิดในระดับต่างๆ ข้อที่น่าสังเกตแนวคิดของนักวิชาการไทยเหล่านี้น่าจะมีพื้นฐานมาจากแนวคิดทางตะวันตก เป็นวิธีคิดที่ต่อยอดเพิ่มเติมขึ้น รวมทั้งเสริมส่วนของเทคนิค การฝึกฝน การเพิ่มเติมทักษะ เพื่อให้เหมาะกับบริบทของสังคมไทย เหมาะแก่การนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง และได้มีการนำเสนอแนวคิดส่วนใหญ่เป็นนักคิดจากหลากหลายวงการ การนำเสนอจึงเป็นลักษณะของการแสดงความคิดเห็น จะมีผู้ที่ศึกษาอย่างจริงจังบ้างแต่ก็ไม่มากนัก ส่วนใหญ่ที่ศึกษาเชิงลึกจะเป็นนักคิด นักวิชาการ

ในวงการการศึกษา เนื่องจากสามารถนำมาใช้ในระบบการศึกษา ในระบบการเรียนการสอน ได้อย่างเป็นรูปธรรมมากกว่า

เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยกับแบบ พุทธ พบว่า

ก) มีพื้นฐานความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน

จะเห็นได้ว่า พื้นฐานความเชื่อทั้งของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยกับแบบพุทธ มีส่วนคล้ายคลึงที่สำคัญ คือ ระบบการมองโลก ระบบความคิด หรือที่เรียกว่า คติ กรอบความคิด หรือแผนที่ความคิดแบบเดิมเป็นตัวสกัดกั้นความคิดใหม่ๆ หรือเป็นตัวทำให้เกิด ปัญหา การสร้างระบบการมองโลก ระบบความคิดใหม่อย่างเป็นระบบและถูกทาง จะช่วยให้ ประสบความสำเร็จ และช่วยให้ชีวิตมีความสุขยิ่งขึ้น และการจะเปลี่ยนแปลงควรเริ่มจากการ สร้างแรงกระตุ้นเพื่อให้หลุดจากกรอบเดิม ปลุกฝังข้อมูลหรือกรอบความคิดใหม่ พยายามหา เทคนิคในสร้างทักษะ หรือฝึกฝนจนเกิดความเคยชิน เกิดทัศนคติและกรอบความคิดใหม่ที่ ถูกต้องขึ้น รวมทั้งการหมั่นตรวจสอบประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการ

ข) เป้าหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

วิธีคิดทั้งสองประเภทมีจุดมุ่งหมายที่หวังผลจากการสร้างวิธีคิดใหม่ในทิศทางเดียวกัน แต่ในทางพุทธศาสนานอกเหนือจากผลทางโลกแล้ว ยังหวังผลทางธรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุด เหนือสิ่งอื่นใด นอกจากนี้ วิธีคิดแบบพุทธยังให้ความสำคัญกับวิธีการหรือเทคนิคที่นำมา ประยุกต์จะต้องอยู่บนพื้นฐานของความดีงาม ความถูกต้องในทางคุณธรรมและจริยธรรม การได้ ผลสำเร็จมาบนวิธีการที่ผิดครรลองคลองธรรมไม่ถือเป็นวิธีการคิดที่ต้องการ ในทางพุทธศาสนา

ค) การพัฒนาเทคนิคการประยุกต์ยังไม่ทัดเทียมกัน

หากจะเปรียบเทียบแล้ววิธีคิดยุคปัจจุบันที่มีกระบวนการพัฒนาเทคนิคการประยุกต์ อย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรมกว่า เนื่องจากวัตถุประสงค์มุ่งเน้นทางด้านวัตถุที่จับต้องได้ วัดผลของความสำเร็จกันที่ผลผลิต หรือผลตอบแทนที่เพิ่มขึ้น การพยายามสร้างวิธีคิดที่มี ประสิทธิภาพกว่าคนอื่นจะสร้างผลตอบแทนให้ผู้คิดค้นอย่างมากมาย เหล่านี้เองที่เป็น แรงจูงใจที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง ซึ่งแตกต่างจากวิธีคิดแบบพุทธซึ่งเป็นวิธีคิดที่ใช้ กันอยู่ในกลุ่มคนพุทธที่มีความศรัทธาในหลักพุทธธรรม เนื่องจากมีคนพุทธมากมายที่เป็นชาวพุทธ แต่ในนามยังไม่มี ความเข้าใจในแก่นธรรมจึงยังไม่สามารถนำวิธีคิดแบบพุทธไปใช้ได้ ความ

พยายามในการสร้างเทคนิคการประยุกต์ใช้ยังค่อนข้างจำกัด นี่คือเหตุผลส่วนหนึ่ง ที่ผู้วิจัยสนใจที่จะนำเทคนิคของการประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันมาบูรณาการร่วมกับแบบพุทธ

๓. กระบวนการบูรณาการและการประยุกต์วิธีคิดของนักวิชาการตะวันตก และนักวิชาการไทยกับแบบพุทธ

เป็นขั้นตอนของการสร้างรูปแบบวิธีคิดใหม่ ที่เกิดจากการบูรณาการร่วมระหว่างวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยกับวิธีคิดแบบพุทธ เกิดเป็นวิธีคิดแบบใหม่ที่เรียกว่า “ระบบวิธีคิดแบบกาย” สารสำคัญของรูปแบบวิธีคิดนี้ มุ่งนำเสนอแนวคิด รวมทั้งเทคนิคหรือวิธีการในการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยผ่านกระบวนการคิดแบบพุทธ ดังนั้นกลุ่มบุคคลแรกที่เป็นกลุ่มเป้าหมายก็คือ กลุ่มคนที่มีความศรัทธาในหลักพุทธธรรม ซึ่งก็น่าจะเป็น ชาวพุทธทั้งหลาย เพราะดังที่ได้กล่าวแล้วในบทก่อนๆ ว่า จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงจากแบบแผนเดิมๆ คือ ต้องเชื่อก่อน แต่เนื่องจากกระบวนการสร้างความเชื่อเป็นเรื่องซับซ้อนมาก และในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการศึกษาวิธีคิด ดังนั้น วิธีคิดแบบพุทธในงานวิจัยนี้ ในเบื้องต้นจึงเหมาะแก่กลุ่มคนที่มีศรัทธาในพุทธธรรมเป็นพื้นฐานอยู่บ้างแล้วไม่มากนักน้อย ส่วนใหญ่ก็คือคนที่นับถือศาสนาพุทธ อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าชาวพุทธเท่านั้นที่จะนำไปใช้ได้ คนศาสนาอื่น ที่มีความศรัทธาก็สามารถนำไปใช้ได้ จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันมีคนจากศาสนาอื่นเริ่มสนใจแนวทางปฏิบัติแบบพุทธมากขึ้น ทั้งนี้ คงอยู่ที่เราชาวพุทธจะสามารถสร้างให้เกิดความศรัทธาแก่คนในศาสนาอื่นได้มากน้อยเพียงไร

ผลที่ได้จากกระบวนการบูรณาการและการประยุกต์ วิธีคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยกับวิธีคิดแบบพุทธ จะได้เป็นรูปแบบวิธีคิดใหม่ ที่เรียกว่า “ระบบวิธีคิดแบบกาย” เพื่อพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย บันได ๔ ขั้น คือ ขั้นเข้าใจหัวใจตนเอง เข้าใจหัวใจผู้อื่น เข้าใจหัวใจของกันและเข้าถึงหัวใจสัจธรรม นอกจากนี้ ในแต่ละขั้นยังประกอบด้วยเทคนิคการประยุกต์ ๔ แบบ ดังนี้คือ

ก) เทคนิคการหลุดจากอุปนิสัย ความเคยชิน และกรอบความคิดเดิม ซึ่งมักจะไหลไปกับต้นหา ความอยาก ความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ข) เทคนิคการสร้างกรอบความคิดทางธรรม คติธรรม หรือการสร้างระบบการมองโลก ระบบความคิด เพื่อเป็นทางเดินหรือเป็นแผนที่ให้กับกระแสความคิด ซึ่งระบบความคิดนี้จะวางอยู่หลักการที่มาจากหลักพุทธธรรมเท่านั้น

ค) เทคนิคการปลูกจิตธรรม หรือรอบความคิดที่สร้างขึ้นให้เติบโต ให้พัฒนาขึ้นจนกลายเป็นนิสัย ความเคยชินตามกรอบความคิดใหม่ ขั้นตอนนี้จึงเป็นเสมือนขั้นตอนของการสร้างอุปนิสัยใหม่

ง) การประเมินผล เป็นขั้นของการตรวจสอบเพื่อให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง

ในงานวิจัยนี้ได้เสนอเทคนิคการประยุกต์บางประการ เพื่อเสริมให้เกิดความเข้าใจเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ยังมีเทคนิคอีกมากมายที่สามารถนำมาใช้ได้ สิ่งที่สำคัญที่จำเป็นต้องกล่าวไว้ในที่นี้ คือ งานวิจัยนี้มุ่งเน้นที่จะศึกษาวิธีคิดแบบพุทธที่มีโยนิโสมนสิการเป็นกลไกสำคัญ ผลที่ได้จากวิธีคิดแบบพุทธนี้ คือ ความรู้จริง รู้แจ้ง ซึ่งก็คือเกิดปัญญาในระดับต่างๆ นอกจากนี้ความศรัทธาในหลักพุทธธรรมก็เป็นสาระสำคัญอีกประการหนึ่งของความเป็นไปได้ในการนำไปใช้จริง ดังนั้น กลุ่มบุคคลกลุ่มแรกที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญ คือ ชาวพุทธ โดยเฉพาะชาวพุทธในประเทศไทย เนื่องจาก กลุ่มคนเหล่านี้จะมีพื้นฐานของความศรัทธาในหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่บ้างไม่มากนัก

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยนี้ ได้ศึกษาหลักธรรมในบางหมวด บางแง่มุม เพื่อนำไปใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต โดยผ่านกระบวนการคิดแบบพุทธตามแนวคิดที่ได้จากการบูรณาการและการประยุกต์ ผู้วิจัยยังคงย้ำถึงความสำคัญของการนำหลักธรรมสู่ภาคปฏิบัติหรือการนำหลักธรรมไปใช้ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาธรรมของพระพุทธเจ้า ดังนั้น แนวทางการศึกษาที่น่าสนใจจึงยังคงอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาธรรมเพื่อนำสู่ภาคปฏิบัติ เช่น

๑. การศึกษากระบวนการสร้างวิธีคิดแบบพุทธในเด็กกลุ่มต่างๆ เช่น เด็กปฐมวัย เด็กประถม หรือเด็กวัยรุ่น

๒. การศึกษาบทบาทของโยนิโสมนสิการกับการบรรลุธรรมการศึกษาบทบาทของโยนิโสมนสิการในกระบวนการโพธิปักขิยธรรมเพื่อการบริหารจัดการ

๓. การศึกษาบทบาทของโยนิโสมนสิการกับการบรรลุธรรม

การศึกษาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการศึกษาเพื่อนำหลักธรรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริง อย่างเป็นรูปธรรมในสังคมไทยในยุคปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล.ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ป๋วย ฉายแสง. มลทินปัญหา แปล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๒๘

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

_____. วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม,
๒๕๔๗.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธ
ศาสน์ ชุด คำวัด. วัดราชโอรสาราม. กรุงเทพฯ : วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘.

พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา . แนวการเขียนหัวข้อ โครงร่างและวิทยานิพนธ์ .

กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๔๙ .

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. ลายแทงนักคิด. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : ชัคเชส มีเดีย,
๒๕๔๘.

โจเซฟ โอ คอนเนอร์และไอแอ แมคเดอมอทท์. หัวใจนักคิด Systems Thinking. แปลโดย
วีรวัช มาฆะศิรินันท์ และณัฐพงศ์ เกศมาริช. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด, ๒๕๕๐.

ทิสนา แชนมณีและคณะ. วิทยาการด้านการคิด. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เดอะมาสเตอร์กรุ๊ป แมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๔๗.

ปิยนารถ ประยูร. วิธีคิดกระบวนการ. กรุงเทพมหานคร : พิสิษฐ์ ไทย ออฟเซต, ๒๕๔๘.

พันเอกทรงชัย แสงรัตน์. ปริญญาในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๔๘.

วศิน อินทสระ. ปัญหาที่น่าสนใจทางพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร : สมาการศึกษาหมามจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

_____. เพื่อชีวิตที่ดี. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๗.

_____. หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท).

กรุงเทพมหานคร : สมาการศึกษาหมามจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓.

_____. โยนิโสมนสิการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เรือนธรรม, ๒๕๔๕.

วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. จิตวิทยาพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ม.ป.ป.

สติเฟน อาร์ โควี . ๗ อุปนิสัยพัฒนาสู่ผู้มีประสิทธิภาพสูง. เรียบเรียงโดย สงกรานต์ จิตสุทธิภากร และนิรันดร์ เกชาคุปต์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๒.

สุมน อมรวิวัฒน์. การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๓.

_____. การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.

_____. คำบรรยายเรื่องระบบการสอนตามแนวพุทธวิธี. การอบรมครูจริยศึกษาและการบรรยายแก่นิสิตปริญญาตรีบัณฑิต. สาขาหลักสูตรและการสอน บัณฑิตวิทยาลัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

สุวิทย์ มูลคำ. กลยุทธ์...การสอนคิดเชิงบูรณาการ , กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๗.

_____. กลยุทธ์...การสอนคิดเชิงประยุกต์ . กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๗.

_____. กลยุทธ์...ครบเครื่องเรื่องการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๗.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พระไตรปิฎกวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๐.

อนุสร จันทพันธ์ และ บุญชัย โกศลธนากุล. จริต ๖ ศาสตร์ในการอ่านใจคน . พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินติงแอนด์พับลิชชิง, ๒๕๔๘.

เอ็ดเวิร์ด เดอ โบโน. แปลโดย สุตตระการ ชนโกเศศ, พลอย จริยะเวช, ดวงพร มาจำเนียร, พินทุสร ตานนท์, สาลินี หาญวารีวงศ์ศิลป์, สดับพิน รัตนเรือง. **หมวก ๖ ใบ คิด ๖ แบบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : ชานชาลา, ๒๕๔๗.

_____. **คิดแนวข้าง**. แปลและเรียบเรียงโดย ยุตา รักไทยและธนิกานต์ มาพะศิริรานนท์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ็กสเปอร์เน็ท จำกัด, ๒๕๔๘.

_____. **คิดแนวข้าง สำหรับนักบริหาร**. แปลและเรียบเรียงโดย ยุตา รักไทยและธนิกานต์ มาพะศิริรานนท์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ็กสเปอร์เน็ท จำกัด, ๒๕๔๘.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระนิเทศ ญาณวีโร (ชิงหอม). “ศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตชาวพุทธในพุทธปรัชญาเถรวาท” **วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาหนูพัฒน์ กองบาง. “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระสูตรตันตปิฎก” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะศิลปศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

สมาน สาครจิต. “สัมฤทธิ์ผลในการเรียนคณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ ที่เรียนด้วยวิธีสอนแบบสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ” **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สุปราณี การพึ่งตน. “ผลการสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการต่อความสามารถในการแก้ปัญหาทางการพยาบาลของนักศึกษาพยาบาล” **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะพยาบาลศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

อารมณ กัณฑ์ศรีวิกรม. “ผลของการสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการโดยใช้วิธีคิดแบบคุณโทษ และ ทางออกที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕” **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

นันทพล โรจนโกศล. “อายตนะ : สนามแห่งความรู้ในพุทธจิตวิทยา” **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

Peter M. Senge. **The Fifth Discipline Fiedbook**. New York :
doubleday a devision of Bantam doubleday Dell
Publishing Group,Inc, 1994.

Walpola, Sri Rahula. **What the Buddha Taught**. London : The
Gordon Fraser Gallery Ltd., 1978.

Scott W. Ventrella. **The Positive Thinking in Business**. New York :
A Division of Simon & Schuster Inc, 1993.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวกานต์สินี จันทน์วิภาติลก
เกิด	วันพุธ ที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๕
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
การศึกษา	ประถมศึกษา โรงเรียนพระแม่มาลี มัธยมศึกษา โรงเรียนสตรีศรีสุริโยทัย ปริญญาตรี เศรษฐศาสตร์บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปริญญาโท บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ประสบการณ์ทำงาน

พ.ศ. ๒๕๒๗	ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน)
พ.ศ. ๒๕๓๓	บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ ธนสยาม จำกัด (มหาชน)
พ.ศ. ๒๕๓๔	บริษัท เรมิกอน จำกัด
ปัจจุบัน	บริษัท ฟาลังซ์ จำกัด, บริษัท โปรโลจิสติกส์ จำกัด, และ บริษัท คอสมิคมิคซ์ จำกัด